

T.C
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANADİLİM DALI
ARKEOLOJİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

DOĞU ANADOLU VE GÜNEYDOĞU ANADOLU
BÖLGESİ KALKOLİTİK DÖNEM ÖLÜ GÖMME
GELENEKLERİ

Meltem KARATEKİN

Danışman
Dr. Öğretim Üyesi Ahmet UHRİ

İZMİR- 2019

TEZ ONAY SAYFASI

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum ‘’Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Kalkolitik Dönem Ölü Gömme Gelenekleri’’, adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

../../2019

Meltem KARATEKİN

ÖZET
Yüksek Lisans Tezi
Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi Kalkolitik Dönem Ölü Gömme
Gelenekleri
Meltem KARATEKİN

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Arkeoloji Anabilim Dalı
Arkeoloji Programı

Ölümle ilgili sahip olduğumuz bilgi ve bireyin öleceğiyle ilgili farkındalığı, insanı diğer canlılardan ayıran en önemli özelliktir. Ölüm; bütün canlıların yaşayacağı bir deneyim ve belki de herkese eşit olan tek olgudur. Bir son, kayboluş, yok oluş gibi görülen ölüm olgusu, belki de bu yüzden bin yıllardır merak konusu olmuştur. Ölüye yapılan merasimler, geçmişten günümüze farklılıklar gösterse de genel olarak ‘onu bir daha göremeyecek olma’ duygusundan kaynaklanan ritüeller dâhilinde şekillenir. Çalınan müzik, okunan dua- ağıt, yapılan sunu ölüye son görevi yerine getirmek veya onu uğurlamak üzere farklı şekillerde gerçekleştirilmiştir.

Ölümden sonra yaşama inanan toplumlar, hem ölen kişiye saygı hem de geride kalanların toparlanması açısından çeşitli ritüellerle ölüye eşlik etmiş, zamanla bu törenleri çeşitlendirmiş ve günümüze kadar gelmesini sağlamışlardır. Gömme biçimi, gömme şekli ya da mezar tiplerinin çok çeşitli olması, ölüm ve sonrasının değişim veya benzerlikler göstererek günümüze kadar geldiğinin, ölümün her dönemde önemsendiğinin kanıtıdır.¹

Anahtar Kelimeler: Ölü, Ölüm, Ölü Kültü, Ritüel, Mezar.

¹ Clemens Lichter, *Neolitik Dönemde Anadolu’da Ölüm*, Aktüel Arkeoloji Dergisi, Sayı:63, 2018, s.17.

ABSTRACT

Master's Thesis

Traditions of Dead Burials in Calcolithic Age in the Eastern and

Southeastern Anatolia

Meltem KARATEKİN

Dokuz Eylül University

Institute of Social Sciences

Department of Archaeology

Archaeology Program

Having the information about death and the awareness of ultimate demise are the most important characteristics of human beings. Death is both an experience which all of the living things will eventually face and probably the only phenomenon that is equal for everyone. Maybe, that's why the phenomenon of death which is considered as an extinction, a disappearance and a final has always been a source of curiosity throughout the millenniums. Even though the rituals for the dead ones show some differences throughout the history, they are basically comprised of the feeling for the fact that the dead ones won't be able to be seen again. The music that is played, the prayer that is told to the god, the ceremony that is prepared are realized in different forms to fulfill the last duty for the dead.

The societies which believe an afterlife have accompanied the dead with different kinds of rituals to support the rest of the relatives, have diversified these ceremonies also have ensured the existence of these ceremonies till today. The differences in the burial types and the variations of the types of the graves are the evidence of the fact that human beings have paid attention to the death and afterlife significantly, in every age.

Keywords: Dead, Death, Death Cult, Ritual, Grave.

**DOĞU ANADOLU VE GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ
KALKOLİTİK DÖNEM ÖLÜ GÖMME GELENEKLERİ**

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	xi
EKLER LİSTESİ	xii

GİRİŞ	1
-------	---

**BİRİNCİ BÖLÜM
ÖLÜM OLGUSU VE TARİHSEL GELİŞİMİ**

1.1.ÖLÜM OLGUSUNUN TARİHSEL GELİŞİMİ	2
--------------------------------------	---

**İKİNCİ BÖLÜM
TARİH ÖNCESİ ÖLÜ GÖMME GELENEKLERİ**

2.1. MEZAR TİPLERİ	6
2.1.1.Basit Toprak Mezar	6
2.1.2.Küp Mezar	7
2.2. GÖMME BİÇİMLERİ	8
2.2.1. İnhumasyon Gömü	8
2.2.2. Kremasyon	9
2.3. GÖMME TİPLERİ	9

2.3.1. Hocker Gömü	10
2.3.2. Dorsal Gömü	11

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GENEL HATLARIYLA DOĞU ANADOLU BÖLGESİ

3.1.DOĞU ANADOLU BÖLGESİNİN COĞRAFI VE JEOMORFOLOJİK ÖZELLİKLERİ	12
3.2.DOĞU ANADOLU BÖLGESİ KALKOLİTİK DÖNEM YERLEŞİMLERİ VE MEZARLIK ALANLARI	13
3.3.DEĞİRMEN TEPE HÖYÜK	15
3.3.1.Ölü Gömme	15
3.3.1.1.Buluntular	17
3.3.1.2.Tabakalanma	18
3.3.1.3.Değerlendirme	19
3.4. KORUCUTEPE HÖYÜK	19
3.4.1.Ölü Gömme	20
3.4.1.1.Buluntular	20
3.4.1.2.Tabakalanma	20
3.4.1.3.Değerlendirme	21
3.5.TİLKİTEPE HÖYÜK	21
3.5.1 Ölü Gömme	22
3.5.1.1.Buluntular	22
3.5.1.2.Tabakalanma	23
3.5.1.3.Değerlendirme	23
3.6.NORŞUNTEPE HÖYÜK	24
3.6.1. Ölü Gömme	24
3.6.1.1.Buluntular	25
3.6.1.2.Tabakalanma	25
3.6.1.3.Değerlendirme	25
3.7.TÜLİNTEPE HÖYÜK	26
3.7.1. Ölü Gömme	26

3.7.1.1.Buluntular	27
3.7.1.2.Tabakalanma	27
3.7.1.3.Değerlendirme	27
3.8.ARSLANTEPE HÖYÜK	28
3.8.1. Ölü Gömme	28
3.8.1.1. Buluntular	29
3.8.1.2.Tabakalanma	29
3.8.1.3.Değerlendirme	29

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

GENEL HATLARIYLA GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ

4.1.GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİNİN COĞRAFI VE JEOMORFOLOJİK ÖZELLİKLERİ	31
4.2.GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ KALKOLİTİK DÖNEM YERLEŞİMLERİ VE MEZARLIK ALANLARI	32
4.3.ÇAVI TARLASI	32
4.3.1.Ölü Gömme	32
4.3.1.1. Buluntular	33
4.3.1.2. Tabakalanma	33
4.3.1.3.Değerlendirme	34
4.4.KURBAN HÖYÜK	34
4.4.1. Ölü Gömme	35
4.4.1.1.Buluntular	35
4.4.1.2.Tabakalanma	36
4.4.1.3.Değerlendirme	36
4.5.SAMSAT HÖYÜK	36
4.5.1. Ölü Gömme	37
4.5.1.1.Buluntular	37
4.5.1.2.Tabakalanma	38
4.5.1.3.Değerlendirme	38

4.6.GİRİKHACIYAN HÖYÜK	38
4.6.1.Ölü Gömme	39
4.6.1.1. Buluntular	39
4.6.1.2. Tabakalanma	40
4.6.1.3 Değerlendirme	40
4.7.KARKAMIŞ HÖYÜK	40
4.7.1. Ölü Gömme	41
4.7.1.1.Buluntular	41
4.7.1.2.Tabakalanma	42
4.7.1.3.Değerlendirme	42
4.8.KAZANE HÖYÜK	42
4.8.1.Ölü Gömme	43
4.8.1.1.Buluntular	43
4.8.1.2.Tabakalanma	43
4.8.1.3.Değerlendirme	44
4.9.HASSEK HÖYÜK	44
4.9.1.Ölü Gömme	45
4.9.1.1.Buluntular	45
4.9.1.2.Tabakalanma	46
4.9.1.3.Değerlendirme	46
4.10.SALAT TEPE HÖYÜK	46
4.10.1.Ölü Gömme	47
4.10.1.1.Buluntular	48
4.10.1.2.Tabakalanma	48
4.10.1.3.Değerlendirme	48
4.11.KENAN TEPE HÖYÜK	49
4.11.1.Ölü Gömme	49
4.11.1.1.Buluntular	50
4.11.1.2.Tabakalanma	50
4.11.1.3.Değerlendirme	51
4.12.TÜRBE HÖYÜK	51
4.12.1.Ölü Gömme	51

4.12.1.1.Buluntular	52
4.12.1.2.Tabakalanma	52
4.12.1.3.Değerlendirme	53
4.13. BAŞUR HÖYÜK	53
4.13.1.Ölü Gömme	53
4.13.1.1.Buluntular	54
4.13.1.2.Tabakalanma	54
4.13.1.3.Değerlendirme	55
4.14.ÇATTEPE HÖYÜK	55
4.14.1.Ölü Gömme	56
4.14.1.1.Buluntular	56
4.14.1.2.Tabakalanma	56
4.14.1.3.Değerlendirme	56
4.15.MÜSLÜMANTEPE HÖYÜK	57
4.15.1.Ölü Gömme	57
4.15.1.1.Buluntular	57
4.15.1.2.Tabakalanma	58
4.15.1.3.Değerlendirme	58
4.16.OYLUM HÖYÜK	58
4.16.1.Ölü Gömme	58
4.16.1.1.Buluntular	59
4.16.1.2.Tabakalanma	59
4.16.1.3.Değerlendirme	60
4.17.GEDİKLİ KARAHÖYÜK	60
4.17.1.Ölü Gömme	60
4.17.1.1.Buluntular	61
4.17.1.2.Tabakalanma Yüzey üstü tabakalanması;	61
4.17.1.3.Değerlendirme	62
SONUÇ	63
KAYNAKÇA	67
EKLER	

KISALTMALAR

M.	Metre
Km.	Kilometre
Fig.	Figürin
KST.	Kazı Sonuçları Toplantısı
TAY	Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri
s.	Sayfa Numarası
İnh.	İnhumasyon
Kalk.	Kalkolitik
Rit.	Ritüel
MÖ	Milattan Önce
İntr.	İntramural
Ekstr.	Ekstramural
v.d.	ve diğerleri
Bkz.	Bakınız
Düz.	Düzenleyen
İTÇ	İlk Tunç Çağı
APAD	Anadolu Prehistorya Araştırmaları Dergisi
UTARP	Yukarı Dicle Arkeolojik Araştırma Projesi
TAÇDAM	Tarihsel Çevre Değerlerini Araştırma ve Uygulama Merkezi

EKLER LİSTESİ

EK 1: Haritalar	ek s.1
EK 2: Tablolar	ek s.12
EK 3: Resimler	ek s.24

GİRİŞ

Öncelikle bu çalışmanın coğrafi alanı Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi olarak belirlenmiştir. Ancak mezar ve ölü gömme gelenekleri bakımından belirli yerleşimler çalışılabilmiştir. Bunun nedeni, Anadolu'nun kapsadığı coğrafyanın tamamında, Kalkolitik Dönem mezarlarıyla ilgili verilerin tespit edilememiş olmasıdır.

Gerek fosil gerek iskelet olarak karşımıza çıkan insan kalıntıları, o dönemde nasıl yaşadıklarının, neler yaptıklarının ve hangi değişimleri yaşadıklarının izlerini taşımaktadır. Bu değişimlerden biri de ölümlerini gömme biçimleri ve sonrasındaki ritüellerdir. İlk olarak, ölen kişinin gömülmesiyle başlanan bu süreç; ölünün ardından duyulan üzüntü, korku, özlem ve saygının göstergesi sayılabilir. Bu aşamada kültürler arası farklılıkların etkisiyle farklı nitelikteki mezar tipleri ortaya çıkmıştır. Böylece farklı mezarlar ve ölü gömme gelenekleri toplumların sosyokültürel yapılarını, ölüme bakış açılarını ve öteki dünya algılarını anlamak için araştırılmaya başlanmıştır.²

Bu çalışmada; Kalkolitik Dönem özellikleri esas alınarak, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yaşayan toplulukların, birbiriyle etkileşimi, bu etkileşimin mezarlara, ölü gömme geleneklerine, mezar/ölü hediyelemelerine, ölüm ve sonrasındaki ritüellere nasıl yansıdığı ve öteki dünya inançları incelenmiş, bunlardan yola çıkılarak, bu dönem yerleşimlerinin birbirleriyle benzerlikleri ve farklılıkları araştırılmıştır.

² Sevil Özterzi, **Anadolu'da Neolitik Ve Kalkolitik Dönemdeki Mezar Tiplerinin Ve Ölü Gömme Geleneklerinin Sosyokültürel Açısından Değerlendirilmesi**, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2011.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÖLÜM OLGUSU VE TARİHSEL GELİŞİMİ

1.1. ÖLÜM OLGUSUNUN TARİHSEL GELİŞİMİ

Ölümü, bütün canlıları kapsayacak şekilde ifade edecek olursak; bir insan, bir hayvan veya bir bitkide yaşam halinin, tam ve kesin olarak sona erdiği durumdur³.

Ölümün yeryüzündeki tüm varlıkları etkilemesi, farklı açılardan ele alınıp incelenmesini zorunlu hale getirmiş; gerek sosyal bilimler gerek fen bilimlerinin en önemli konularından biri olmuştur. Arkeolojik ve Antropolojik⁴ olarak yazının olmadığı kültürleri incelerken elde edilen kanıtlarla yorum yapılacağından, ölüm sonrası yapılan uygulamaların bir kısmı ile ölünün gömülmesi sırasında yapılan bazı uygulamalar incelenebilmektedir. Öleni anmak için, geride kalanların ulaşabilecekleri mezar ya da mezarlık alanları yaratan insanlar, böylece ölüm sonrası ritüellerini daha rahat şekilde yapabilmekteydiler. Zamanla mezar kavramı kültürel farklılıkların da etkisiyle çeşitli değişimler göstermiştir. Mezar ve mezarlık alanları, toplumların o dönemdeki yaşayışlarını, kültürlerini, sosyal- ekonomik (sosyo-ekonomik) etkinliklerini en net haliyle ortaya koyan önemli ipuçlarıdır. En basit haliyle ölünün mezara koyulmasıyla başlayan bu süreç zamanla anıtsal mezar mimarisine dönüşen bir hal almıştır.⁵

Yapılan araştırmalar, ilk ölü gömme bilincinin/uygulamalarının Neanderthal⁶ insanı tarafından ölümlerinin mağaralarda gömülmesi biçiminde ortaya çıktığını göstermiş, bu gelenek yerleşik hayata geçişle birlikte farklılaşmaya başlamıştır. Birçok bölgede yapılan Arkeolojik kazılardan ve Antropolojik verilerden yola çıkarak, Neanderthallerin, bilişsel anlamda ölümün farkında olduklarını söylemek mümkündür. Günümüzden yaklaşık 200.000 yıl önce yaşadıkları varsayılan bu türün, ölümlerini terk etmeyerek gömdükleri ve bazı mezarlara ölü hediyeleri bıraktığı

³Ahmet Uhri; **Anadolu'da Ölümün Tarih Öncesi**, Ege Yayınları, 2014, s. 21.

⁴Tamay, Tekçam, **Arkeoloji Sözlüğü**, Alfa Yayınevi, 2007, s.19.

⁵Seda Karagöz Arihan, **Karia Ölü Gömme Adetleri**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Antropoloji (Paleoantropoloji) Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007, s.3.

⁶ Tekçam, s.98.

bilinmektedir. Ölü gömmek ve mezarlara armağan bırakmak bilişsel düşüncenin bir ürünüdür ve “öteki dünya” inancının olduğunu düşündürmektedir.⁷

Neanderthal insanının bilinçli ölü gömme La Ferrasie Mezarlığı ve Özbekistan’daki Deşik Taş’ta bilinçli ölü gömüleri tespit edilmiştir. 60.000 yıl öncesinde yaşadığı düşünülen Şanidar halkı, “Çiçek Gömü” olarak bilinen önemli bir örneğin günümüze gelmesini sağlamıştır. Bu mağarada çok sayıda iskelet bulunmasına rağmen, Şanidar IV adıyla ünlenen iskelet, etrafına bilinçli bir şekilde bırakıldığı düşünülen çiçek ve bitkiler nedeniyle diğerlerinden daha önemli sayılmaktadır.⁸ Himalayaların Batısında Özbekistan’daki Deşik Taş’ta bulunan bir diğer iskelet, Neanderthal ölü gömme bakımından oldukça önemlidir. Sekiz çift Dağ keçisi boynuzunun ortasında bulunan ve genç bir çocuğa ait olduğu düşünülen iskeletin üzerinde taş alet izlerine rastlanmıştır.⁹

Fransa’daki La Ferrasie mezarlığında, genç bir bireyin başsız iskeleti ve hemen üst kısmında bir çocuğa ait olduğu saptanan çenesiz kafatası bulunmuştur.¹⁰ Bu gömme ediminden nasıl bir anlam çıkarılacağı konusunda tartışmaların halen devam ettiğini söylemek mümkündür. Fakat elimizdeki Arkeolojik ve Antropolojik veriler ışığında Neanderthallerin, ölüm bilincine sahip olduğunu şimdilik söyleyebiliriz.

İnsanlar bin yıllardan beri ölüm karşısında çaresiz kaldıkları için, ölüme farklı anlamlar yüklemiş, bilinmezliğe giden bu yolda ölümün bir son olduğunu kabullenmek istememiş, yeni bir yaşama ve farklı bir boyuta geçildiğine inanmışlardır. Ölümünden sonra ruhun ortadan kaybolması, kişinin canlılığını yitirmesi, korkutucu ve bilinmez bir yere gitmesi, geride kalan insanların din olgusu yaratıp, bunun altına sığınıp rahatlamasına neden olmuştur.¹¹ Böylece ölüm sonrasında, ortaya çıkan din olgusu ve beraberinde getirdiği değişiklikler de yavaş yavaş bir inanç sistemine dönüşmüş, bununla birlikte de Tanrı kavramı ortaya çıkmıştır.¹²

⁷ Güven Arsebük **Uzak Geçmişimize Dair Okumalar**, Ege Yayınları, (1. Baskı), İstanbul, 2012, s. 87.

⁸ Uhri, s. 28.

⁹ Uhri, s.30.

¹⁰ Uhri, s. 30.

¹¹ Bülent İplikçioğlu, **Eski Çağ Tarihinin Ana Hatları I**, Bilim Teknik Yayınevi, 1990, s. 66.

¹² Uhri, ss. 49, 51.

Sonuç olarak; geçmişten günümüze kadar ölüm ve sonrasında uygulanan birçok yöntem sayesinde çeşitli çıkarımlar yapabilmekteyiz. Bu analizler yapılırken mezarların yeri, konumu, yapımlarında kullanılan malzemeler, mezarların türü, ölüye bırakılan hediyeler, ölünün yakılıp- yakılmadan gömülmüş olması, pozisyonu gibi birçok yardımcı unsur bulunmaktadır. Kısacası; insanlar bilişsel düzeyde ölümü kabullenip ölü gömme törenleri yapmaya başladıktan sonra ölüm, ruh, din ve tanrı kavramları birbirlerini besleyerek günümüze kadar gelmiştir.

Ölüm ve sonrasında yapılan birçok ritüel bulunmaktadır. Gerek ölüyü mezara koyarken, gerek sonrasında yapılan bu uygulamalar “Ölü Kültü” kavramını ortaya çıkarmıştır. Kelime anlamı “din ile ilgili, dinsel” şeklinde tanımlanan “Kült” kavramı¹³ her toplumda farklılık ve benzerlikler göstererek çeşitli şekillerde uygulanmıştır. Ölümün gerçekleşmesinin ardından, sonraki süreçte gelişen her türlü uygulama ve merasim “Ölü Kültü” kapsamında incelenmektedir. Ölü Kültleri, ölen kişiye uygulanması gerekenleri ve geride kalanların yapması gereken her türlü kuralı belirleyen uygulamalardır. Ölüm anında kişilerde gözlenen değişiklikler, insanları korkuttuğu için insanlar ölüye saygı duyar ve ölüye gerekli kurbanlar sunulmaz gerekli ritüeller yapılmazsa ruhlarının, insanlar arasında huzursuz bir şekilde dolaşıp, zarar vereceğine inanılırdı. Ölüden ve ölümden korkma hemen hemen bütün toplumlarda var olan bir durumdur. Ölen kişinin zamanla çürümesi ve görüntüsünün değişmesi insanların daha fazla korkmasına neden olmuştur.¹⁴ Ölüye gösterilen saygı, yalnızca gömme sırasında uygulanan ritüellerle sınırlı değildir. Cenaze töreni bittikten sonra da ölen için çeşitli merasimler düzenlenmektedir. (hediye, kurban sunusu, çeşitli sıvı libasyonları gibi...) Bütün bu uygulamalar “Ölü Kültü” nün temel öğelerindendir.¹⁵ Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinin, Kalkolitik Dönemdeki Ölü Kültü araştırılırken, genellikle ölü törenlerinde kullanılmış olan buluntulardan yararlanılmaya çalışılmıştır. Bölgelerdeki mezarlar incelendiğinde, ölü kültüyle ilişkisi olabileceği düşünülen kurban merasimi ve ölü

¹³ Tekçam, s.124.

¹⁴ Belkıs Dinçol, **Eski Doğu’da İnsanın Yaradılışı, Yaşam ve Ölüm**, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü, 2007, ss. 2, 3.

¹⁵ Ölüm ve Din Arasındaki Bağlantı için bkz. Uhri, 2006, ss.21,23.

yemeği uygulamalar hakkında bilgi edinmemizi sağlamıştır.¹⁶ Her toplumun ölüme bakışı farklıdır. Bu farklılıkları ölü kültürüyle ilişkilendirecek olursak; Kimi toplumlarda ölen kişinin bu dünyayla bağlantısı kesilirken, kimilerinde ise; ölülerin hala bu dünyada varlığını sürdürdüklerine inanılır. Örneğin; Eski Önasya inancına göre; yılın başlaması (ilkbahar) ve yılın son bulması (sonbahar) ölü kültürü ile alakalıdır. Anadolu’da ölü kültürüne ilişkin ritüelleri de kapsayan yeni yıl törenlerinin kutlanıldığı yapılar bulunmaktadır ve bunlar yerleşimin dışında, akarsu ya da kanal kenarında yer alır ve bu yapılarda tören yemeği için mutfaklar bulunurdu. Bu yapılarda bereket kültürü çerçevesinde fidanlar yetiştirilir, tanrılara yakındaki pınarın suyu ve kurbanlar sunulur, tören yemeği yenilirdi. Anadolu’da hasat bayramı, cenaze ritüellerine¹⁷ benzer biçimde kısmen mezarın kapısında uygulanan yas törenleri halinde sonbaharda kutlanmaktadır. Sonbaharda hasat edilen tohumlar ölümü simgelerken, ilkbaharda yeşerenler, doğumu yani doğanın yeniden canlanmasının göstergesi kabul edilmiştir.¹⁸ Ölü ruhunun rahat etmesi için onlara düzenli aralıklarla su verilmesi gerektiğine inanılmış bunun için, “Libasyon Sunakları” inşa edilmiş ya da toprağa açılan “Libasyon Çukurları” kullanılmıştır.¹⁹ Tüm bu uygulamalardan yola çıkarak, ölümün vermiş olduğu belirsizlik ve korku sonrasında bu durumdan korunmanın yollarını arayan insanlar çeşitli çözümler üretmeye başlamışlardır diyebiliriz. Önceden yapılan ya da değişen toplum yapısına göre sonradan şekillenen tapınmalar ve törenler düzenlemiş, bu merasimler zamanla hemen hemen her ölümdede tekrarlanan ritüellere dönüşmüştür.²⁰ Yapılan bu ritüeller de “Ölü Kültü” nün en belirleyici konularından olmuştur.

¹⁶ Derya Yılmaz, **MÖ. III. Binde Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Ölü Gömme Adetleri**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2003, s.80.

¹⁷ Tekçam, s.90.

¹⁸ Ayşe Tuba Ökse, **Gre Virike: Fırat Kenarında Bir MÖ. 3. Bin Kutsal Alanı**, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 2, 2002, (Gre Virike), s. 61.

¹⁹ Ayşe Tuba Ökse, **Eski Çağdan Günümüze Ölü Gömme ve Anma Gelenekleri**, Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2005,(Anma Gelenekleri), s.1.

²⁰ Ayşe Tuba Ökse, **Eski Önasya’da Ölüm Algısı Ve Ölü Ritüelleri**, Aktüel Arkeoloji Dergisi, Sayı 63, 2018, (Ölü Ritüelleri), s.39.

İKİNCİ BÖLÜM

TARİH ÖNCESİ ÖLÜ GÖMME GELENEKLERİ

2.1. MEZAR TİPLERİ

İlk olarak Neanderthal insanının ölümle ilgili bilişsel düzeye ulaşması, ölümün farkına varması ve ölümün bir gün mutlaka geleceğini anlamasıyla birlikte, geliştirdiği en önemli yöntemlerden biri mezar yapmak olmuştur. Bölgelere ve kültür yapılarına göre değişiklik gösteren mezar tipleri, yapılan kazılar sayesinde sınıflandırılması daha kolay hale gelmiştir. Anadolu’da birçok mezar türü olsa da tez konusunun kapsadığı dönem itibariyle, ele alacağımız 2 önemli mezar türü vardır: basit toprak mezar ve küp mezar. Bu iki mezar türü dışında kalan mezarlar, Kalkolitik Dönemde, Doğu ve Güneydoğu Anadolu yerleşimlerinde karşımıza çıkmamıştır.

2.1.1. Basit Toprak Mezar

Basit toprak mezar en eski çağlardan beri görülen yaygın mezar türüdür. Anadolu’nun hemen hemen her yerinde birbirinden bağımsız olarak yapılmış ve günümüze kadar varlığını devam ettirmiştir.²¹

Hindistan’dan Çin’e, Avrupa’dan Kuzey Afrika’ya, Mezopotamya’dan Anadolu’ya kadar birçok yerde karşımıza çıkmış ve varlığını korumuş olan basit toprak mezar, günümüzde de en çok kullanılan mezar türü olmuştur. Basit toprak mezarlar çoğunlukla tek gömü için kullanılsa da birden çok gömü bulunan örnekler de vardır. Bu mezarlara ölümler genellikle sağ veya sol yanlarına büzülmüş olarak yatırılmış, bebekler, çocuklar ve cinsiyet ayrımı yapılmaksızın yetişkinler de gömülmüştür.²² Basit toprak mezar, Kalkolitik ve Tunç Çağda Anadolu’nun her

²¹ Tahsin Özgüç, **Ön Tarihte Anadolu’da Ölü Gömme Adetleri**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1948, ss. 4,12.

²² Hatice Kübra Ensart, **Erken Tunç Çağı Güneydoğu Anadolu ve Kuzey Suriye Bölgesi Ölü Gömme Gelenekleri Işığında Oylum Höyük Mezarları**, Hacettepe Üniversitesi, Doktora Tezi, 1995; ss. 147, 248.

bölgesine yayılmış ve daha çok intramural tarzda açığa çıkarılmıştır.²³ Açılan mezarlardaki arkeolojik ve antropolojik bilgilerden yola çıkarak, bu mezar türüyle, sosyal statü arasında kesin olarak bir ilişki olup olmadığını söylememiz pek mümkün değildir. Yapılan bazı değerlendirmeler bu mezarların daha yoksul bireyler için yapıldığı yönünde olsa da bazı mezarlar bunun aksini göstermektedir. Buluntu açısından zengin olan basit toprak mezarların varlığı, sosyal statü açısından bir ayrıma gidildiği tezini çürütmektedir.²⁴ Basit toprak mezarlar genelde armağansız olsa da bazı mezarlarda karşımıza çıkan buluntular sosyo-ekonomik açıdan herhangi bir ayrımın olmadığı görüşünü desteklemektedir. Bununla birlikte Başur Höyükte yapılan kazılarla açığa çıkarılan dört adet basit toprak mezar yeni yorumlar yapabilmemizi sağlamıştır. Açılan mezarlardaki buluntuların zenginliği sosyal statü ve basit toprak mezar arasında bir ilişkinin olabileceği konusunun tekrar değerlendirilmesini gündeme getirmiştir.²⁵

2.1.2. Küp Mezar

Adından da anlaşılacağı gibi; küp veya çömlek içine ölülerin yerleştirilmesiyle yapılan mezar biçimidir. Bu mezarlara ölüler yakılmadan gömülecekse büyük küp, yakılarak gömülecekse küçük küp kullanılır ve küplerin ağzı genellikle taşla ya da kerpiçle kapatılırdı.²⁶

Bu mezar geleneğinin köken olarak Neolitik Döneme kadar gittiğini söyleyebiliriz. Neolitik Dönemde karşımıza çıkan ‘sepet gömüler’ Kalkolitik Dönem ile birlikte ‘petek gömü’ şeklini almış ve takip eden süreçte de ‘çömlek mezar’ geleneğine dönüşmüştür diyebiliriz. Küp/Çömlek Mezarlar boyutları nedeniyle, genelde bebek ve çocuk gömüleri için kullanılmıştır.²⁷ Değirmentepe, Hassek Höyük, Korucutepe, Kargamış, Samsat, Oylum Höyük ve Gedikli Karahöyük

²³ T. Özgüç, s. 12.

²⁴ Uhri, s.99.

²⁵ Haluk Sağlamtimur ve Ali Ozan, *Siirt- Başur Höyük 2011 Yılı Çalışmaları*, 34. KST. 2013, ss. 264, 265.

²⁶ Nevzat Çevik, *Urartu Kaya Mezarları ve Ölü Gömme Gelenekleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000, s. 21.

²⁷ Uhri, ss.108,109.

Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da karşımıza çıkan çömlek gömülerin görüldüğü önemli merkezlerdir.

Pişmiş toprak mezar türünün diğer bir örneği de Pithos gömüleridir. Geçmiş Neolitik Döneme kadar dayanan bu mezar türü, Kalkolitik Dönem ile birlikte daha yaygın şekilde görülmeye başlanmıştır. Yapılan kazı ve araştırmalar sonucunda, pithosların öncelikle depolamada daha sonra ölü gömmede kullanıldığı düşünülmüştür.²⁸

2.2. GÖMME BİÇİMLERİ

Toplumların yaşam tarzları, dini inanışları, kültürel farklılıkları; ölü gömme biçimlerinde de değişikliklere neden olmuş, bunun sonucunda, yakarak gömme ve yakmadan gömme şeklinde iki çeşit gömü biçimi ortaya çıkmıştır.

Arkeolojik kazılarla elde edilen veriler incelendiğinde ölümler yerleşme yerinin içinde (intramural) veya yerleşme yerinin dışında (ekstramural) mezarlık alanlara gömülmekteydiler. Yerleşme yerlerinin içinde yapılan gömülerde cesetler çoğu kez evlerin bir odasında taban altına ya da yerleşme yerinin boş yerlerine rastgele şekilde gömülebilmelerdi. Bu yüzden kazı sırasında sık sık mezarlara rastlanması mümkündür.²⁹ Yapılan kazılarla birlikte elde edilen verilerden yola çıkarak, Anadolu’nun genelinde Kalkolitik Dönem’de hem intr. hem de ekstr. ölü gömme uygulaması ile sık sık karşılaşmaktadır.

2.2.1. İnhumasyon Gömü

Anadolu’da Paleolitik Dönemden Erken Tunç Çağı’na kadar ortaya çıkarılan mezarlar incelendiğinde, yakmadan gömmenin yaygın tarz olduğunu görmekteyiz.

İnhumasyon gömünün sürekliliğini koruyarak, kesintiye uğramadan günümüzde bile uygulanması bir gelenek olabileceği düşüncesini

²⁸ Uhri, s.110.

²⁹ Veli Sevin, **Van Kalesi Urartu Kral Mezarları ve Altuntepe Halk Mezarlığı**, Ege Yayınları, 2012, s. 80.

kuvvetlendirmektir.³⁰ İnh. Gömüler Antropolog Ayla Sevim Erol tarafından, iki şekilde sınıflandırılmıştır:

Birincil Gömütler: ölüler sırt üstü, yüz üstü, sol ya da sağ tarafa yatırılmış şekildedir. İskeletin pozisyonu, kollar, bacaklar ve kafanın anatomik duruşuna göre saptanmaktadır.

İkincil Gömütler: Birbirleriyle bağlı olmayan iskeletlerden oluşmaktadır. Ölü yerden yüksek bir alanda, bir süre bekletilir ve bu sürenin sonunda çürüme olayı gerçekleşir, kemikler etten tamamen ayrıldıktan sonra toplanarak gömülür. Bu gömü tarzı ikincil gömütlere verilebilecek örneklerden biridir. Çoklu gömütler genellikle ikincil tip gömüt sınıflamasına girerler.

2.2.2. Kremasyon

Üst Paleolitik Döneme kadar uzanan bir geçmişe sahip olan Kremasyon gömü uygulamasının, Anadolu'daki kökeni hakkında ortak bir kanıya ulaşılamamıştır. Bu gömü türünde amaç cesedin yakılmasıdır.

Kremasyon ile ilgili deneysel Arkeoloji çalışmalarında Kremasyon yapılan bir insan iskeletinin ancak %40-60'ının geriye kalıntı bıraktığı tespit edilmiştir. Kremasyona tabii tutulmuş bir insanın kemikleri yanmamış olanlara göre yaş, boy, cinsiyet, sağlık, yaralanmalar, yüz özellikleri ve patoloji konularında çok daha az bilgi sağlamaktadır.³¹ Bu uygulamanın ilk olarak, Akeramik Neolitikte ve daha sonra Erken Tunç Çağında bazı yerleşimlerde karşımıza çıkması,³² tez konusunun dönemi ve kapsadığı coğrafi alan itibariyle, kesin yargılara varmamızı zorlaştırmıştır.

2.3. GÖMME TİPLERİ

Anadolu'da tarih öncesi çağlardan bu yana çok çeşitli mezar tipleri, bununla birlikte farklı gömme şekilleri gözlemlenmiştir. Bu dönemde hem yerleşim içi hem

³⁰ Uhri, s. 55.

³¹ Seda Arıhan, **Karia Ölü Gömme Adetleri**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Antropoloji (Paleoantropoloji) Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007. s. 15.

³² Uhri, s.60.

de yerleşim dışı gömüler vardır.³³ Anadolu’da yapılan kazılar sonunda, yerleşme içi gömülerin daha fazla olduğu anlaşılmıştır.³⁴ Bununla birlikte hemen hemen her bölgede karşımıza çıkan ölü hediyelerinin büyük çoğunluğu seramik eserlerden oluşmaktaydı. Açılan çoğu mezarda bulunan bu hediyelerin, çocuk mezarlarının % 70’inde bulunması da hediye konusunda belli bir ayrıma gidildiğinin göstergesi olarak düşünülmüştür.³⁵

Tahsin Özgüç’e göre; mezar hediyeleri ekonomik durumla yakından ilişkilidir ve

- * Kişisel süs eşyası (yüzük, küpe, bilezik v.d.) olarak bırakılanlar,
- * Kişisel olmakla birlikte geride kalanlar tarafından mezarlara bırakılanlar, (silah, alet, mühür v.d.)
- * Seramikler,
- * Tanrı heykelleri ve idol gibi dini anlam içerenler,
- * Kurban törenleri ve ölü yemeğiyle ilgili olanlar şeklinde sınıflandırılabilir.

2.3.1. Hocker Gömü

Anadolu’da Paleolitik Dönemden itibaren en sık görülen gömü şeklidir. Bu gömülerde kollar göğüs veya karın üzerinde çapraz olabileceği gibi bazen de çene altında kavuşturulmuş şekilde karşımıza çıkmaktadır. Eller, kollar ve başın yönü farklılıklar gösterse de hocker gömü genelde benzer özelliklerdedir.³⁶ Tahsin Özgüç’e göre; hocker tarzı gömünün 6 sebebi bulunmaktadır:

1. Hockerin yaşayan insanların uyku durumunu temsil etmesi, bu nedenle tercih edilmiş olması,
2. Hockerin yemek yeme vaziyetini temsil ettiğinin düşünülmesi,
3. Ölünün hortlamasından korkulduğu için bağlanması ve bağlamak için en uygun pozisyonun hocker olması,

³³ T. Özgüç, s. 64

³⁴ Turan Efe, **Batı Anadolu Son Kalkolitik ve İlk Tunç Çağı**, Arkeo Atlas Dergisi, 2. Sayı, İstanbul, 2003, s. 125

³⁵ İ. Metin Akyurt, **MÖ. 2. Binde Anadolu’da Ölü Gömme Adetleri**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, VI. Dizi, 1998, ss. 129, 137.

³⁶ Ayla Sevim Erol, **Eski Anadolu Toplumlarında Büyüme / I. Topraklı Popülasyonunda Kalça Kemiği**, VII. Arkeometri Sonuçları Toplantısı, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1992, s.128.

4. Hockerin ana rahmindeki pozisyona benzemesi, bu nedenle de öteki dünyaya doğduğu gibi göçeceği düşünülmesi,
5. Ölüye ayrılan yerin küçük olması ve bu nedenle hocker gömünün tercih edilmesi,
6. Hocker gömünün bir nevi dinlenme pozisyonu olduğu ve ölenlerin son istirahatinde hayattaki gibi rahat bırakılması gerektiği, şeklinde sıralamaktadır.³⁷

Anadolu'daki mezarlar ve ölüleri gömme şekilleri incelenirken, hocker gömü hakkında birçok görüş ortaya atılmış en sonunda ölümden sonra yaşamın olduğuna inanan insanların, doğmadan önce, anne karnındaki pozisyona geri getirilerek yeni yaşama uğurlanmasının sembolik bir anlamının olabileceği düşünülmüştür.³⁸

2.3.2. Dorsal Gömü

Hocker gömünün aksine, bacaklar sağa veya sola doğru bükülmeden dümdüz bırakılmakta kollar genellikle yana doğru uzatılmaktadır.

Bu gömü uygulaması Anadolu'da Neolitik ve Kalkolitik Dönemde neredeyse hiç görülmemiştir. Erken Tunç Çağıyla birlikte Anadolu'da yaygınlaşmaya başlayan dorsal gömü, geleneksel bir tarz olarak kabul edilmemiştir.³⁹ Tezin kapladığı alan ve dönem itibarıyla karşımıza çıkmayan dorsal gömünün yerel bir uygulama olduğunu düşünmek yanlış olmayacaktır.⁴⁰

³⁷ T. Özgüç, ss. 70,71.

³⁸ Uhri, s. 86.

³⁹ Önder Bilg, **1981 Dönemi İkiztepe Kazıları**, IV. Kazı Sonuçları Toplantısı (KST), 1982, s.112.

⁴⁰ Uhri, s.87.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GENEL HATLARIYLA DOĞU ANADOLU BÖLGESİ

3.1. DOĞU ANADOLU BÖLGESİNİN COĞRAFI VE JEOMORFOLOJİK ÖZELLİKLERİ

Bölgenin sınırlarına baktığımız zaman, doğusunda; Ermenistan, Gürcistan, Nahcivan ve İran batısında; Kızılbaş, Beydağı, Yılandağı, Çimendağı, Hezanlı, Gürün ve Derbent Dağları yer almaktadır. Bölgenin kuzeyinde; Kuzeydoğu Anadolu Dağ silsilesi içinde yer alan, Çimen, Pulur, Gümüşhane, Vavuk, Yalnızçam, Çoruh ve Cin dağları, güneyinde de; Cudi dağının çizdiği Irak sınırı ve Güneydoğu Anadolu Torosları sıralanmaktadır.⁴¹ **(Harita1)**. Doğu Anadolu Bölgesi; Ardahan, Kars, Iğdır, Ağrı, Erzurum, Muş, Van, Bitlis, Hakkari, Bingöl, Tunceli, Elazığ, Erzincan, Malatya gibi önemli şehirlere sahip ve yüzölçümü bakımından oldukça geniş bir bölgedir. **(Harita2)**. Bölgenin iklimi, sahip olduğu coğrafi özelliklerin etkisiyle genel anlamda karasalır. Türkiye'deki en yüksek ve engebeli coğrafya olması, denizden uzak olması bu iklimin görülmesinde temel etkindir. Karasal iklimin etkisiyle bölgede yazlar sıcak ve kurak, kışlar soğuk ve kar yağışlı geçmektedir.

Bölgede sıcaklık farkı çok fazla olmakla birlikte, özellikle batıdan doğuya doğru bu durum belirgin bir şekilde gözlenmektedir.⁴² Bölgenin sahip olduğu çevresel özellikler dikkate alındığında, bu şartlar çerçevesinde dört bitki örtüsü grubuna rastlanmaktadır, bunlar: bozkırlar, dağ bozkırları, meşe ormanları ve yüksek dağ çayırları olarak sınıflandırılabilir. Türkiye'nin bölümlerinin fiziki özelliklerine baktığımız zaman, en fazla yükseltinin Doğu Anadolu Bölgesinde olduğunu görmekteyiz. Bölgenin sahip olduğu bu özellik, birçok konuda dezavantaj sağlamasının yanında, bazı noktalarda da avantaj sağlamıştır. Bunların başında, bölgenin sahip olduğu su potansiyeli gelmektedir. Eski çağlardan beri su en önemli

⁴¹ İbrahim Atalay, Kenan Mortan ve Honoris Causa, **Türkiye Bölgesel Coğrafyası**, İnkılap Kitabevi, 2. Baskı, İstanbul, 2017, (Bölgesel) s. 415

⁴² İbrahim Atalay, **Genel Fiziki Coğrafya**, Ege Üniversitesi Yayınları, 2. Baskı, 2011, (Fiziki) s. 161

yaşam kaynağı kabul edildiği için, bölge bu bakımdan önemini korumayı başarmıştır.⁴³

Doğu Anadolu yol sistemini ele alacak olursak, ulaşım güzergâhının oluşmasında bölgenin jeomorfolojik özellikleri belirleyici olmuştur. Yaşanan tektonik olaylar, bölgede fiziki yapının oluşmasında ana rolü oynarken; bu temel şekil, rüzgâr ve su aşındırması neticesinde vadi yatakları boyunca ulaşım elverişli bir yapıya ulaşmıştır. Bu nedenden dolayıdır ki, ulaşımı sağlayan yollar ve geçitler hep bu hat üzerinde gelişmiştir. Doğu Anadolu Bölgesinde bütün jeolojik zamanlara ait araziler ve çok çeşitli kayalar bulunur. Bölgenin jeolojik ve morfolojik anlamda en önemli özelliği, çeşitli dönemlerde püsküren volkanik malzemelerle büyük ölçüde kaplanmış olmasıdır. Bölgede; iklim, bitki örtüsü, yükseklik, zaman, eğim ve erozyon farklı tipte toprak oluşmasına sebep olmuş yüzey şekilleri ve iklim farklılıkları nedeniyle de Yukarı Fırat Bölümü, Erzurum Kars Bölümü, Yukarı Murat Van Bölümü, Hakkari Bölümü olarak birbirinden ayrılmıştır.⁴⁴

3.2. DOĞU ANADOLU BÖLGESİ KALKOLİTİK DÖNEM YERLEŞİMLERİ VE MEZARLIK ALANLARI

Kalkolitik, ilk kent kültürlerinin oluşmaya başladığı dönem olarak değerlendirilmektedir. Bu dönemde daha fazla gelişme gösteren tarım ve hayvancılık insanların yaşamını daha kolay hale getirmiştir. Yöneticiler, din adamları, çeşitli zanaatçılar gibi farklı grupların yanı sıra anıtsal mimari, savunma ve sulama sistemleri, uzak mesafe ticareti ile lüks/prestij maddelerinin ticareti gelişmiştir. Bu gelişim sonucu, Anadolu'da, söz konusu çağ yerleşme yerlerinin sayısının 852'ye ulaştığı tespit edilmiştir.⁴⁵ Türkiye sınırları içindeki bölgeler genel olarak Mezopotamya ve İran Kalkolitiğinin etkisi altında kalmıştır. Kronoloji konusunda ortak bir paydada birleşmek zor olsa da Kalkolitik Dönemin MÖ 5500-3000 yılları arasındaki dönemi kapsadığı birçok araştırmacı tarafından kabul edilmiştir. İlk Kalkolitik Dönem, Neolitik Dönemle benzer yapıdadır bu nedenle Neolitik Dönemin

⁴³ Atalay ve Arkadaşları, (Bçlgesel), ss. 439,446.

⁴⁴ Sırrı Erinç, **Genel**, MEB Yayınevi, 1976, İstanbul, s. 43

⁴⁵ Irmak Güneş Yücel, **Doğu ve Güneydoğu Bölgeleri Kalkolitik Dönem Çanak Çömleklerinin Genel Yapıları ve Özellikleri**, <https://www.academia.edu>. S.6.

devamı gibi düşünülmüştür. Kalkolitik Dönemin, Halaf Evresiyle ilgili yeni görüşler ortaya atılmıştır. Önceki çalışmalarda 3 evrede incelenen Kalkolitik Dönemin (Halaf/Ubaid/Uruk) artık 2 evrede incelenmesi gerektiği ileri sürülmüştür. Dr. Halil Tekin Halaf Kültürünün Kökeni konusunda yaptığı çalışmalarla birlikte kronolojide bazı değişiklikler olabileceğini belirtmiştir. Bu konuda Güneydoğu Anadolu Bölgesinde kapsamlı çalışmalar yürüten Halil Tekin'e göre; Kalkolitik Dönem Halaf'la değil Ubaid'le başlamaktadır ve Halaf Kültürü Geç Neolitik Dönemin bir evresi olarak değerlendirilmelidir.⁴⁶ Halaf Kültürünün, Neolitik Dönemden kopuk olmadığını aksine süreklilik gösterdiğini düşünen Frangipane'nin de Tekin'in görüşünü destekleyen çıkarımlar yaptığını söylemek yanlış olmayacaktır. Halaf etki bölgesi yavaş bir şekilde yayılım göstermiştir. Göç dalgasıyla çeşitli yerlere dağılan Halaf toplulukları, Neolitik Kültürden kopukluğu olmadığı sanılan sosyo ekonomik niteliklerle de birleşmiş, böylece güçlü bir süreklilik yaşanmıştır. Frangipane'ye göre bu dönemde büyük bir toplumsal eşitlik söz konusudur ve bu durumu mezarlar sayesinde daha net görmekteyiz. Açılan mezarlarda 'seçkinlik' göstergesi sayılacak bir bulguya rastlanmamıştır.⁴⁷ Halaf toplumu kendinden önceki toplum yapısını değiştirmek yerine, var olan yapıyı daha da güçlendirerek devam ettirmiştir.⁴⁸ Kalkolitik Dönemin bir diğer önemli kültürü de Ubaid Kültürüdür. Halil Tekin'in kronolojisine göre Kalkolitik Dönemin ilk evresi olarak değerlendirilmesi gereken bu kültür hem Doğu hem Güneydoğu Anadolu'daki birçok merkezde karşımıza çıkmıştır.

Kalkolitik Dönemin son evresi olarak kabul edilen ve Uruk yayılımının gözlemlendiği dönemde ise, MÖ 4. bin yılın başında Mezopotamya kökenli yeni göçler, beraberlerinde yeni kültür öğeleriyle Anadolu'ya girmişlerdir. Yaklaşık 800-1000 yıl

⁴⁶ Emrullah Kalkan, **Kalkolitik Dönemde Yukarı Dicle Vadisi'nde Ölü Gömme Gelenekleri**, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 2, 2018. (Detaylı bilgi için Bkz. Halil TEKİN, Yukarı Mezopotamya'nın Geç Neolitiğinde(Hassuna, Samarra, Halaf) Terminoloji ve Kronoloji Sorunları, Anadolu Prehistorya Araştırmaları Dergisi/APAD 1/ 2015, s.89, Ankara.)

⁴⁷ Halaf toplumlarında sınıflı yapının görülmediğini söyleyenlere karşı Türbe Höyükte yapılan kazılar sonrasında bu düşüncüyü değiştiren bir mezar armağanına rastlanmıştır. Urne kap içinde bulunan bebek iskeletinin yanına, özenli işçiliği ve kaliteli yapıyla dikkat çeken bir ayna bulunmuştur. Bu döneme tarihlenen mezarlarda seçkinlik emaresi gösteren herhangi bir buluntu olmamasına karşın, Türbe Höyükteki bu ayna aslında sınıflı bir yapının olabileceği düşüncesini akıllara getirmiştir. (detaylı bilgi için bkz. Haluk, Sağlamtimur. "**Sürt-Türbe Höyük Kazısı**" Ilısu Barajı ve HES Projesi Arkeolojik Kazıları 2004-2008 Çalışmaları, Diyarbakır Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2013, s.135,136.)

⁴⁸ Marcella Frangipane, **Yakındoğu'da Devletin Doğuşu**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2002, s. 89.

süre ile bu toplulukların getirdiği yeni öğeler, yerel kültürlerle karışarak Anadolu'nun Son Kalkolitik Dönemini oluşturmuştur. Bu kültürün geniş alanlarda yayılmasıyla birlikte, Arkeolojik açıdan birçok veri elde etmemiz sağlanmıştır.⁴⁹

3.3. DEĞİRMEN TEPE HÖYÜK

Malatya il merkezine yaklaşık 24 km uzaklıkta bulunan Battalgazi İlçesi'nin kuzeydoğusunda, İmamlı Köyü ile Adagören Köyü'nü birleştiren yolun hemen kuzey yanındadır. Fırat Nehri üzerinde kurulan Karakaya Baraj Gölü suları altında kalarak günümüzde tamamen yok olmuştur.**(Harita3).**

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Prehistorya Anabilim Dalı öğretim üyeleri, araştırma görevlileri ve öğrencileri tarafından meydana gelen ekip, Değirmentepe kazısını Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü işbirliğiyle yürütmektedir. İlk defa 1977 yılında Ufuk Esin tarafından yüzey araştırması yapılan Değirmentepe'de, 1983'ten sonra daha kapsamlı şekilde çalışılmaya başlanmıştır.

Sekiz mevsim devam eden kazılar sonucunda Kalkolitik Dönemden Ortaçağ'a kadar çeşitli yerleşimin görüldüğü höyük, 1986 yılında tamamen Karakaya Barajı'nın altında kalmıştır.

3.3.1. Ölü Gömme

Değirmentepe'de Kalkolitik Döneme tarihlenen mezarlarda, çocuk ölümleri genelde, büyük çömleklerin içine bebekler ise, tahıl depolamak için kullanılan pişmemiş topraktan yapılan ve petek adı verilen kaplara konularak, ev tabanlarının altına gömülmüşlerdir. Petek adı verilen bu mezarlar Neolitik Dönemdeki "sepet" gömülerden sonra görülmeye başlamıştır.⁵⁰ Petek gömülerin, Neolitik Dönemdeki sepet mezarlardan sonra gelişen bir gömme türü olması ve pişmiş topraktan çömlek mezarların da bu süreci izlediği görüşünü savunan görüşler ileri sürülmüştür.⁵¹ Kalkolitik Dönemle birlikte gelişme gösteren petek kap gömülerin, çömlek ve pithos

⁴⁹ Emrullah, Kalkan, **Uruk Kültürünün Yayılım Teorileri**, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014, ss.13,14.

⁵⁰ Ufuk Esin, **Değirmentepe (Malatya) Kazısı 1981 Yılı Sonuçları**, IV. KST, 1983, ss. 41,43.

⁵¹ Uhri, s.108.

mezarlara etki etmiş olabileceğini düşünmemiz bu görüşe yanlış olmayacaktır. İlk olarak sepet gömüyle başlayan bu süreç, büyüme, ticaret ve etkileşimle birlikte petek mezarlara, daha sonra da çömlek mezarlara dönüşmüştür diyebiliriz.

Yetişkinlerin, bebek ve çocuklardan farklı olarak; yerleşim dışındaki mezarlıklara gömüldükleri tespit edilmiştir. Genelde tüm ölümler, büzülmüş şekilde gömülmüşlerdir. Burada yapılan kazılarda ortaya çıkarılan 24 iskeletin, 23 tanesinin 0-14 yaş aralığında olduğu ve bazılarının doğumdan kısa süre sonra öldüğü anlaşılmıştır.⁵² Metin Özbek tarafından yapılan mezar analizlerinde, özellikle kız çocuklarının kafasında bilinçli bir deformasyon yapıldığı ve bunun dinsel inanış veya güzellik kavramıyla ilgili olabileceği ileri sürülmüştür.⁵³

Değirmentepe’de yapılan kazılar sonunda tespit edilen 4 mezar geleneği vardır.

1.İkili-üçlü küp mezarlar: Küpler doğu-batı yönlü konumlandırılmış, birinin ağzı bir diğerrinin dibine gelecek şekilde gömülmüşlerdir. Bu küplere bırakılan ölümler de gene doğu-batı yönünde ve sırt üstü uzatılmışlardır. Burada iskeletler, küplerde bütün olarak değil, parça parça ve ayrı küplerde bulunmuşlardır. İkili- üçlü tüm mezarlarda aynı durum söz konusudur.

2.Tekli küp mezarlar: İçindeki iskeletler doğu-batı yönlü ve hocker tarzıdır. Kerpiç döşeme içine açılan mezarlara konulmuş olan küpler, genelde ağzı kapalı şekilde bulunmuşlardır.

3.Kerpiç sanduka mezarlar: İskeletler gene doğu-batı yönlü, sırt üstü uzatılmış pozisyonda ve kolları göğüs üzerinde birleştirilmiş şekildedir. Değirmentepe’de yapılan kazılarda bu mezar türü Kalkolitik Dönemde karşımıza çıkmamıştır.

4.Toprak mezarlar: İskeletler, doğrudan toprağa açılan mezarlara bırakılmışlardır. Bu mezarla dağınık oldukları için, yönleri ve yatırılma tarzlarıyla ilgili kesin bilgi bulunmamaktadır.⁵⁴

1980 yılında yapılan kazılarda AD mekanında; taban altında koyu yüzlü, açkılı, kaba mutfak kabından bir çömlek bulunmuş ve içinde bir bebek iskeleti tespit

⁵²Metin Özbek, **Tarih Öncesi’nin Şanssız Bebekleri**, Bilim Ve Teknik Dergisi, TÜBİTAK Yayınevi, Sayı 218, Ankara, 1986, ss. 90, 91

⁵³ Savaş Harmankaya, Oğuz Tanındı ve Mihriban Özbaşaran, **Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri (TAY) - Kalkolitik Dönem Ayrıntıları**, Değirmentepe Höyük, Ege Yayınları, 1998.

⁵⁴Ufuk Esin, **Değirmentepe Kazıları**, II. KST 11-15 Şubat, Ankara, 1980.

edilmiştir. Aynı yıl İ mekanında yapılan kazıda ise; taban altındaki çakıl katmanının içine açılan mezar çukurunda, hocker tarzda bir iskelet bulunmuştur.⁵⁵ 1981 yılı kazılarında; AD mekanında bir kerpiç seki ve 3 mezar peteği bulunmuştur. Çocuklar, genelde koyu yüzölü açkılı mallardan çömlere ya da açık hamurdan yapılmış Ubaid tarzı kaplara koyulurken, daha küçük olan süt bebekleri pişmemiş topraktan peteklerin içine hocker tarzda gömülmüşlerdir. Ayrıca bir peteğin içinde küçük köpek iskeleti de tespit edilmiştir.⁵⁶ 1982’de kazılan mekanlarda, duvar nişleri ve lambalıklar bulunmuş ve bu duvar nişlerine kaba çömler içinde bebekler gömülmüştür.⁵⁷ 1983’te 16J açmasında yapılan kazılarda; Ubaid tarzındaki çömlerin içine bırakılmış, bebek iskeletleri bulunmuştur. 17H açmasında, 9 mekan kazılmış, duvar nişlerinde yetişkin insan iskeleti, taban altında ise; pişmemiş topraktan peteklere konulan bebek iskeletleri bulunmuştur.⁵⁸ 1984 kazılarında; 16-18F ve 17-18G açmalarının BD Plan karesinde, çömlerin içine hocker tarzda bırakılmış bir bebek iskeleti bulunmuştur.

Gene aynı sene 17İ-17J açmasının CM Plan karesinde, koyu yüzölü açkılı maldan çömler mezar bulunmuştur. 15J-15K açmasının DO plan karesinde; içinde bebek iskeleti olan bir çömler mezar ele geçmiştir.⁵⁹ 1985’te EN plan karesinde içinde bebek iskeleti olan, çömler mezar dışında herhangi bir mezar buluntusuna rastlanmamıştır.⁶⁰ **(Tablo1)**

3.3.1.1. Buluntular

Değirmen-tepe’de tespit edilen 3 mezarda ölü ve mezar armağanları bulunmuştur.

*1980 yılında İ mekanında bulunan mezarda; 1 adet caba tipi kase,

⁵⁵Ufuk Esin, **1980 Yılı Değirmen-tepe Kazısı Sonuçları (Malatya)**, III. KST Ankara, 1981.

⁵⁶Ufuk Esin, **Değirmen-tepe (Malatya) Kazısı 1981 Yılı Sonuçları**, IV. KST, Hacettepe Sosyal ve İdari Bilimler Döner Sermaye İşletmesi Matbaası, Ankara, 1982.

⁵⁷Ufuk Esin ve Güven Arsebük, **1982 Yılı Değirmen-tepe (Malatya) Kurtarma Kazısı**, V. KST, İstanbul, 1983.

⁵⁸Ufuk Esin, **Değirmen-tepe (Malatya) Kurtarma Kazısı 1983 Yılı Raporu**, VI. KST, İzmir, 1984.

⁵⁹Ufuk Esin ve Savaş Harmankaya, **1984 Değirmen-tepe (Malatya) Kurtarma Kazısı**, VII. KST Ankara, 1985.

⁶⁰Ufuk Esin ve Savaş Harmankaya, **1985 Değirmen-tepe (Malatya İmamlı Köyü) Kurtarma Kazısı**, VIII: KST Ankara, 1986.

*1984 yılında 15J-15K açmalarında DO Plan karesinde açılan mezarda; birçok çanak çömlek, figürin parçaları, tezgah ağırlıkları, kemik mekik,

*1985'te DY mekanında ele geçen mezarda ise; bebek iskeletiyle birlikte 1 adet kolye bulunmuştur.⁶¹ Değirmentepe'deki, Arkeolojik ve Antropolojik değerlendirmeler sonrasında; burada yaşayan insanların kültür devirlerine göre dağılımı (**Tablo2**), kültür devirlerine göre cinsiyet dağılımı (**Tablo3**), insanların ölüm yaşlarına göre dağılımı (**Tablo4**) hakkında çeşitli sonuçlara ulaşılmıştır.

Mezar armağanları dışında da höyük genel olarak buluntu açısından zengindir. Çakmaktaşı, obsidyen aletler, öğütme, vurgu, cila taşları, kireçtaşı mühürler, pişmemiş topraktan bullalar (geometrik bezekli stilize insan, bitki, hayvan, güneş motifi), coba tipi kaplar, Ubaid çanak çömlekler, taştan damga mühürler, at nalı biçimli fırınlar, kemikten bızlar, ağırşaklar, taştan yapılmış küçük makyaj kabı, konik biçimli kaseler, gaga ağızlı testiler, deniz kabuğundan boncuk, domuz fig. boya bezekli halka dipli kaseler, pişmemiş topraktan kapaklar, kilden tıplar, figürin parçaları, işlenmemiş yüzük veya mühür taşları, bakır cüruflar, pişmemiş topraktan tıkaç, kemikten mekik, kolye, şematik kadın figürini, boynuzlu ve emzikli çömlekler, küçük taş kaplar, 2 küçük kepçe, kavkıdan yapılmış boncuklar, uç ve deliciler ele geçmiştir.

Höyüğün Kalkolitik Döneme ait tabakalarında Ubaid dönemine tarihlenen ince hamurlu, bir kısmı el bir kısmı ise çark yapımı olan bej ve gri renkli kırmızı astarlı seramiklere rastlanmıştır ve bu seramikler bazı mezarlarda da ele geçmiştir.⁶²

3.3.1.2. Tabakalanma

8 mevsim boyunca devam eden kazı çalışmaları sonrasında; Kalkolitik Dönemden Ortaçağ'a kadar süren bir tabakalanma tespit edilmiştir. (**Tab. 5**)

⁶¹ Ufuk Esin ve S. Harmankaya; (KST) 1986, s. 94.

⁶² Harmankaya ve ark. (TAY) 1998; s. 7

3.3.1.3. Değerlendirme

Değirmentepe; mimari yapı, sosyal yaşam ve ticaret gibi alanlarda Kalkolitik Dönemin izlerini taşıyan önemli bir yerleşim yeridir. Özellikle Ubaid dönemi yapıları oldukça önemlidir. Burada 19 H açmasında yapılan kazılar, Erken Kalkolitik Döneme tarihlendirilmişse de yapılan son çalışmalarla birlikte bu kronolojinin değişmesi olasıdır. 7. Tabaka çevre duvarı olarak adlandırılan mekanda yapılan kazılarda, Kalkolitik Ubaid evresi tespit edilmiştir. Bu tabaka Ubaid'in en net şekilde görüldüğü tabakadır. Ele geçen bulla ve mühürlerden büyük bir ticaret merkezi olduğu anlaşılan Değirmentepe, Ubaid Döneminde ekonomik anlamda ileri düzeydeki tarım ve hayvancılığın yanında, Anadolu, Kuzey Mezopotamya ve Suriye ile yoğun ticari ilişkiler de sürdürmüştür. Mühür baskılı bullalar, ticari bir malzemenin güvenli şekilde seyahat etmesini sağlamak amacı ile Kalkolitik Dönemde sıklıkla kullanılmıştır. Değirmentepe kazılarında gerek çöp çukurlarında gerekse bazı mekanlarda çok sayıda bulla ele geçmiştir. Bu yerleşmedeki bullaların varlığı, burada oturanların yoğun şekilde ticaretle uğraştıklarını ispatlamaktadır.⁶³ Yapılan kazılar sonucunda elde edilen veriler ışığında, Değirmentepe eski yerleşim bölgesinde sırasıyla; Ortaçağ, Demir Çağı ve Kalkolitik evreler görülmüştür. Kalkolitik Dönemde bebek, çocuk ve yetişkin mezarlarında belli bir ayırım söz konusudur. Bebek ve çocuklar çömlek, kaba mutfak kapları ya da petekler içine gömülmüşlerdir. Mezarlardaki bu ayırım, cinsiyete ve yaşa göre farklı nitelikte mezar çeşitlerinin yapılmasına sebep olmuştur. Sonuç olarak; Değirmentepe, mezar ve ölü gömme gelenekleriyle ilgili önemli bilgiler edinmemizi sağlayan, büyük bir ticaret merkezidir.

3.4. KORUCUTEPE HÖYÜK

Elazığ'ın 30 km doğusunda bulunan Korucutepe, ilk kez C. A. Burney tarafından duyurulmuş, 1967'de Keban Projesi kapsamında yapılan yüzey araştırmasıyla yeniden belgelenmiş, 1968-1971 yılları arasında M.N. Van Loon ve H.

⁶³ Harmankaya ve ark. TAY, 1998, s. 9.

Güterbock başkanlığında kazılmış ve bu kazılar 1973'ten 1975'e kadar H. Ertem tarafından sürdürülmüştür. Höyük 190*16 m. boyutlarındadır. Üzerinden toprak alınması nedeniyle kısmen tahrip edilen Korucutepe, Keban Baraj suları altında kalmadan önce Altınova höyüklerinin en büyüklerinden birisiydi.⁶⁴(**Harita4**).

3.4.1. Ölü Gömme

Korucutepe'de Kalkolitik Döneme tarihlenen 4 mezar bulunmuştur. Bu mezarlardan ikisi kerpiç yapılı ve dikdörtgen planlıdır. Açılan mezarlarda ele geçen ahşap kalıntıları, üstlerinin ahşapla kapatıldığını düşündürmüştür. Ortaya çıkarılan dört iskeletin, 3'ünün yetişkine, 1 tanesinin de çocuğa ait olduğu saptanmış ve çocuk küpün içine bırakılarak gömülmüştür.

3.4.1.1. Buluntular

Küpe gömülmüş halde bulunan çocuk mezarında herhangi bir ölü hediyesine rastlanmazken, kadın mezarında kemer, ayak ve kol bilezikleri, gerdanlık, saç halkaları; erkek mezarında ise bileklik ve hançer gibi ölü armağanları bulunmuştur. (**Tablo6**) Mezarlara armağan olarak bırakılan gümüş bilezikler, halkalar, saç süsleri, boncuklar ve iğne gibi madeni buluntular, Korucutepe'nin Son Kalkolitik maden işçiliğiyle ilgili önemli bilgiler vermektedir.⁶⁵

3.4.1.2. Tabakalanma

Höyükte V. Loon tarafından 12 tabaka tespit edilmiştir. (**Tablo7**) Üzerinden toprak alınması nedeniyle üst tabakaları tahrip olmuştur. Tüm bu tahribata rağmen Kalkolitik Dönemden Ortaçağ'a kadar çeşitli dönemlerde yerleşim olduğu gözlenmiştir. Höyük baraj suyu altında kaldığı için şu an herhangi bir çalışma yapmak mümkün değildir. Kronoloji ve tabakalanma hakkında elimizdeki bilgiler

⁶⁴ Harmankaya ve ark. **Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri (Korucutepe)**, Ege Yayınları, İstanbul, 1998.

⁶⁵ Harmankaya, Tanındı, Özbaşaran; Van Loon 1978, (TAY/Korucutepe)

yeni kazılarla değişebileceğinden, H. Tekin'in yaptığı çalışmalarla birlikte buradaki kronolojinin değişmesi de olasıdır.

3.4.1.3. Değerlendirme

12 tabakanın tespit edildiği Korucutepe, Kalkolitik Dönemin önemli yerleşimlerinden biri olma özelliğine sahiptir. Günümüzde Keban Barajı'nın altında kalmış olması nedeniyle artık kazı yapılmamaktadır. Kısıtlı zamanda yapılan kazı ve yüzey araştırmaları sonucunda Kalkolitik Dönemden Ortaçağa kadar uzanan tabakalar meydana çıkarılmıştır. Kalkolitik Döneme tarihlenen mezarların 3 tanesi yetişkin, 1 tanesi de küçük bir çocuğa aittir. Yetişkin mezarlarındaki ölü hediyeleri çeşitli olmakla birlikte, açığa çıkarılan ve bir küpün içinde bulunan çocuk iskeletinin yanında herhangi bir ölü ya da mezar hediyesine rastlanmamıştır. Korucutepe'nin Kalkolitik ve İlk Tunç Çağı, Altınova çevresindeki Norşuntepe, Tepecik ve Tülintepe gibi yerleşmelerle ilişkili olduğu düşünülmektedir. Özellikle M.Ö. 2. bin yıla ait buluntuları ile dikkat çeken yerleşmede, tıpkı Değirmentepe'de olduğu gibi bölge ticareti için önemli sayılan bullaların bulunması, Kalkolitik ve İlk Tunç Çağı buluntularının önüne geçmiş ve Korucutepe'de yaşayan insanların ticarete verdikleri önemi ortaya koymuştur.⁶⁶

3.5. TİLKİTEPE HÖYÜK

Günümüzde Van Havaalanının sınırları içerisinde 55*7 m boyutlarında küçük bir höyüktür. **(Harita5)**. Havaalanının eski yapıları nedeniyle kısmen tahrip olmuş olan Tilkitepe Höyük, 3 dönemde kazılmıştır:

- 1) 1899'da W. Belck başkanlığında ilk dönem kazıları yapılmıştır.
- 2) 1937 yılında Amerikalı E.B. Reilly'nin yaptığı ikinci dönem kazılarıyla birlikte, höyüğün tabakalanmasıyla ilgili bilgilere ulaşılmıştır.

⁶⁶ Harmankaya ve ark. 1998; TAY/ Kalkolitik.

3) 1939 yılı kazılarında; C. Kınay başkanlığında, G. Lake ve S. Lake yönetiminde yapılan kazılarda 4 tabaka daha saptanmıştır.⁶⁷

3.5.1. Ölü Gömme

Toprak mezar türünün en fazla karşımıza çıktığı höyüklerden biri olan Tilkitepe’de Kalkolitik Döneme tarihlenen mezarlar açığa çıkarılmıştır. Halafa ait 17 iskeletin, 16 tanesi kuzey- güney ve doğu- batı yönünde, basit toprak mezarlara gömülmüşlerdir. Açılan 3 mezarda yetişkin ve çocuk iskeletlerinin yan yana bulunması, çift gömünün olduğunun göstergesidir. Bulunan tekli mezarlardaki bazı iskeletlerin aşı boyasıyla boyandığı görülmüştür. II. Tabakada yapılan kazılarda; küpe gömülmüş halde bulunan iki çocuk mezarı vardır. Tilkitepe’deki tüm ölüler hocker tarzda gömülmüş şekilde bulunmuşlardır. Kalkolitik Döneme ait olan 12 mezar incelenmiş, kadın ve erkeklerin kafataslarının birbirinden farklı olduğu saptanmıştır. Yaklaşık 40-50 yaşlarında öldükleri anlaşılan bu insanların, Akdeniz kökenli olabilecekleri düşünülmüştür.⁶⁸ **(Tablo8)**

3.5.1.1. Buluntular

Yerleşme içindeki mezarlarda ölü hediyeleri bulunmuş olsa da bu hediyelerin özellikle bırakılıp bırakılmadığı kesin olarak anlaşılamamıştır. Mezarların içine değil, yanına bırakılmış olan hediyeler ölü hediyesi konusunda tartışmalara sebep olmuştur. Mezar yanlarında kap ve bilezik parçaları bulunmuş fakat bunların hediye olup olmadığı konusunda kesin karara varılamamıştır.⁶⁹

Mezar armağanları açısından net bir karar verilemeyen Tilkitepe; mezar dışındaki buluntu bakımından oldukça zengindir. Özellikle Son Kalkolitik Dönemden, İlk Tunç Çağına geçiş malzemeleri çokça karşımıza çıkmaktadır. Nemrut ve Süphan Dağlarının obsidyen açısından oldukça zengin olduğu anlaşılmakta ve Tilkitepe’de elimize geçen obsidyen aletlerin buralardan geldiği düşünülmektedir.

⁶⁷ Harmankaya ve ark. TAY, Tilkitepe Höyük.

⁶⁸ Harmankaya ve ark. TAY, Tilkitepe Höyük.

⁶⁹ Harmankaya ve ark. (Reilly 1940), **TAY**, Tilkitepe Höyük, ss. 145, 178.

Ayrıca ele geçen sürtme taşlar, taş baltalar, çekiç ve bızlar, desenli kap, çanak-çömlekler höyük genelinde karşılaşılan önemli buluntular arasındadır.⁷⁰

3.5.1.2. Tabakalanma

Tilkitepe tabakalanmasıyla ilgili farklı görüşler öne sürülmüştür:

Relly'e göre; ana toprakla birlikte 4 tabakanın olduğu Tilkitepe'de Tunç ve Kalkolitik Dönem izlerine rastlanılmıştır. **(Tablo 9).**

K. Lake ve S. Lake'ın Tunç, Bakır (?) ve Kalkolitik Çağ olarak 4 devirde ele aldığı Tilkitepe Höyükte, Bakır Çağ olarak adlandırılan bir geçiş evresi olduğu düşünülmüştür. **(Tablo10).**

Korfmann'a göre ise; 0 tabakası olarak değerlendirilen geç dönemden önce, 3 ana evre gözlemlenmiştir. **(Tablo11).** Korfmann kronolojisine göre, Halaf'a tarihlenen Tilkitepe Höyük, Kalkolitik Dönem kronolojisinde ortaya atılan yeni fikirlerle değişebilecek durumdadır.

3.5.1.3. Değerlendirme

Van sınırları içinde bulunan Tilkitepe Höyük, Kalkolitik Döneme tarihlenen mezarları bakımından oldukça zengin ve ele geçen buluntular sayesinde dönemin önemli yerleşimlerindenidir. 3 döneme ayrılan kazıları sayesinde, çeşitli buluntular elde edilmiştir. Höyükte toprak mezar sıkça karşımıza çıkmış ve bunların birçoğu Kalkolitik Döneme tarihlendirilmiştir. Halaf Kültürü'nün görüldüğü Tilkitepe'de hem yetişkin hem de bebek/çocuk mezarları karşımıza çıkmıştır. Burada bulunan mezarlarda ölü hediyesi olup olmadığı net olarak belirlenememiştir. Mezarların içinde değil, dışında bulunan kap ve bilezik parçaları, bilinçli şekilde mi yoksa gelişigüzel mi bırakılmış olduğu konusunda kesin bir şey söylememizi zorlaştırmıştır.⁷¹ Kalkolitik Dönemin Halaf'la başlamadığını savunan tezden yola çıkacak olursak, bu mezarların Kalkolitik mezar olup olmadığı konusunda yeni bir tartışma konusu başlatmış oluruz. Fakat şu an Tilkitepe'nin kronolojisinin değiştiği

⁷⁰ Harmankaya ve ark. **TAY**, Tilkitepe Höyük, s. 43, 44.

⁷¹ Harmankaya ve ark. **TAY**, Tilkitepe Höyük, 1998.

konusunda yeni bir yayın bulunmadığından, eski kronolojiyi kullanmamız daha doğru olacaktır.

3.6. NORŞUNTEPE HÖYÜK

Elazığ'ın 26 km güneydoğusunda Harmanpınarı, Elmapınar ve Kavakaltı Köyünün oluşturduğu üçgenin içinde, Alisham Köyünün 3 km güneyinde bulunan Norşuntepe Höyük; Keban Baraj suyunun yükselmesiyle birlikte, yavaş yavaş küçük bir ada görünümü almış daha sonra da tamamen kaybolmuştur. **(Harita6)**. 35 metre yüksekliğinde ve 150*130 metre boyutlarında büyük bir yerleşimdir. **(Resim1)** Höyük ilk olarak 1967 yılında R. Whallon Jr. tarafından incelenmiştir. 1968 yılında H. Hauptmann başkanlığında, Alman Arkeoloji Enstitüsü tarafından kazılmış ve bölge baraj suyu kaldığı için kazılar 1974 yılında sonlandırılmıştır.⁷²

3.6.1. Ölü Gömme

Yaklaşık olarak 6 yıla yakın bir süre kazılan Norşuntepe'de; Kalkolitik Döneme tarihlenen birçok mezar bulunmuştur. 1978 yılında J18 açmasında yapılan kazılarda, insan iskeletleri bulunmuştur. Bu iskeletlerden biri; yerleşim alanında ele geçen bir çömlek mezardır ve içinde çocuk iskeleti vardır. 1972'deki kazı çalışmalarında 3, 1973'teki kazılarda J18b açmasında 4 iskelet, toprak mezara gömülü olarak bulunmuştur. Aynı alanda bulunan mezarlardaki ölümler, hocker tarzda kaplar içine bırakılarak gömülmüş ve Geç Kalkolitik Döneme tarihlendirilmişlerdir.⁷³ **(Tablo11)**

⁷² Harmankaya ve ark. TAY, Norşuntepe Höyük, 1998.

⁷³ Harmankaya ve ark. TAY, Norşuntepe Höyük, 1998.

3.6.1.1. Buluntular

Daha çok Tunç Çağı verileri sunan Norşuntepe’de, Kalkolitik Döneme tarihlenen bulgular da vardır fakat Geç Kalkolitik Döneme tarihlenen küp ve toprak mezarlarda herhangi bir ölü hediyesine rastlanmamıştır.⁷⁴

Burada yapılan kazılar sonrasında kentleşmenin var olduğu ileri sürülmüştür. Ahşap temel üzerine kurulmuş yapılar ve birbirinden bağımsız avluların bulunduğu Norşuntepe’de, erzak deposu olduğu düşünülen 4*7 metre boyutlarına sahip olan bir mekanda, tahıl ya da sıvı depolamak için kullanılan 21 tane küp bulunmuştur. Burada bulunan ve yaklaşık olarak M.Ö. 2200 yılına tarihlendirilen anıtsal konak tarzındaki sarayların Doğu Anadolu’daki varlığını gösteren devasa yapılara rastlanmıştır.

Geç Kalkolitik ve İlk Tunç Çağı arasında geçiş görevi gören höyükte farklı renk ve boyutlarda kaplar bulunmuş, bunların dışında; çakmaktaşı, obsidyen, kesici ve delici aletlere de rastlanmıştır.

3.6.1.2. Tabakalanma

Norşuntepe’de; Kalkolitikten Demir Çağı’na kadar kesintisiz bir yerleşim görülmüş, 40 yapı katından ve 10 dönemden oluşan bir tabakalanma tespit edilmiştir. (Tablo 13).

3.6.1.3. Değerlendirme

Norşuntepe’de yapılan kazılar sırasında, ortaya çıkan tabakaların, süreklilik göstermesi ve kesintiye uğramaması, buranın öneminin daha da artmasına sebep olmuştur. Bazı tabakalarda değişen küçük buluntulardan yola çıkılarak, başka bir kültürün etkisinden söz etmek mümkündür. Özellikle 24. Yapı katında; değişen ve oradaki kültürden ayrılan buluntular sayesinde, bir göçün yaşandığını ve buraya bazı değişikliklerin getirildiğini söyleyebiliriz.

⁷⁴ Harmankaya ve ark. TAY, Norşuntepe Höyük, 1998.

Norşuntepe, Altınova Bölgesindeki diğer merkezler arasında özellikle dikkati çeker. Nüfus artışı ve dış ilişkilerde gözlenen yoğunluk Norşuntepe'nin kültürel sürekliliğinde bazı bozulmaların meydana gelmesine neden olmuştur.⁷⁵ Norşuntepe, Doğu Anadolu ve Elazığ Arkeolojisi açısından oldukça önemli merkezlerden biridir. Yerleşme için yapılan değerlendirmelerden en önemlisi ise Altınova bölgesindeki diğer yerleşmelerin başkenti olduğu düşüncesidir.⁷⁶

3.7. TÜLİNTEPE HÖYÜK

Altınova'da Keban Baraj suyunun altında kalan 5 büyük höyükten biri olan Tülintepe, Elazığ'ın yaklaşık 21 km doğusunda Elazığ- Bingöl Karayolu üzerindedir. **(Harita7-8)**. Höyüğün üst tabakaları tahrip edilse de altındaki tabakalar birçok veri sunmaktadır. 200*250 metre boyutlarında, 16 metre yüksekliğindedir.

Kazı çalışmaları, 1945'te Kılıç Kökten'in Türk Tarih Kurumu adına Doğu Anadolu'da yürüttüğü araştırmalarla başlamıştır. 1966 yılında Keban Baraj suyunun biriktiği yerlerde, su altında kalacak olan eski eserleri, anıt ve yerleşmeleri araştırmak/ kurtarmak amacıyla Orta Doğu Teknik Üniversitesi tarafından kazılmıştır. Daha sonra 1967 yılında İstanbul Üniversitesi Prehistorya Kürsüsü ile Michigon Üniversitesi Antropoloji Müzesinin birlikte yaptıkları yüzey araştırmalarının ardından, Ufuk Esin ve Güven Arsebük başkanlığında Tepecik kazı ekibi tarafından 1971-1974 yılları arasında sürdürülmüştür.⁷⁷

3.7.1. Ölü Gömme

Yapılan kazı çalışmaları sırasında yalnızca, İlk Kalkolitik Evrede mezar bulunmuştur. Tabakalar arasında boşluklar bulunduğu için kısıtlı alanlarda çalışılmış ve tabakalar birbirleriyle net şekilde ilişkilendirilememiştir. İlk Kalkolitik Evrenin taban suyuyla kaplı olması kazıyı zorlaştırsa da burada çocuk mezarları bulunmuştur.

⁷⁵Savaş Harmankaya ve Burçin Erdoğu, **Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri İlk Tunç Çağı**, Ege Yayınları, İstanbul, 2002.

⁷⁶Güven Arsebük, **Altınova'da (Elazığ) Başlangıcından İlk Tunç Çağına Kadar, Kültür Silsilesi ve Sosyal Tabakalanma Sorunu**, 10. Türk Tarih Kongresi, Ankara, 1986, ss. 69,71.

⁷⁷ Harmankaya ve ark. TAY Kalkolitik, Tülintepe.

Bu mezarlardan bir tanesi küçük bir bebeğe aittir ve taban altı gömü olarak bırakılmıştır.⁷⁸

3.7.1.1. Buluntular

Dolgudaki su nedeniyle kısıtlı alanlarda yapılan kazı çalışmaları neticesinde, herhangi bir ölü/mezar hediyesine rastlanılmayan Tülintepe, genel olarak Kalkolitik ve İlk Tunç Çağı buluntuları ile dikkat çeker. Kalkolitik Döneme ait seramikler genellikle koyu yüzlü açık ve kırmızı hamurlu, koyu renk astarlı, açık ve katkı maddelidir. Son Kalkolitik Dönem mekanlarından birinde bulunan fırın içindeki maden filizleri, cüruf parçaları ve iğneler burada maden işlemeciliği yapıldığına dair önemli bilgiler vermektedir.⁷⁹

3.7.1.2. Tabakalanma

Tülintepe'nin geç dönem tabakaları büyük bir tahribat yaşamış ve bu yüzden tümüyle ortadan kalkmıştır. Tabakalar arasında boşluklar vardır bu nedenle tarihlendirmek zorlaşmıştır. Özellikle Geç ve Orta Kalkolitik arasında birkaç tabakalık boşluk bulunmaktadır. Kazı çalışmaları Erken Kalkolitik tabakalarının altında başlayan su dolgusu nedeniyle, ana toprağa varılmadan durdurulmuştur.⁸⁰ 7 ana dönemde incelenen höyük; Kalkolitik Dönemden Osmanlı'ya kadar yerleşim görmüştür. **(Tablo14).**

3.7.1.3. Değerlendirme

Tülintepe Höyükte yapılan kazılar sonrasında buraya ilk yerleşimin Halaf Kültürüyle birlikte başladığı düşünülse de ova düzleminin altında kalan taban suyu nedeniyle bu yerleşimlerin varlığı kanıtlanamamış ve ilk yerleşimlerin Son Kalkolitik-İlk Tunç Çağı'nda olduğu belirlenmiştir. Mezar ve ölü hediyeleri

⁷⁸ Esin 1982; s. 124.

⁷⁹ Esin, Arsebük 1982; s. 142.

⁸⁰ Esin- Arsebük 1982;s. 120.

açısından fazla bilgi sunmayan Tülintepe Höyükte yalnızca İlk Kalkolitik Döneme tarihlenen çocuk mezarları bulunmuştur ve bunlardan bir tanesi 3-4 aylık bir bebeğe ait olan taban altı gömü şeklindedir.⁸¹

Kalkolitik Dönemin başlarında bir köy yerleşmesi görüntüsü veren Tülintepe, İlk Tunç Çağı ve Karaz Kültürü yerleşmeleri ile beraber kentleşme sürecine girmiştir. Kalkolitik ve İlk Tunç Çağı'nda böyle bir görünüme sahip olan yerleşmenin M.Ö. II. ve I. binyılda nasıl bir gelişim izlediğini bu dönemlere ait buluntuların azlığından dolayı tespit etmek zorlaşmıştır. Ancak Tülintepe'nin söz konusu süreler içerisinde de yerleşme gördüğü bilinmektedir.⁸²

3.8. ARSLANTEPE HÖYÜK

Malatya İl merkezinin kuzeydoğusunda bulunan Bahçebaşı Köyünde yer alan höyük, 200*120*40 m boyutlarında büyük bir yerleşimdir.**(Resim2)**. Yapılan araştırmalar sonunda sulak bir alanda bulunduğu tespit edilmiş ve birçok kaynaktan beslenen topraklarının, tarıma elverişli olduğu anlaşılmıştır.**(Harita9)**

İlk olarak 1932 yılında L. Delaporte tarafından Geç Hitit kalıntılarına ulaşmak amacıyla kazılan höyük, Delaporte başkanlığında 1939'a kadar sürdürülmüştür. 1947-1948 yıllarında C. Schaeffer Höyüğün tabakalanmasını saptamak amacıyla sondaj çalışmaları yapmıştır. 1961 yılında P. Meriggi ve S. Puglisi'nin birlikte yürüttüğü çalışmalar, beklenen epigrafik malzemenin gelmemesiyle, 1963 yılında kazı başkanlığını S.M. Puglisinin almasıyla devam ettirilmiştir. Daha sonra A. Palmieri başkanlığında yürütülen kazılar, son olarak Marcella Frangipane tarafından sürdürülmüş ve çok kapsamlı çalışmalar yapılmıştır.

3.8.1. Ölü Gömme

Arslantepe Höyükte farklı dönemlere ait birçok mezar bulunmuştur. Bu mezarlardan ölü gömme adına bilgi edinmemiz mümkündür fakat Kalkolitik Döneme

⁸¹ Esin 1981; KST, s.162.

⁸² Veli Ünsal, **Doğu Anadolu'da (Malatya- Elazığ) Karaz Kültürü Yerleşmeler**, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 2, Elazığ, 2012, s. 327.

tarikhlenen mezar sayısı pek fazla değildir. Arslantepe VII yerleşimi olarak bilinen ve Son Kalkolitik Döneme tarihlendirilen tabakada, konut yapılarının içinde veya yakınında, taban altı gömüleri bulunmuştur. Bu mezarlara ölümler, genelde büzüşmüş şekilde ve yanlarına armağanlar bırakılarak gömülmüşlerdir.⁸³

3.8.1.1. Buluntular

Arslantepe VII yerleşiminde ortaya çıkarılan mezarlarda, mezar armağanı olarak bırakılan kavkıdan yapılmış gerdanlıklar ve bilezikler bulunmuştur. Arslantepe’de mimari, tarım ve ticaret adına birçok bulguya rastlamamız mümkündür. Küçük kaba çömlekler, derin çanaklar, dışa doğru açılan devrik ağızlı kaplar, ip izli kaseler, kil mühürler, öğütme taşları, kemik aletler ve az sayıda obsidyen ele geçmiştir. Burada ticari faaliyetlerin oldukça yoğun yapıldığı ele geçen damga mühürlerden anlaşılmıştır. Öyle ki; bulunan mühür sayısı ve üzerlerindeki figürlerin çeşitliliği bir sınıf ayrımının olabileceğini akıllara getirmiştir.⁸⁴

3.8.1.2. Tabakalanma

Höyüğün tabakalanmasında birçok döneme rastlanılmıştır. Üç farklı alanda kazıları yapılan Arslantepe’de 10 tabakada tespit edilmiştir.⁸⁵ (Tablo15)

3.8.1.3. Değerlendirme

Arslantepe, yerleşmenin başladığı MÖ V. binyılın sonlarından, MÖ I. binin başlarına kadar siyasi ve ekonomik açıdan çevresi için önemli bir merkez olmuştur. En eski yerleşimi Arslantepe VII olan ve Ubaid Dönemine tarihlenen höyük boyutları bakımından da önemlidir. Tarımsal ve ticari faaliyetler nedeniyle yoğun nüfusa sahiptir. Bulunan mezarlar ölü gömme açısından çeşitli bilgiler edinmemizi sağlamıştır. Gerek ölümleri gömme şekilleri gerekse mezar buluntuları açısından

⁸³ Frangipane, ss. 287, 288.

⁸⁴ Frangipane, ss. 288, 289.

⁸⁵ TAY, Arslantepe.

önemli veriler edinmemizi sağlayan Arslantepe, ilk devlet örgütlenmesi görülen yerleşimlerden biri olduğu için de oldukça önemlidir.⁸⁶ Burada sınıfsal olarak belli bir ayrıma gidilmiş olabileceği düşünülmüştür. Ticaret için kullanılan mühürlerden yola çıkılarak ortaya atılan bu görüş, mezarlara ve ölü armağanlarına yansımamıştır.

⁸⁶ Frangipane, ss.291,292.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

GENEL HATLARIYLA GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ

4.1. GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİNİN COĞRAFİ VE JEOMORFOLOJİK ÖZELLİKLERİ

Güneydoğu Anadolu Bölgesi; doğuda Torosların çevrelediği geniş bir yay ile Suriye ve Irak sınırları arasında yer alan 500-600 m. yüksekliğindeki kalker platolardan oluşan bir yapıya sahiptir. En önemli platoları Gaziantep, Adıyaman ve Şanlıurfa'nın kuzey kesiminde bulunur. **(Harita 10)**. En büyük ovaları ise; Harran ve Ceylanpınar'dır. Bölgenin en uç noktalarını doğuda Şırnak - Silopi, Kuzeyde Diyarbakır - Hani, Batıda Kilis ve İslahiye Ovası, güneyde Şanlıurfa – Akçakale oluşturur. Bölge; doğuda Dicle, batıda Fırat nehri sayesinde iki ayrı bölüme ayrılmıştır. Yükselti bakımından, oldukça sade bir yapıya sahip olan Güneydoğu, kuzeyden güneye doğru gidildikçe daha da alçalarak Mezopotamya düzlüklerine kadar ulaşmaktadır. Bölge hafif kıvrımlı ve kısmen de faylı bir yapıya sahiptir. Genel olarak, Güneydoğu Anadolu Bölgesi karasal iklim özellikleri gösterir. Yazları çok sıcak ve kurak, kışları ise bölgenin fiziki özelliklerine bağlı olarak bazı yerler daha çok yağış alır. En önemli yeraltı kaynağı petroldür. Bunun yanında Güneydoğu Toros'ların eteklerinde ve Gaziantep çevresinde bakır ve krom yatakları bulunur. Kurşun, çinko ve fosfat bölgede bulunan diğer madenlerdir. Tarih öncesi dönemlerden itibaren, Orta Anadolu ile Kuzey Suriye arasında köprü görevi gören Güneydoğu'daki höyüklerin birçoğu, günümüzde de kullanılan ticaret yolları üzerinde sıralanmıştır. Suriye ve Irakla etkileşim içinde olan bölge; sosyal, kültürel ve ticari anlamda da bazı değişiklikler yaşamış fakat özgün yapısını koruyabilmiştir.⁸⁷

⁸⁷İ. Atalay ve ark. 2017(Bölgesel), ss. 440, 443.

4.2.GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ KALKOLİTİK DÖNEM YERLEŞİMLERİ VE MEZARLIK ALANLARI

Daha önceki çalışmalarda 3 dönemde (Halaf/Ubaid/Uruk) incelenen Kalkolitik Dönemin yeni araştırmalarla birlikte 2 dönemde incelenmesi gerektiği görüşü ortaya atılmıştır. H. Tekin'in öne sürdüğü bu yaklaşımla birlikte birçok Kalkolitik merkezde kronolojik açıdan değişiklik olması gerekmektedir. Örneğin; Çavi Tarlası, Kurban Höyük, Samsat, Girikhacıyan ve Türbe Höyük yerleşimlerinde Erken Kalkolitik/Halaf olarak değerlendirilen tabakalar bulunmaktadır. H. Tekin'in kronolojik önermelerine göre bu yerleşimler Kalkolitik döneme değil, Neolitik Döneme tarihlendirilmelidir. Bu görüşe göre; Ubaid ve Uruk evrelerinin görüldüğü merkezlerin de ilk /son kalkolitik olarak değerlendirilmesi daha doğru olacaktır. Güneydoğu Anadolu Bölgesinde bulunan Karkamış, Kazane, Hassek Höyük, Salattepe, Kenantepe, Başur Höyük ve Müslümantepe gibi merkezler Kalkolitik dönemi yansıtan önemli yerleşimlerdendir.

4.3. ÇAVI TARLASI

Urfa İli sınırları içinde, Nusaybin köyünün 500 m. kuzeydoğusunda bulunan Çavi Tarlası; birçok höyüğü ve çevre toprakları besleyen su kaynaklarına sahip olması nedeniyle, 'su kaynağı tarlası' anlamını da taşımaktadır.(Harita 11).

140*120 metre boyutlarında büyük bir yerleşimdir. İlk olarak Hassek Höyük kazıları sırasında saptanmış ve 1982'de yapılan yüzey araştırması sırasında Orta ve Erken Kalkolitik Döneme tarihlenen birçok buluntu ele geçmiştir. 1983 yılında sistemli şekilde yapılmaya başlanan kazılar, 1985'te sonlandırılmış ve bu yerleşim günümüzde Atatürk Baraj suyunun altında kalmıştır.

4.3.1. Ölü Gömme

Erken Kalkolitik Döneme tarihlenen yapı içlerinde ve dışlarında kimisi armağanlı, kimisi armağansız 18 mezar açılmıştır. Eldeki bulgulara dayanarak ölü gömme geleneğinin yerleşme dışı olduğu düşünülmektedir. Mezarlara hediye olarak,

taşlardan yapılmış aletlerin bırakıldığı görülmüş ve iskeletlerin çoğu tarla sürümü nedeniyle tahrip edilmiş şekilde bulunmuştur.⁸⁸

4.3.1.1. Buluntular

Yapılan kazılar sonrasında 2 yetişkin mezarı tespit edilirken, diğer tüm mezarların çocuk mezarı olduğu görülmüştür. Genelde hocker tarzda gömülmüşlerdir. Yetişkin mezarındaki iskeletin omzunun üstünde taş balta, obsidyen aletler ve seramikten yapılmış bir nesne bulunmuştur. Bazı mezarlarda küpler bulunmuş ve küçük taş ya da seramik parçalarıyla bütün mezarların etrafı döşenmiştir. Gerek kazı gerekse yüzey araştırmaları sırasında çok sayıda buluntuya rastlanmıştır.

- 1982 yılı yüzey araştırmasında; Orta ve Erken Kalkolitik Döneme ait taş el baltası, boncuk, amulet, ağırşak ve mızrak uçları bulunmuştur.
- 1983 yılı kazıları sırasında; Erken Kalkolitik Döneme tarihlenen, pişmiş topraktan kaplar, figürinler, taş balta, çakmaktaşı ve obsidyenden yapılmış kesici aletler, bıçaklar, boncuklar, tekerlekler, damga mühürler ve ağırşaklardan oluşan eserler ele geçmiştir.
- 1984 yılında yapılan kazılarda; Erken ve Orta Kalkolitik Döneme ait; pişmiş toprak kadın figürinleri, baltalar, çakmak taşından kesici aletler, ağırşaklar, kemik iğneler, stilize hayvan figürlü ve geometrik bezemeli kaplardan oluşan eserler ele geçmiştir.⁸⁹ (Tablo16)

4.3.1.2. Tabakalanma

Tümü Halaf Kültürüne tarihlenen 5 yapı katından oluşmaktadır. Ana kayanın hemen üzerinde bulunan 5. ve hemen üstündeki 4. yapı katları sondajla belirlenirken, 2. yapı katı 2a-2b şeklinde evrenmiştir.⁹⁰ Halil Tekin'in yaptığı çalışmalarla birlikte Kalkolitik dönem kronolojisinin değiştiği düşüncesi ortaya atılmıştır. Eski

⁸⁸ Harmankaya ve ark. TAY, Çavi Tarlası.

⁸⁹ Harmankaya ve ark. TAY, Çavi Tarlası Höyük

⁹⁰ Harmankaya ve ark. (Von Wickede-Herbord 1986), TAY, Çavi Tarlası, s.105.

kronolojiye göre, Çavi Tarlasının tabakalanmasının Halaf Evresi'yle başladığı ileri sürülmüştür. Şu an kronolojiyle ilgili yeni yayın olmadığı için, bu kronolojiyi kullanmamız doğru olacaktır.

4.3.1.3. Değerlendirme

Urfa'nın önemli yerleşimlerinden biri olan Çavi Tarlası, Kalkolitik Döneme tarihlenmesi nedeniyle tez konusunun kapsama alanı içindedir. Bu merkezde Kalkolitik Döneme tarihlenen 18 mezar bulunmuş ve kimi armağanlı kimi armağansız gömüler olarak karşımıza çıkmıştır. Halaf Kültür öğelerine rastladığımız bu Höyükte, 5 yapı katı tespit edilmiştir. Kalkolitik Dönem'in Halaf Evresi özellikleri görülen yerleşim, mezar ve ölü gömme açısından da çeşitli bilgiler sunmaktadır.

4.4. KURBAN HÖYÜK

Urfa'nın 60 km kadar kuzeybatısında, Bozova'dan 15 km uzakta bulunan höyük, günümüzde Atatürk Baraj suları altında kalmış ve tamamen kaybolmuştur. **(Harita 12).**

Fırat'ın güney kıyısında alçak bir teras üzerine kurulmuş ve güneyi daha yüksek bir terasla çevrelenmiştir. Güney ve kuzey olmak üzere iki höyükten oluşmaktadır ve güneydeki höyük daha yüksek bir yapıya sahiptir. İki höyüğün toplam alanı 250*300 metredir ve höyük, yaklaşık 6 hektarlık bir alanı kaplamaktadır. 1975 yılında Ü. Serdaroğlu'nun çalışmalarıyla saptanmış olan Kurban Höyüğün; 1977'de M. Özdoğan tarafından yüzey araştırması yapılmış ve 1980-1984 yılları arasında Chicago Üniversitesinden L. Marfoe başkanlığında 5 yıl boyunca kazısı sürdürülmüştür.⁹¹

⁹¹Harmanakaya ve ark. (Marfoe 1983), TAYIII/ Kurban Höyük, ss.96,101.

4.4.1. Ölü Gömme

Halaf Kültürüne ait iyi korunmuş bir iskelet bu döneme ait yuvarlak yapıyla ilişkili olarak ele geçmiştir. 40 yaşlarında ve bir kadına ait olduğu saptanan iskeletin kolları ve bacakları karnına çekilmiş pozisyonda ve başı güneydedir. Yapısal özellikleri bireyin uzun-kafalı Akdeniz ırkına mensup olduğunu göstermektedir. Son Kalkolitik Dönemde ise; aynı çukur içinde biri 25-30 yaşlarında bir kadına, diğeri ise 20-22 yaşlarında bir erkeğe ait iki iskelet daha ortaya çıkarılmıştır. **(Tablo17)** Kurban Höyük iskeletlerinden ele geçen bir kadın bireye ait kafatası üzerindeki iz, sargı ya da başlık uygulaması sonucu başın deforme olduğu görüşü söz konusudur ve burada başın deforme edilme adetinin olabileceği düşünülmektedir.⁹²

İskeletlerin bulunuş pozisyonları bunların buraya atılmış ya da düşmüş olduklarını düşündürmektedir, bununla birlikte yanlarına armağan olarak bırakılan bir kap da bu görüşü destekler niteliktedir.⁹³

4.4.1.1. Buluntular

Kurban Höyükte açılan mezarlarda, çömlek dışında pek fazla ölü hediyesine rastlanmamıştır. Höyük genelinde ele geçen çanak- çömleklerde yöresel etkiler gözlemlenmiştir. Fıçı biçimli kap ve küpler sıkça karşımıza çıkmıştır. Suriye kökenli olduğu düşünülen üç kulplu mutfak kapları oldukça yaygındır. Burada V. Tabakadan itibaren, maden bulgularına rastlanılmış ve bu yerleşmede Halaf Dönemine ait olduğu anlaşılan 2.100 adet çakmaktaşı parça bulunmuştur. Bunlardan 83 tanesinin alet olarak kullanıldığı saptanmıştır. Yapılan kazıların kısa sürmesi ve günümüzde bu yerleşimin su altında kalması nedeniyle elimizde fazla bilgi yoktur.

⁹²Berna Alpagut, *Skelentos From Kurban Höyük- Urfa Turkey, Anatolia XIII*, Nederland, 1986, ss. 149, 174.

⁹³Yılmaz, s.33.

4.4.1.2. Tabakalanma

Marfoe'ye göre Höyük; 8 ana tabakadan oluşmaktadır. Kalkolitikten Ortaçağa kadar birçok kültüre ev sahipliği yapan Höyüğün en eski kültür tarihi, Halaf Dönemine kadar uzanmaktadır. **(Tablo18).**

4.4.1.3. Değerlendirme

İlk Tunç Çağına tarihlenen yapılardan yola çıkılarak, buranın kalabalık bir nüfusa sahip olduğu düşünülmüştür. Açılan mezarlara; ölü hediyesinin bilinçli şekilde bırakılıp bırakılmadığı net değildir. Mezar hediyesi açısından önemli bulgulara ulaşmasak da Kalkolitik Dönem yerleşimleri arasında Kurban Höyük önemli bir yere sahiptir.⁹⁴

4.5. SAMSAT HÖYÜK

Adıyaman'ın Samsat ilçesinin kuzeydoğusunda, Fırat Nehri kenarında bulunan Samsat, büyük bir höyükten ve bu höyüğü çevreleyen Aşağı Şehirden oluşmaktadır. **(Harita13).** Höyük günümüzde tamamen baraj suları altında kalmış durumdadır.

İlk olarak 1967 yılında T. Goell tarafından kazılan höyük, 1975'te Ümit Serdaroğlu, 1977'de ise, Mehmet Özdoğan tarafından yüzey araştırmaları yapılmıştır. Bu çalışmalardan sonra Mehmet Özdoğan, höyükte Halaf Döneminden, Osmanlı'ya kadar kesintisiz bir yerleşim olduğunu tespit etmiştir.⁹⁵ 1978'den 1989 yılına kadar da Atatürk Baraj Projesi kurtarma kazıları kapsamında, Nimet Özgüç başkanlığında, 7 alanda kazısı devam ettirilmiş ve burada höyüğün tamamını kapsayan bir Uruk yerleşiminin olduğu düşünülmüştür.⁹⁶

⁹⁴ Harmankaya ve ark. TAY, Kurban Höyük.

⁹⁵ Harmankaya ve ark. TAY, Samsat Höyük.

⁹⁶ Nimet Özgüç, **Samsat, Sümeysat, Samosata, Kumaha, Hahha, Hahhum**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2009, s. 151.

4.5.1. Ölü Gömme

Samsat Höyükte; basit toprak mezarlar, çömlek ve küp mezarlar olmak üzere 3 çeşit mezar tipi bulunmuştur. Birçok yapı katında yürütülen kazılarda çeşitli tiplerde mezarlarla karşılaşmıştır.

XVIII yapı katının tabanı altında bulunan basit toprak mezar içinde, hocker tarzda yatırılmış bir yetişkin ve hemen yanında gene aynı pozisyonda bırakılmış bir çocuk iskeleti bulunmuştur.

XIX yapı katının tabanı altında, aynı türde 7 mezar bulunmuş ve mezarların içinde hem çift hem de tek gömüler açığa çıkarılmıştır.⁹⁷

Samsat'ta görülen diğer bir mezar türü çömlek mezarlardır. XXV tabakasının tabanına yerleştirilen iki çocuk mezarı bulunmuş ve bunlardan birinin sıradan çömlekler dışında; koyu gri hamurlu, yuvarlak dipli, geniş ağızlı bir çömleğe bırakıldığı görülmüştür.

XXVI tabakasında elde veya çarkta yapılmış içlerinde bebek ve çocuklar olan 8 adet çömlek mezar bulunmuş, sadece iki tanesinde mezar armağanı ele geçmiştir. XXVI tabanının altında yan yatırılmış bir küp mezar bulunurken, Uruk Döneminin en erken evresi olan XXVII tabakasında ise; ev tabanlarının altına gömülü 5 çocuk mezarı açığa çıkarılmıştır. Samsat Höyükte ölüler, ceset şeklinde, hocker pozisyonda ve toprak mezarlara gömülürken, çocuklar genelde aynı pozisyonda, küp mezarlara yerleştirilmiştir.⁹⁸ **(Tablo19)**

4.5.1.1. Buluntular

Basit toprak mezarlarda herhangi bir buluntu yoktur. Çömlek mezarların çoğunda ölü hediyesine rastlanmazken, açılan bir çömlek mezarda, kireçtaşı boncuklardan yapılmış kolye, bunun yanı sıra 4 adet delinmiş hayvan dişi ele geçmiştir. Hediye bırakılan bir diğer çömlek mezarda ise; çocuk iskeletinin her iki bileğinde; cam, kırmızı taş ve kireçtaşı boncuklardan yapılmış bilezikler

⁹⁷ N. Özgüç, s. 152.

⁹⁸ N. Özgüç, s. 294.

bulunmuştur.⁹⁹ Mezar dışında yapılan kazılarda açık gri renkli metalik kaseler, Suriye kökenli farklı türde birçok kap, çanaklar, minik fincanlar, dikdörtgen biçimli minyatür kaplar bulunmuştur.¹⁰⁰ Silindir ve damga mühürler, üç ayaklı kap, pişmiş topraktan figürinler, testiler, iki tutamaklı vazo ve iğneler de önemli buluntular arasındadır.

4.5.1.2. Tabakalanma

Samsat Höyükte, 27 tabaka tespit edilmiş ve Kalkolitik Dönemden Ortaçağ'a kadar kesintisiz bir yerleşim görmüştür. **(Tablo20).**

4.5.1.3. Değerlendirme

Samsat'ta yapılan çalışmalar sonrasında; büyük bir bölümünün Kalkolitik Döneme tarihlendiğini söylemek mümkündür. Burada bulunan çanak- çömleklerden yola çıkılarak Demir Çağ bulgularına rastlanılsa da höyüğün tamamına yakınında Kalkolitik gözlenmektedir. Höyükte; Halaf-Ubaid-Uruk kültürlerinin var olması, buranın önemli bir yerleşim olduğunun göstergesidir.

Bulunan mezarlar, ölü hediyesi bakımından önemli veri sunmamakla birlikte, gömme biçimi hakkında bilgi edinmemizi sağlamıştır. Mezarların taban altı gömü olmalarından yola çıkılarak bölgede yaşayan halkın, yerleşik bir yaşam sürdürmüş olabileceği ifade edilmiştir.¹⁰¹

4.6. GİRİKHACIYAN HÖYÜK

Diyarbakır'ın Ergani İlçesinin 20 km kadar güneydoğusunda, Ergani-Diyarbakır yolunun kuzeydoğusunda bulunmaktadır. **(Harita 14).** Güneybatısından Ergani-Diyarbakır tren yolu geçen, yüksekliği 3 m. olan yerleşim, günümüzde tarla olarak kullanılmaktadır.**(Resim3).** 1963 yılında İstanbul Üniversitesi Prehistorya Kürsüsüyle, Chicago Üniversitesi'nin birlikte yürüttüğü yüzey araştırmaları

⁹⁹ N. Özgüç, s. 294.

¹⁰⁰ N. Özgüç, s. 292.

¹⁰¹ Harmanakaya ve ark. TAY, Samsat Höyük.

sayesinde keşfedilmiştir. 1968 yılında sistemli yüzey toplanmasının ardından, P.J. Watson ve C. Redman tarafından aynı yıl kazıları başlatılmıştır. 1970’te ise; 3 haftalık kısa bir kazı yapılmış ve daha sonra buradaki çalışmalar sonlandırılmıştır.¹⁰²

4.6.1. Ölü Gömme

Burada bulunan 3 mezar, ölü gömme anlamında belli kurallar olduğunun göstergesidir. Mezarlarda sağlam şekilde bulunan iskeletlerin, başları doğuya doğru çevrilmiş, doğu- batı yönlü yatırılmış ve mezarlara ölü hediyesi bırakılmamıştır. Girikhacıyan Höyük, mezar anlamında çok zengin olmasa da Kalkolitik Döneme tarihlenen bu 3 mezar bize bazı bilgiler sunmaktadır. Mezarlardan birinde 25-40 yaşları arasında olduğu belirlenen yetişkin bir erkeğe ait iskelet bulunmuştur. Sağlam kalan bir diğer mezarda 6-7 yaşlarında çocuk iskeleti bulunurken, tarım nedeniyle tahrip edilmiş son mezardaki iskeletin yaş ve cinsiyeti belirlenememiştir.¹⁰³

(Tablo21)

4.6.1.1. Buluntular

İkisi sağlam, biri tahrip edilmiş şekilde ele geçen 3 mezarda, herhangi bir ölü hediyesine ya da mezar buluntusuna rastlanmamıştır fakat höyük genelinde; çeşitli renk ve biçimlerde çanak- çömlekler, kilden yapılmış kaşık, mühür, insan- hayvan heykelcikleri, ağırşaklar, süzgeç parçaları ele geçmiştir. Bunların dışında çakmaktaşı, obsidyen aletler, sürtme taşları, havanlar, havanelleri, taş kaplar, yassı baltalar, boncuklar, kolye uçları, kemikten yapılmış ve çeşitli amaçlar için kullanılan aletler Girikhacıyan Höyükte ele geçen çeşitli buluntulardır.

¹⁰² Harmankaya ve ark. TAY, Girikhacıyan

¹⁰³ Harmankaya ve ark. TAY, Girikhacıyan

4.6.1.2. Tabakalanma

İlk Kalkolitik Döneme tarihlenen höyükte Halaf sonrası (Epi/Post-Halaf)– Son Halaf olarak değerlendirilen iki ana evre saptanmış ve Halaf Kültür toprağının hemen altında ana toprağa inilmiştir.

4.6.1.3. Değerlendirme

Girikhacıyan Höyük, MÖ 5. binde 200-500 kişilik nüfusu olan, tarım ve hayvancılıkla uğraşan bir toplumdur. Küçük bir köy yerleşmesi olan höyük, Halaf Kültür özelliklerine sahiptir. Bölgedeki diğer Halaf yerleşimleriyle de ticari ve kültürel etkileşim içinde olan Girikhacıyan'ın, yaklaşık 250 yıl devam eden bir süreyi kapsadığı ve kesintisiz yerleşim gördüğü düşünülmektedir. Bulunan 3 mezardan, ikisi sağlam şekildedir fakat mezar ve ölü armağanı bulunmamıştır. Ölü hediyesi ve mezar buluntusu açısından bilgi vermese de mezarların yönü- konumu hakkında belli bir ayrıma gidildiğini ve kurallar olduğunu göstermektedir.¹⁰⁴

4.7. KARKAMIŞ HÖYÜK

Gaziantep'in Nizip İlçesi'nin 30 km güneyinde, Türkiye-Suriye sınırından geçen Fırat Nehrinin batısında bulunmaktadır.(**Harita 15**). Türkiye'de bulunan en büyük yerleşimlerden biridir ve Akropolis olarak tanımlanır. 240 hektarlık alanı kaplayan Karkamış'ın tepe ölçüleri 300*100 metre iken, alt şehir ölçüleri 775*575 metre boyutlarındadır.¹⁰⁵ Kervanların ve ticaret yollarının geçiş güzergahında bulunduğu için hemen hemen her dönemde stratejik önemini korumuştur.

Kargamış, Cerablus gibi isimlerle de anılan höyük çeşitli zamanlarda, birçok Arkeolog tarafından kazılmıştır. İlk kez; 1699 yılında H. Maundrell tarafından fark edilmiş, 1919-1920 yılları arasında D.H. Hogarth, T.E. Lawrence ve L. Woolley tarafından kazılmıştır. 2011 yılında ise İstanbul Üniversitesi, Bologna Üniversitesi ve

¹⁰⁴ Harmanakaya ve ark. TAY, Girikhacıyan

¹⁰⁵ Harmanakaya ve ark.TAY, Karkamış Höyük.

Gaziantep Üniversitesi tarafından kazılmaya başlanmış ve 2012’de kazılar tamamen sonlandırılmıştır.¹⁰⁶

4.7.1. Ölü Gömme

Geç dönem tabakalarının altında bulunan çömlek mezarlar, Son Kalkolitik Döneme tarihlendirilmiştir. Burada iki şekilde ölü gömme görülmüştür: altta; sadece iskeletin bulunduğu “basit gömüler”, üstte ise; yanında mezar hediyesi bulunan “armağanlı gömüler”. İskeletlerin gömme biçimi ve gömü şekliyle ilgili fazla bilgi bulunmamaktadır. Nehir Duvarı’ndaki 1 numaralı bölmede ortaya çıkartılan büyük boyutlu, ince şerit perdahlı çömlek tipi kap, bir bebeğin gömüldüğü mezar olarak kullanılmıştır.¹⁰⁷

4.7.1.1. Buluntular

Son Kalkolitik Döneme tarihlenen mezarlar bulunmuş ve bu mezarlar, alt- üst gömüler olarak 2’ye ayrılmıştır. Alttaki mezarlarda ölü hediyesi veya mezar buluntusu olmamasına rağmen, üstteki mezarlarda; ölünün yanında boncuk, küçük kaplar, bakır ve tunçtan silahlar ele geçmiştir. Mezarlarda bulunan “devrik ağızlı kaselerden yola çıkılarak; Son Uruk Dönemine tarihlenebileceği düşünülmüştür.(!)¹⁰⁸ Mezarın güneydoğu köşesinde, en az yedi bireye ait kemiklerle birlikte 3 adet vazo ele geçmiştir. Cinsiyete göre belli ayrıma gidilen mezarlar tespit edilmiştir. Gündelik hayatta kadın ve erkeklerin kullandığı eşyalar mezarlara da yansımıştır. Çanak- çömlek, kap parçaları hemen hemen bütün mezarlarda karşımıza çıkmıştır.¹⁰⁹

Höyük genelinde, çeşitli çanak- çömlekler ele geçmiş ve bunların olasılıkla, çevredeki diğer yerleşimlerden etkilenilerek yapıldığı ileri sürülmüştür.

¹⁰⁶ Veli Sevin, **Anadolu Arkeolojisi**, DER Yayınevi, İstanbul, 2003, ss.183,184.

¹⁰⁷ Yılmaz, s.30.

¹⁰⁸ Harmanakaya ve ark. TAY, Karkamış Höyük.

¹⁰⁹ Yılmaz, s.31.

4.7.1.2. Tabakalanma

Neolitik Çağ kesin olmamakla birlikte, Kalkolitik'ten Demir Çağına kadar sürekli bir yerleşim tespit edilmiştir.¹¹⁰

Türkiye Arkeolojik Yerleşimleri dönem ayrıntılarından yola çıkacak olursak; Karkamış Höyüğü'nün tabakalanmasını, 11 evrede inceleyebiliriz. Neolitik ve Halaf Dönemi kesin olmamakla birlikte; Kalkolitikten Geç Roma/ Erken Bizans Dönemine kadar yerleşim gözlemlenmiştir. **(Tablo22).**

4.7.1.3. Değerlendirme

Karkamış Höyük; Orta/Son Halaf, Son Ubaid ve Son Kalkolitik bulguları nedeniyle, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin çok önemli Kalkolitik yerleşimlerinden biri sayılmaktadır. Ölçüleri bakımından, bölgenin en büyük yerleşimleri arasında bulunan höyükteki mezarlar ve bu mezarlardan ele geçen ölü/mezar armağanları, buradaki ölü gömme gelenekleriyle ilgili bilgiler edinmemizi sağlamıştır.¹¹¹

4.8. KAZANE HÖYÜK

Şanlıurfa'nın 4 km doğusunda, Yukarı Mazopotamya' da yer alır. **(Harita 16).** 3. Binin ortalarında gelişen Aşağı Şehirle birlikte, sürekli iskan gören höyük, Urfa Tünelinin yapıldığı sırada tahribe uğramıştır. **(Resim4).**

1992 yılında yapılan yüzey araştırmalarından sonra P. Wattenmaker başkanlığında kazıları başlamıştır. Höyüğün tabakalanmasını öğrenmek amacıyla; batı yamaçtaki basamağın altında bulunan H alanı, aşağı şehirdeki C alanı, şehir dışındaki F alanı olmak üzere 3 farklı alanda çalışma yürütülmüş, ayrıca Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından tescilli sit alanı ilan edilmiştir.¹¹²

¹¹⁰ Harmanakaya ve ark. TAY, Karkamış Höyük.

¹¹¹ Harmanakaya ve ark. TAY, Karkamış Höyük.

¹¹² Harmanakaya ve ark. (Wattenmaker 1997), TAY, Kazane Höyük, s. 83.

4.8.1. Ölü Gömme

Son Kalkolitik Çağa tarihlenen, kerpiç tuğla yapısının güneyinde büzüşmüş bir şekilde bırakılan çocuk iskeleti bulunmuştur. Aşağı kentte A alanında ise; iki mezar tespit edilmiş fakat bu mezarlar sabanla sürülen bölgede olduğundan tahrip edilmiştir. Mezarlardan biri, 1.20 m. genişliğinde dairesel düzende yerleştirilen taşlarla çevrilidir. İkinci mezarda yetişkin bir birey, basit çakıl taşları ile sınırlandırılmış mezar çukuruna bir çömlekle birlikte gömülmüştür.¹¹³

4.8.1.1. Buluntular

Tespit edilen mezarlarda ölü veya mezar armağanına rastlanmamış fakat höyük genelinde yapılan kazılarda çeşitli buluntular ele geçmiştir. Son Kalkolitik Dönemde yerel malların yanında, Uruk tarzı çanak- çömlekler, ince yapım kaseler, kaplar, küçük çömlekler ele geçmiştir. Halaf Döneminin tipik özelliklerini gösteren, özenli yapılmış, boyalı çanak-çömlekler bulunmuştur. Bunların yanı sıra; kilden mühürler, ağırşaklar, deliciler, az sayıda obsidyen, boncuklar ve öğütme taşları ele geçmiştir.

4.8.1.2. Tabakalanma

Kazane Mevkii olarak bilinen höyük ve çevresinin Son Neolitik Çağ; Halaf Dönemi; Son Kalkolitik Çağ; İlk Tunç Çağı; Orta Tunç Çağı'nda yerleşime maruz kaldığı gerek kazı gerek yüzey bulgularına göre saptanmıştır.

İçlerinde en önemli yerleşme İlk Tunç Çağı II ve III. evrelere ait yerleşmedir. Orta Tunç Çağ iskanı varlığı ancak çanak çömlek bulgularına dayanarak söylenmektedir. Orta Tunç Çağına kadar kesintisiz iskan görmüş olan Kazane'de 4 kültür tabakası tespit edilmiştir.¹¹⁴ **(Tablo23).**

¹¹³ Harmankaya ve ark. (Wattenmaker Patricia, Adnan Mısır.1994), **Kazane Höyük, XV. Kazı Sonuçları Toplantısı I**, ss.178,181.

¹¹⁴ Harmankaya ve ark. TAY, Kazane Höyük.

4.8.1.3. Değerlendirme

40 hektarlık yerleşim alanı sayesinde Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin en büyük yerleşimleri arasında olan Kazane Höyüğü; gerek yüzey araştırmaları gerekse kazı çalışmaları sayesinde, şehir özelliği gösteren önemli bir yerleşim merkezi olduğu anlaşılmıştır. Halaf Dönemi yaklaşık 10 hektarlık alanı kapsar ve bu döneme tarihlenen çanak- çömleğin özenli işçiliği burada sistemli bir şehir hayatının olduğunu gösterir. M.Ö. 6. binden 2. binin başlarına kadar düzenli yerleşim gören Kazane, etrafı savunma duvarıyla çevrili büyük bir yerleşme görünümündedir. Kalkolitik Döneme tarihlenen mezarlar olmasına rağmen, bu mezarların tahrip edilmesi nedeniyle net bilgiler elde edilememiştir. Bununla birlikte, çömlek mezardaki iskeletin yetişkin bir bireye ait olduğunu ve korunduğunu görmekteyiz. Açılan mezarların hiç birinde, mezar armağanına rastlanılmamıştır.

4.9. HASSEK HÖYÜK

Urfa'nın Siverek ilçesine bağlı Yukarı Tillakin ve Aşağı Tillakin Köylerinin arasında, Urfa- Adıyaman karayolu yakınında, Fırat nehrinin güneyinde bulunmaktadır. **(Harita 17)**. Erozyon nedeniyle tahribata uğramadan önce 350*150 metre boyutlarında, büyük bir höyük olduğu saptanmıştır.

İlk olarak İstanbul Üniversitesi Prehistorya Anabilimdalı hocalarından M. Özdoğan tarafından 1977'de Aşağı Fırat havzasında yapılan yüzey araştırmalarıyla keşfedilmiştir. 1978 yılında, İstanbul- Alman Arkeoloji Enstitüsü ve Münih Üniversitesinin ortak projesiyle başlayan kazılar, B. Hrouda ile M.R. Behm- Blancke başkanlığında, 1986 yılına kadar sürdürülmüştür. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından "tescilli sit alanı" listesine eklenen höyük, Güneydoğu Anadolu Bölgesinin önemli yerleşimlerinden birisidir.¹¹⁵

¹¹⁵ Harankaya ve ark. TAY, Hassek Höyük.

4.9.1. Ölü Gömme

Mezarların büyük bir kısmı tarla sürümü nedeniyle tahrip edilmiş durumdadır. Son Uruk Dönemine tarihlenen 4 mezar bulunmuştur. Bu mezarlardan biri 2-3 yaşlarında bir çocuğa, ikincisi 6 aylık bir bebeğe, diğer ikisi 40-50 yaşlarında yetişkin erkeklere aittir. Mezarlar doğu- batı yönündedir. 3 iskelet, çömlek içinde yatırılmış şekilde bulunurken, bir tanesi depo çukurunun içinde ve tahrip olmuş şekilde açığa çıkarılmıştır. **(Tablo24)** Çömleklerin ağızları genelde kırık seramik parçalarıyla kapatılmış ve mezarların etrafı çakıl taşlarıyla çevrelenmiştir. Hassek Höyükte ölüler ceset halinde, sağa veya sola doğru hocker tarzda gömülmüşlerdir. Ekstamural mezarlık alanında kadın, erkek ve çocukların olduğu tespit edilmiştir. Bu mezarlık alanındaki çocuk iskeletlerinin azlığı, çocuk ve bebeklerin genelde yerleşim yeri içine gömüldüğüyle açıklanmaktadır.¹¹⁶

4.9.1.1. Buluntular

Açılan mezarların hiçbirinde ölü/mezar armağanı bulunmamıştır. Uruk Mimarisinde, mozaik bezeme ögesi olarak kullanılan kil çiviler, bu çivilerin baskı kopyalarının yer aldığı kil levhalar, kabartma bezemeli kil levhalardan oluşan duvar süsleri gibi çeşitli kil buluntular ele geçmiştir. Önemli bir başka buluntu topluluğu ise ticarete sayma amacıyla kullanıldığı düşünülen çeşitli biçimlerdeki kil nesnelerdir. Hassek Höyük yontma taş aletlerinin hammaddesi çakmaktaşıdır.

Yapı içlerinde, çanak çömleklerle birlikte çok sayıda öğütme taşı, geometrik bezeli silindir mühür, siyah taştan yaprak motifleriyle bezenmiş damga mühür, taş ağırşaklar, uçluklar, Hassek Höyüğün zengin taş buluntularını oluşturur. Son Kalkolitik döneme tarihlenen buluntular arasında; Uruk çanak- çömlekleri bulunmaktadır. Devrik ağızlılar, emzikli çömlekler, Uruk şişeleri, kırmızı / gri astarlı kaplar, kaseler, bardaklar ve çizgi bezemeli çömlekler önemli buluntular arasındadır. Ayrıca, Son Kalkolitik Döneme tarihlenen kabuktan yapılmış, kuş biçimli küçük bir takı bulunmuştur.

¹¹⁶ Yılmaz, s.25.

4.9.1.2. Tabakalanma

Hassek Höyük'te Son Kalkolitik ve İlk Tunç Çağı olmak üzere iki ana dönem yer almaktadır. Ana toprak üzerine kurulmuş en eski yapı katı (5. yapı katı 5A-C) Son Kalkolitik; bunun üzerindeki ise (4-1. yapı katları) İlk Tunç Çağı I/II'ye aittir.

Yerleşmenin ortalarında, kazılan alanın güneyine rastlayan bölgede ise M.S. 1. Yüzyıl Roma Dönemi'ne tarihlenen tahribat izlerine rastlanmıştır. İki ana tabakanın tespit edildiği Hassek Höyük'te; Kalkolitik ve Tunç Çağı'na tarihlendirilen tabakalar saptanmıştır. En üstte tahrip olan kısımda ise; Roma tabakalarının olduğu düşünülmektedir. (Tablo25).

4.9.1.3. Değerlendirme

MÖ. 4. binin ikinci yarısına tarihlenen Hassek Höyük, Uruk yayılımı sırasında kurulan yerleşimlerden biridir. Uruk mimarisinde mozaik bezeme ögesi olarak kullanılan kil çiviler, bu çivilerin baskı kopyalarının yer aldığı kil levhalar, kabartma bezemeli kil levhalardan oluşan duvar süsleri gibi çeşitli kil buluntular ele geçmiştir. Önemli bir başka buluntu topluluğu ise ticarete sayma amacıyla kullanıldığı düşünülen çeşitli biçimlerdeki kil nesnelerdir. Hassek Höyükteki yontma taş aletlerin hammaddesi çakmaktaşıdır. Çakmaktaşı aletler delici ve dişliler gibi çeşitlilik gösterir.¹¹⁷ Yapılan 14C testleri sonrasında, büyük bir yangın geçirdiği ve İlk Tunç Çağına kadar burada yerleşim görülmediği tespit edilmiştir. Ölü gömme açısından bazı bilgiler verse de mezar armağanları ve ölü hediyesi anlamında net bilgi yoktur.

4.10. SALAT TEPE HÖYÜK

Diyarbakır'ın Bismil İlçesindeki Yukarı Salat Beldesinde bulunmaktadır. Bismil'e 14 km Batman'a 35 km uzaklıktaki höyük, 120*150 m boyutlarında ve 30m

¹¹⁷ Kemal Atak, **Anadolu'da Kalkolitik Çağ Kabartma Bezemeli Seramik Geleneği**'' Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı, Protohistorya Ve Önasya Arkeolojisi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2012, s.27.

yüksekliğindedir.(Resim5). Höyük doğudan Mişevre tepesi, güneyden Ziyaret Tepesi ile çevrilidir. Salat Tepenin yer aldığı ova, kuzeyde Molla Ali Köyü Mevkii, kuzeybatıda Şor Gölü Mevkii olarak adlandırılmaktadır. (Harita18)

İlk kez 1989 yılında G. Algaze başkanlığında yüzey araştırması yapılarak incelenmiştir. 1998-1999 yıllarında ise, Tuba Ökse Başkanlığında daha kapsamlı bir yüzey araştırması yapılmıştır. 2000 yılında Ilısu ve Karkamış Baraj Gölleri suları altında kalacak Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi kapsamında T. Ökse tarafından Diyarbakır Müze Müdürlüğü adına kurtarma kazısı yapılmıştır.

4.10.1. Ölü Gömme

Salat Tepe’de Kalkolitik Döneme tarihlenen mezarlarda yalnızca çocuk/ bebek iskeletleri bulunmuştur. Bu mezarlar hem armağanlı hem armağansız olarak karşımıza çıkmıştır. H12 açmasında bulunan bir bebek mezarı tespit edilmiştir. Mezar kerpiçten yapılmış ve bebek doğu- batı yönünde bırakılmıştır.¹¹⁸

Aynı açmada bulunan bir başka mezarda ise, toprağa doğrudan bırakılan bir bebek mezarı açığa çıkarılmış ve mezar/ölü armağanına rastlanmamıştır. I12 nolu açmada karşımıza çıkan mezarda çömlek mezar içinde bir bebek iskeleti bulunmuştur. Günlük kullanılan urneden dönüştürülen bu mezar, urne kapların doğrudan mezar için oluşturulduğu düşüncesinin doğru bir yaklaşım olmayacağını düşündürmüştür.¹¹⁹

I12 açmasındaki 107/G nolu mezarda 10-20 yaşlarında bir bireye ait olduğu düşünülen mezar bulunmuştur. Fakat bunun ölü gömme kapsamında incelenmesinin doğru olmayacağı düşünülmüştür. Bu bireyin bilinçli bir şekilde mi yoksa enkaz altında kalarak rastgele mi toprak altında kaldığı net olarak anlaşılamamaktadır. Kolları bedeninin altında kaldığı için, Tuba Ökse bu iskeletin bilinçli şekilde gömülmediğini, dolayısıyla ölü gömme kapsamında değerlendirilmesinin doğru olmayacağını söylemiştir.¹²⁰

¹¹⁸ Harmankaya ve ark. TAY, Salat Tepe Höyük.

¹¹⁹ Kalkan, ss.1363,1376.

¹²⁰ Kalkan, ss.1373,1376.

2000-2002 yılları arasında yapılan kazılar sonrasında G12 açmasının kuzey yamacında tespit edilen ahşap örtülü mezarlar açığa çıkarılmıştır. Mezarların altında saz kalıntıları ve kül çukuru tespit edilmiştir.¹²¹

4.10.1.1. Buluntular

H12 açmasında bulunan bebek mezarında mavi, siyah ve beyaz renklerde 4 sıra halinde kolye bulunmuştur. Küçük boncuklardan yapılan kolyenin 2500 adet boncuktan oluştuğu tespit edilmiştir.¹²² Bunun dışında açılan mezarlarda ölü veya mezar armağanına rastlanmamıştır. Geç Kalkolitik Döneme tarihlenen çanak-çömlekler, perdahlı, astarlı kaplar ve dilgi aletler ele geçmiştir.

4.10.1.2. Tabakalanma

Yerleşmede ele geçen Geç Kalkolitik Dönem çanak-çömleğinin çok yoğun şekilde bulunması höyüğün MÖ 4. binde büyük bir merkez olduğunu düşündürmektedir. **(Tablo26)** İncelenen seramik gruplarından yola çıkılarak MÖ 4. binden Hellenistik Döneme kadar iskan gördüğü anlaşılmıştır. 2000 yılında tek bir alanda yapılan kazılar sonrasında, geç dönem mimari yapıları tespit edilmiştir. I. yapı katı Geç Antik Çağa, II. ve III. yapı katları kesin olmamakla birlikte, 3-2. yy ve sonrasına tarihlenmiştir.¹²³ 2012'ye kadar yapılan kazılarda kronoloji ve tabakalanma çok net şekilde belirlenememiş, 2012 yılında Tuba Ökse başkanlığında yapılan kazılar sonunda, bazı tabakalar tespit edilmiştir.¹²⁴

4.10.1.3. Değerlendirme

Ölçüleri bakımından büyük bir yerleşim olan Salat Tepe Höyük, mezar ve ölü gömme açısından önemli bilgilere ulaşmamızı sağlamaktadır. Buradaki Kalkolitik

¹²¹ A. Tuba, Ökse, **İhsu Barajı- Salat Tepe 2000-2002 Yılı Kazıları**, 25.KST, Cilt 1, Ankara 2003, ss.332,335.

¹²² Kalkan, ss.1373,1376.

¹²³ Ökse (25. KST) s. 337.

¹²⁴ A. Tuba Ökse, **İhsu Barajı – Salat Tepe 2011 Yılı Kazısı**, 34. Kazı Sonuçları Toplantısı, 2013, ss. 45,46.

Dönem mezarlarında yalnızca bebek ve çocuk iskeletlerine ulaşılmıştır. Bir yetişkine ait iskelet tespit edilse de bu iskeletin mezar olarak değerlendirilmesinin doğru olmayacağı söylenmiştir. Tuba Ökse tarafından değerlendirilen bu yetişkin iskeletinin kolları vücudunun altında kalmış şekildedir. Bu yüzden Ökse bunun bilinçli bir ölü gömme olmadığını, oraya atılmış olabileceğini savunmuş dolayısıyla da mezar olarak değerlendirilmemesi gerektiğini söylemiştir. Burada tespit edilen mezarlarda hem armağanlı hem armağansız gömüler bulunmuştur. Bir bebek mezarına bırakılan 4 sıralı kolyenin, herhangi bir sınıfsal ayrıma işaret edip etmediğini söylemek güçtür. Tabakalanması konusunda çok kesin bilgiler elde edilememiştir. Fakat 2012 yılında Ökse Salat Tepe'nin MÖ 4.binden Hellenistik Dönem sonuna kadar iskan görmüş olabileceğini söylemiştir.

4.11. KENAN TEPE HÖYÜK

Diyarbakır'ın Bismil İlçesinin yaklaşık 15 km doğusunda Diyarbakır- Batman karayolu yakınında bulunmaktadır. 225*350 m boyutlarında büyük bir merkezdir ve asıl höyük bulunduğu çevreden 32 m yüksektir. **(Harita19)** 2000- 2007 tarihleri arasında 6 sezon boyunca kazılmıştır. İlk olarak 2000 yılında UTARP üyelerinden oluşan bir ekip tarafından, B. J. Parker başkanlığında kazılmış ve çalışmalar 2007 yılına kadar devam etmiştir.¹²⁵ **(Resim6).**

4.11.1. Ölü Gömme

Burada tespit edilen mezarlar radyo karbon tahlilleri sonrasında Erken Kalkolitiğe tarihlenmektedir. Mezarlarda çocuk/bebek iskeletleri vardır ve yetişkin mezarlarına rastlanmamıştır. 2 ay-5 yaş aralığında değişen bu bebek/çocuklar sepetlere, kaplara ve kerpiç duvarların içlerine gömülmüşlerdir. Burada bir yetişkine ait inhumasyon gömüye rastlanmıştır. Etrafı kerpiç taşlarla çevrelenmiş olan bu mezarda ölü hediyesi bulunmamıştır. Bu inhumasyon gömünün hangi evreye ait olduğu kesin olarak belirlenememiştir. Olasılıkla sonraki evrede yaşayan insanların,

¹²⁵ Harmankaya ve ark. TAY, Kenantepe Höyük.

Geç Kalkolitik tabakaları tahrip ederek yaptıkları bir mezar olduğu düşünülmüştür. Geç Kalkolitik Dönem açısından oldukça verimli bir yerleşimdir. D8 açmasında yapılan kazılar sonrasında bir mezar tespit edilmiştir. Mezarda bulunan iskeletin bacakları, başka bir açmanın duvarından toplanmıştır. Bu yüzden mezarın çökmüş olabileceği düşünülmüştür.¹²⁶

E2 açmasında yapılan kazılarda içinde yetişkin bir kadın iskeletinin bulunduğu, büyük bir çömlek mezar açığa çıkarılmıştır. Bütün halinde bulunan iskeletin, ilk önce başının daha sonra da vücudunun yerleştirildiği düşünülmüştür.¹²⁷

4.11.1.1. Buluntular

Buradaki Kalkolitik Dönem mezarlarında ölü-mezar buluntusu görülmemiştir. Höyük genelinde yapılan kazılar sonrasında, kemik aletler, pişmiş toprak ağırşaklar, meyvelik olarak adlandırılan ayaklı çanaklar ve birçok kap ele geçmiştir.¹²⁸

4.11.1.2. Tabakalanma

Kenan Tepede 5 ana dönem boyunca devam eden sürekli bir yerleşim görülmektedir. 2002 yılında kazı ekibinin yürüttüğü çalışmalarla en erken evrenin Ubaid dönemine tarihlendiği tespit edilmiştir. Bu dönem doğu ve güney yamaçlarda yapılan kazılarda daha net anlaşılmıştır. Kenan tepede Geç Kalkolitik ve İlk Tunç Çağı arasında herhangi bir kesinti söz konusu değildir. Çağdaşı olan yerleşimlerde bu iki dönem arasında kültürel bir kesinti varken, burada süreklilik olması dikkat çekicidir. Ubaidle başlayan yerleşim, Geç Kalkolitik, Erken ve Orta Tunç Çağı şeklinde devam etmiştir.¹²⁹

¹²⁶ B. J. Parker, **Yukarı Dicle Arkeolojik Araştırma Projesi (UTARP), 2005 Yılı Kenan Tepe Arazi Çalışması Raporu**, (28. KST) Çanakkale 2006, s. 324.

¹²⁷ Parker, (28. KST), ss.325, 326, 327.

¹²⁸ Harmankaya ve ark. TAY, Kenan Tepe Höyük.

¹²⁹ Parker, (28. KST), s. 330.

4.11.1.3. Değerlendirme

Kenan Tepe'nin birbirine yakın olmayan yapılardan oluştuğu, bu nedenle de küçük bir köy yerleşmesi olduğu düşünülmektedir. Yerleşme Geç Kalkolitik ve İlk Tunç Çağı boyunca genişlemeye devam etmiştir. Bu dönemde höyüğün yukarı tarafı tamamen kerpiç duvarlarla çevrilmiştir. En geniş yayılımın MÖ 4. binyıl sonu- MÖ. 3. binyıl başında olduğu düşünülmektedir. Kenan Tepe Kalkolitik Döneme tarihlenen mezarları sayesinde çeşitli bilgiler edinmemizi sağlamıştır. Örneğin; Neolitik dönemde görülmeye başlayan sepet gömü uygulamasının burada görülmesi, Neolitik geleneğin hala devam ettiriliyor düşüncesini akıllara getirmiştir. Açılan mezarlar armağan konusunda herhangi bir bilgi vermemektedir. Bu yüzden mezarlarda sosyo-ekonomik bir ayırım olup olmadığını anlamamız pek mümkün olmamıştır.

4.12. TÜRBE HÖYÜK

Siirt İlinin Eruh İlçesine bağlı Çiçekyurdu Köyündeki höyük, Dicle ve Botan sularının birleştiği noktaya yaklaşık 2 km uzaklıkta bulunmaktadır. 100*40 m boyutlarında olan höyüğün, etrafındaki yerleşimlerden yüksekliği 4-5 metredir. Bu merkez eğimli bir yapıya sahiptir ve yerleşim güneyden kuzeye doğru genişleyerek alçalmaktadır.(Resim7). İlk olarak G. Algaze tarafından yapılan çalışmalar sırasında 1988 yılında tespit edilmiştir. 2000 yılında J. Velibeyoğlu, A.Schachner ve Ş. Schachnerin birlikte yürüttüğü bir dönemlik yüzey araştırması yapılmıştır. Son olarak 2002 yılında Haluk Sağlamtimur başkanlığında kazıları başlatılmış ve 2007 yılına kadar sürdürülmüştür.¹³⁰

4.12.1. Ölü Gömme

Burada bulunan bebek mezarı Kalkolitik Dönemin varlığını gösteren önemli bir gömü sayılmaktadır. Höyükte Kalkolitik varlığını gösteren tek mezar olması nedeniyle dikkat çeken bu mezar, urne kap içine bırakılmış bir bebeğe aittir.

¹³⁰ Harmanakaya ve ark. TAY, Türbe Höyük

Höyüğün Kalkolitik sonrasında tahrip edilmesinden dolayı sadece bu mezara ulaşılmıştır.¹³¹

4.12.1.1. Buluntular

Urne kap gömüsü olarak karşımıza çıkan bebek mezarında, özenli işlemesiyle dikkat çeken bir ayna bulunmuştur. Bu ayna sosyo-kültürel anlamda bilgi vermesi nedeniyle önemlidir. Erken Kalkolitik yerleşimlerinde genelde hiyerarşik bir yapı görülmezken, bu mezardan çıkan aynanın kaliteli işçiliği ve özenle yapılmış olması, Türbe Höyükte sınıflı bir yapının olabileceğini akıllara getirmiştir.¹³²

4.12.1.2. Tabakalanma

Türbe höyükte açığa çıkarılan yapı katları;

- Çanak Çömlekli Neolitik
- Erken Kalkolitik- Halaf
- Orta Kalkolitik- Ubaid
- Geç Kalkolitik- Uruk
- Orta Tunç Çağ
- Geç Tunç Çağ

-Erken Demir Çağ şeklindedir.¹³³ Fakat H. Tekin'in Güneydoğu Anadolu Bölgesinin Neolitik Kültürünü araştırmak için yaptığı çalışmalardan sonra bu kronolojide bir değişiklik olması olasıdır. Erken Kalkolitik dönemin Halaf ile başlamadığını söyleyen Tekin; Çanak Çömlekli Neolitikten sonra Geç Neolitik/Halaf kültür evresinin yaşandığını savunmaktadır. Arkeolojide kronolojinin yeni kazılarla birlikte değişmesi olasıdır. Bu yüzden Türbe Höyük tabakalanmasını şu an net şekilde değerlendirmemiz pek doğru olmayacaktır.

¹³¹ Kalkan, ss.1363,1376.

¹³² Haluk Sağlamtimur, **Siirt-Türbe Höyük Kazısı. Iısu Barajı ve HES Projesi Arkeolojik Kazıları 2004-2008 Çalışmaları**, Diyarbakır Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2013, ss.135,136.

¹³³ Haluk Sağlamtimur, **Siirt- Türbe Höyük**” Ege Üniversitesi Arkeoloji Kazıları, İzmir 2012, s.402.

4.12.1.3. Değerlendirme

Burada Kalkolitik dönem tabakalarının tahrip edilmesi nedeniyle bu dönemle ilgili net bilgilere ulaşmamız zorlaşmıştır. Kalkolitik bir evrenin var olduğu Urne mezara gömülü bebek mezarından anlaşılmaktadır. Bu mezar bize Türbe Höyükteki toplumsal yapı hakkında bazı bilgiler sunmaktadır. Açılan bir bebek mezarından elimize geçen ayna bazı algıların değişmesine sebep olmuştur. Erken Kalkolitik dönemde sınıflı ve hiyerarşik toplumsal yapı olmadığını savunan araştırmacıların aksine burada sınıflı bir yapı olabileceği görüşü ortaya atılmıştır. Bebek mezarında bulunan aynanın özenli işçiliği ve kalitesi bu düşüncüyü güçlendirecek niteliktedir. Toplumun her kesiminde görülme olasılığı düşük olan bu ayna Türbe Höyükte sınıflı bir yapı mı vardı sorusunu akıllara getirmiştir. Bu konu hakkında kesin sonuçlara varılmış olmasa da yeni bir tartışma konusu yaratacak özelliktedir. Haluk Sağlamtimur tarafından belirlenen kronolojinin, yeni araştırmalar ve güncel bilgilerle tekrar değişebilmesi söz konusudur fakat şimdilik elimizdeki kronolojinin üzerinde herhangi bir değişiklik yapılmamıştır.

4.13. BAŞUR HÖYÜK

Siirt'in Kurtalan İlçesindeki Aktaş Köyünde bulunan höyük, 7-8 m yükseklikte ve 250*150 m boyutlarında büyük bir yerleşimdir. **(Resim8)**. İlk olarak Amerikalı arkeolog Robert J. Braidwood ve Halet Çambelin 1963 yılında birlikte yürüttükleri yüzey araştırmasıyla saptanmıştır. 2007 yılında Haluk Sağlamtimur başkanlığında kazılarına başlanmış fakat son yıllarda güvenlik gerekçesiyle kazılar durdurulmuştur.

4.13.1. Ölü Gömme

Höyükte yapılan kazılar sırasında Geç Kalkolitik döneme tarihlenen tabakalarda 3 adet urne mezar kabı bulunmuştur. Bulunan bu kapların içine bebekler bırakılmış ve bunlardan 2 tanesi dörtgen planlı bir yapının tabanı altında ortaya

çıkarılmıştır. S9 açmasında açığa çıkarılan bu urne mezarlar, taban altı gömü olarak bulunmuş ve üzerleri taş bir kapakla kapatılmıştır.¹³⁴

4.13.1.1. Buluntular

Açılan Geç Kalkolitik urne mezarların hiç birinde ölü/mezar armağanına rastlanmamıştır. Fakat höyük genelinde bu döneme tarihlenen devrik ağızlı kaseler, konik kaseler, çekiç başlı çanaklar ve omurgalı çanaklar önemli buluntular arasındadır.

4.13.1.2. Tabakalanma

Burada yürütülen kazılar sayesinde 3 ana tabakaya ulaşılmıştır.

*Ortaçağ tabakası (ms 7-14 yy)

*MÖ 2.binyıl tabakası (Geç-Orta Tunç Çağı)

*MÖ 4.binyıl tabakası (Geç Uruk evresi)

Ortaçağ tabakası: Bu tabaka höyüğün hemen hemen bütün yüzeyine yayılmış durumdadır. Bu dönem yapıları en az iki aşamada değerlendirilmektedir. Ortaçağ yapıları höyükte yakın dönemde yerleşim olması nedeniyle tahrip olmuş durumdadır.

MÖ 2.binyıl tabakası: Bu dönemde Güneydoğu Anadolu’da birçok anlamda birbirine benzeyen yerleşimler tespit edilmiştir. Höyüğün genelinde yapılan kazılarda MÖ 2.binyıl tabakasına rastlanmıştır. Buluntular, konumu ve çevresel özelliklerinden anlaşıldığı kadarıyla höyük MÖ 2.binde çevredeki birçok höyüğün idari merkezi olabilecek kapasiteye sahiptir.

MÖ 4.binyıl tabakası: Bu dönem Geç Urukla temsil edilmektedir. Uruk çok geniş bir alanda yayılım göstermiştir burada araştırma yapan arkeologlar bunun ekonomik nedenlerden kaynaklanmış olabileceğini savunmuşlardır. Bu dönemde

¹³⁴ Kalkan, ss.1363,1376.

birçok yerleşim Uruk ticaret ağının merkezi konumuna gelmiştir ve Başur Höyük çevredeki bu merkezlerin idare edildiği yerleşim konumundadır.¹³⁵

4.13.1.3. Değerlendirme

Başur Höyük konumu ve çevresel özellikleri bakımından etrafındaki birçok merkezin ticaret noktası olarak değerlendirilmiştir. Buluntulardan yola çıkarak burada yoğun bir ticaret ağı oluştuğunu söylememiz yanlış olmayacaktır. Tezin konusu nedeniyle Geç Kalkolitik dönem tabakalarında bulunan urne mezarları değerlendirecek olursak, üçünde de bebek/çocuk gömülerinin olduğunu söyleyebiliriz. Bu mezarlarda hiçbir ölü/mezar armağanına rastlanılmamıştır. Bu yüzden dönemin toplumsal yapısının mezarlara yansıyan bir etkisinin olmadığını söyleyebiliriz.¹³⁶

4.14. ÇATTEPE HÖYÜK

Botan ve Dicle nehirlerinin birleştiği noktada yer alan höyük, 9 metre yüksekliğinde üçgen biçimli bir yerleşim alanıdır. Yerleşmenin güneyi sular yükseldiğinde zarar görmeyecek şekildeyken, kuzeyi sur duvarlarının koruduğu bir yapıdadır.**(Resim9)**. İlk olarak 1988 yılında Algaze tarafından Botan çevresinde yapılan araştırmalarla saptanmıştır. 2000 yılında ODTÜ TAÇDAM Iılsu ve Karkamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik Kültür Varlıklarını Koruma Projesi Kapsamında J. Velibeyoğlu, A. Schachner ve Ş. Schachner'in birlikte yürüttüğü yüzey araştırmaları sırasında yeniden incelenmiştir.¹³⁷

¹³⁵ Sağlamtimur 2012; ss.34,35.

¹³⁶ Kalkan, ss.1363, 1376.

¹³⁷ Harmankaya ve ark. TAY, Çattepe Höyük.

4.14.1. Ölü Gömme

Çattepe Höyükte Kalkolitik döneme tarihlendiği düşünülen bir urne mezar bulunmuştur. Günümüze kadar gelen bu urne kabın içinden bir bebek iskeleti çıkarılmış ve yanında hiçbir buluntuya rastlanmamıştır.¹³⁸

4.14.1.1. Buluntular

Burada Kalkolitik döneme tarihlenen devrik ağızlı kaseler, çekiç başlı kaseler ve pişirim kaplarının bulunmuş olmasına karşın, mezarlarda herhangi bir buluntuya rastlanmamıştır.¹³⁹

4.14.1.2. Tabakalanma

En erken çanak çömlek parçaları MÖ 9.yy başına tarihlenmektedir. Birkaç yerde Demir Çağı seramiklerine rastlanırken, modern köyün hemen altında Geç Antik dönem ve Ortaçağ malzemeleri bulunmuştur.¹⁴⁰

4.14.1.3. Değerlendirme

Çattepede daha çok Ortaçağ tabakası bulunurken Kalkolitik döneme tarihlendiği düşünülen urne mezar, buradaki Kalkolitiğin en tipik örneklerindendir. Burada yapılan kazılarda ele geçen ve Kalkolitik dönemi işaret eden bazı çanak çömleklerin varlığı, bir Uruk iskanının yaşanmış olabileceğini düşündürmüştü fakat net bir sonuca varılamamıştır. Çattepe konumu bakımından önemli bir liman yerleşimi sayılmaktadır. 350*250 m boyutlarındaki yerleşimin, sur duvarıyla çevrelendiği tespit edilmiştir. Buradaki çalışmalar güvenlik nedeniyle 2015 yılına kadar aralıklarla devam ettirilmiştir.

¹³⁸ Kalkan, ss.1363,1376

¹³⁹ Kalkan, ss.1363,1376.

¹⁴⁰ Harmankaya ve ark. TAY, Çattepe Höyük.

4.15. MÜSLÜMANTEPE HÖYÜK

Diyarbakır'ın Bismil İlçesinin Şahintepe köyünde yer alan höyük ‘‘Şahintepe’’ adıyla da bilinmektedir. Tepenin güneydoğu yamacından itibaren köy yerleşimi başlar.(**Harita20**) İlk kez G. Algaze ve ekibi tarafından ziyaret edilmiştir. 1999 yılında Kırıkkale Üniversitesinden Dr. Eyyüp Ay ve ekibi tarafından yüzey araştırması yapılmış, 2000 yılında ODTÜ TAÇDAM desteğiyle, sistemli kazı çalışmalarına başlanmış, 2005 yılında proje koordinatörlüğü Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğüne geçerek devam ettirilmiştir.¹⁴¹(**Resim10**).

4.15.1. Ölü Gömme

Burada tespit edilen ve Kalkolitik döneme tarihlenen 9 adet yerleşim içi gömü bulunmuştur. Bir tanesi urne kaba bırakılarak gömülmüş bebek mezarıdır. Bu mezardan ölü eşyası çıkmamıştır. Dindeki is izlerinden olasılıkla mezar olmadan önce, günlük hayatta kullanılan bir pişirme kabı olduğu düşünülmüştür.¹⁴² 2005 yılında mezarlık alanı olduğu düşünülen alanda çalışmalar yapılmış ve burada Ubaid açısından önemli bulgular elde edilmiştir.¹⁴³

4.15.1.1. Buluntular

Öğütme taşları, tezgah ağırlıkları, dikiş iğneleri, çanak çömlek ve figürinler ele geçen önemli buluntulardır. Buradaki mezarlarda ölü hediyesine, mezar buluntusuna rastlanmamıştır. Ölü gömme gelenekleri Geç Kalkolitik, ETÇ ve Ortaçağ olmak üzere 3'e ayrılmıştır.¹⁴⁴

¹⁴¹ <http://www.diyarbakirmuzesi.gov.tr>

¹⁴² Kalkan, ss.1363,1376.

¹⁴³ <http://www.diyarbakirmuzesi.gov.tr>

¹⁴⁴ Kalkan, ss.1363,1376.

4.15.1.2. Tabakalanma

Ortaçağ, İslami dönem, Yeni Assur, ETÇ, Kalkolitik gibi birçok tabaka tespit edilmiş fakat net bir kronoloji oluşturulmamıştır.

4.15.1.3. Değerlendirme

Müslümanentepe Höyük diğer bütün Kalkolitik merkezler gibi stratejik öneme sahip bir yerleşimdir. Coğrafi konumu nedeniyle Kuzey Mezopotamya'nın dağlık alanlarına geçiş için kullanılan transit bir yapıya sahiptir. Uruk kültürüne katkı sağlayacağı düşünülmüş ve kapsamlı şekilde araştırılması gerektiği savunulmuştur.

4.16. OYLUM HÖYÜK

Kilis'in 7 km güneydoğusunda Oylum Köyünün hemen yanında bulunur. Oylum höyük doğu-batı yönünde Fırat Vadisi - Amik Ovası, kuzey- güney yönünde ise Kuzey Suriye- Anadolu Platosunun kesiştiği noktada yer almaktadır.(**Harita21**) 460*320 m boyutlarına sahip olan höyük, kuzeyde 22 m, güneyde 37 m yüksekliğe sahiptir.(**Resim11**).

1900'lü yıllarda Oylum höyüğün bulunduğu bölgede birçok araştırma yapılmasına rağmen, ilk kez U. B. Alkım'ın İslahiye Ovası araştırmaları sırasında önemi anlaşılmıştır. Daha sonra İtalyan bir ekibin Gaziantep'te yaptığı çalışmalarla höyük daha önemli bir hale gelmiştir. İlk bilimsel çalışmalar, 1985 yılında E. Özgen tarafından başlatılmıştır. 1987'de Hacettepe Üniversitesi ve Gaziantep Müzesinin ortak projesiyle başlayan kazılar, 1990'dan itibaren Engin Özgen başkanlığında Hacettepe ve Bilkent Üniversitesi ortak çalışmalarıyla sürdürülmektedir.

4.16.1. Ölü Gömme

Basamaklı açmaların bulunduğu doğu yamacında sürdürülen çalışmalarda MÖ 4. binyıla ait tabakalar açığa çıkarılmıştır. ZAA 11 plankaresinde Geç Uruk dönemine ait olan ve uzun süre kullanıldığı düşünülen aynı plana sahip çok evreli

yapılar açığa çıkarılmıştır. Bu yapıların taban kaldırma çalışmaları sırasında duvarın hemen yanında kap içine konmuş 2 bebek gömüsü bulunmuştur. Bu döneme tarihlenen bir başka gömü ise kapı girişinin hemen yanında ortaya çıkarılmıştır fakat bu gömü hakkında pek bilgi bulunmamaktadır. Höyükte ‘Doğu Tahrip Alanı’ olarak adlandırılan bölgedeki çalışmalar sırasında, hocker pozisyonunda doğrudan toprağa gömülmüş 25-30 yaşlarında bir bireye ait olduğu düşünülen iskelet bulunmuştur. Bu iskeletin yanında bulunan armağanlardan yola çıkılarak ETÇ-Kalkolitik başlarına tarihlenebileceği düşünülmüştür.¹⁴⁵

4.16.1.1. Buluntular

ZAA 11 plankarasinde aynı kullanıma sahip olduğu anlaşılan Geç Uruk dönemine tarihlenen yapılarda, Kalkolitik döneme ait birçok çanak - çömlek ele geçmiştir. Bu alanda bulunan mezarlarda ölü, mezar armağanına rastlanmazken, doğu tahrip alanındaki kazılarda bulunan iskeletin omuz hizasında 1 adet dilgi, çok sayıda çakmaktaşı açığa çıkarılmıştır.

4.16.1.2. Tabakalanma

Kalkolitik’ten Hellenistik döneme kadar sürekli iskan gördüğü anlaşılmıştır. Roma dönemi; güney yamaçtaki çanak çömlek parçalarıyla, Hellenistik dönem; höyüğün en yüksek noktasında bulunan açmalardaki çalışmalarla, Demir çağı; doğu ve güneyde yapılan kazılarla, Tunç Çağı; doğu yamaçtaki basamaklı açmayla, Kalkolitik dönem; höyüğün kuzeydoğusunda yapılan kazılarla tespit edilmiştir. Höyükte kesintisiz ve sürekli bir iskan görülmesi buranın stratejik önemi olduğunu düşündürmüştür.

¹⁴⁵ Engin Özgen; *Oylum Höyük 2002*, 25. KST, cilt 2, Ankara 2003, s.342.

4.16.1.3. Değerlendirme

Oylum höyük Kilis Ovasına hakim bir konumda bulunmaktadır. Eski ticaret yolları üzerinde bulunması nedeniyle de stratejik öneme sahiptir. Çevresindeki birçok höyükle etkileşimde bulunmuş olabileceği bir merkez höyük olduğu düşünülmektedir. Bu yerleşimin Kalkolitikten Hellenistik döneme kadar kesintisiz iskan görmesi büyük bir merkez olduğunu göstermektedir. Mezar ve buluntu açısından pek fazla bilgi vermese de buranın Kalkolitik döneme tarihlendiği bilinmektedir.¹⁴⁶

4.17. GEDİKLİ KARAHÖYÜK

Gaziantep ilinin Nurdağı ilçesinin 7km kuzeydoğusunda yer alan höyük, Anadolu’da bu isimle bilinen birçok höyük olduğu için Gedikli Karahöyük olarak adlandırılmıştır. Yüksekliği 24 m olan höyük, 240*190 m boyutlarında büyük bir yerleşimdir.

Bu höyük Arkeolojik bir merkez olarak ilk kez R. Koldewey’in hazırladığı haritada belirtilmiştir. 1907 yılında J. Garstang’ın yapmış olduğu çalışmada Sakçagözü Arkeolojik yerleşimleri arasında gösterilmiş daha sonra 1949 yılında M.V. Seton- Williams, J. Waechter ve J. du Plat Taylor’un birlikte yaptıkları Coba Höyük sondaj çalışmalarında da burası Sakçagözü höyükleri arasında değerlendirilmiştir. 1958 yılında Alkım’ın bölgede yaptığı geniş çaplı çalışmalarla Karahöyük’teki ilk bilimsel çalışmalar başlatılmıştır. 1964-1967 yılları arasında ise ilk sistemli kazı çalışmaları yapılmıştır.

4.17.1. Ölü Gömme

Tarım arazilerine toprak alınması nedeniyle tahrip edilen Gediklide bu tahribat sonrasında birçok mezar açığa çıkarılmıştır. Geç Kalkolitik döneme tarihlendirilen toplam beş adet küp mezar bulunmuştur. Bu çömlek mezarların

¹⁴⁶ Harmanakaya ve ark. TAY, Oylum Höyük.

ağızları başka kap parçalarıyla kapatılmış şekildedir ve günlük kullanılan kaplar olduğu düşünülmüştür. Geç Kalkolitik döneme tarihlendirilen bir mezar bulunmuş fakat iyi korunmadığı için ölü- mezar armağanı bırakılıp bırakılmadığı anlaşılamamıştır. 4 numaralı mezarda ölünün kolları ve bacakları göğüs hizasına çekilmiş güneybatı-kuzeydoğu doğrultusunda sol tarafa yatırılmıştır. 5 nolu mezarda elleri dizleri üzerine kıvrılmış yüzü güneye bakar şekilde bir iskelet bulunmuştur. 6 nolu mezarda yüzü toprağa dönük bırakılan ve sol tarafa yarı yatık şekilde yatırılmış bir iskelet tespit edilmiştir. 8’den 16’ya kadar numaralandırılmış olan mezarlarda ise ölülerin bacakları karınlarına kadar çekilmiş durumdadır.¹⁴⁷

4.17.1.1. Buluntular

8’den 16’ya kadar olan mezarlarda; başlı iki iğne, çoğunluğu çark yapımı kase, çukur tabak, kırmızımsı renge sahip ayaklı meyvelik şeklinde seramik, Ubaid benzeri boyalı kırık seramik parçaları, kemikten iğneler ve boncuktan kolyeler bulunmuştur.

4.17.1.2. Tabakalanma

Yüzey üstü tabakalanması;

*Türk-İslam

*Doğu Roma

*Roma ve Hellenistik

*Demir Çağı

Yüzey altı tabakalanması;

*Kat I: MÖ. I. binyıl

*Kat II: MÖ. II. binyıl

*Kat III: İlk Tunç Çağı

*Kat IV: Kalkolitik Dönem (Anatoprak)¹⁴⁸

¹⁴⁷ Ensert, ss.101,102.

¹⁴⁸ İbrahim Üngör, **Gaziantep İli Nurdağı İlçesi’nde Tarihi ve Arkeolojik Çalışmalar**, Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, Cilt IV, Sayı XIII, 2017, s. 232.

4.17.1.2. Değerlendirme

Kalkolitik dönem mezarları açısından önemli olan Gedikli Karahöyük, hem çömlek hem de basit toprak mezar geleneğini yansıtan önemli veriler sunmaktadır. Tespit edilen armağansız gömüler olsa da birçok çömlek mezarda ölü hediyesine ve mezar buluntusuna rastlanılmıştır.

SONUÇ

Bu çalışmada; Anadolu Coğrafyasının tarihi açıdan önemli iki bölgesinin Kalkolitik Dönemdeki ‘Ölü Gömme Gelenekleri’ araştırılmıştır. Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi gerek stratejik konumları gerekse coğrafi özellikleri nedeniyle farklı kültürlerle sürekli bir etkileşim içinde olmuşlardır. Birçok anlamda değişime neden olan bu etkileşim, sentez kültürlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır.

İnsanların bilişsel düzeyde ölümün farkına varmaya başlaması, ölüm bilincinin gelişmesine sebep olmuş, bu bilincin oluşmasıyla da öteki dünya inancı gelişmiş ve bununla birlikte din kavramı ortaya çıkmıştır. Geride kalan insanlar ölüme karşı herhangi bir çare bulamazlarken, ölüm sonrası için çeşitli ritüeller düzenlemiş, mezarlara hediyeler bırakmış ve böylece ölüye bir şekilde eşlik etmek istemişlerdir. Mezar buluntuları olarak incelediğimiz ölü hediyeleri, ölümden sonra yaşam inancının var olduğunun ve bu inancın toplumlar tarafından kabul gördüğünün en büyük göstergesidir. Eski çağlardan günümüze kadar gelen birçok adet aynı kalmış fakat; üzerine eklemeler yapılarak devam ettirilmiştir. Örneğin; ölüleri yerleşme dışındaki mezarlık alanlarına gömme geleneği, günümüzde de hala devam etmektedir. Artan yerleşimlerdeki farklılıklar; (gelenek- görenek, dini inanış, sosyal çevre, toplumsal koşullar) mezar-ölü kültürüne yansımış ve gömme biçimleri, ritüeller bölgeden bölgeye, yerleşimden yerleşime farklılık göstermiştir.¹⁴⁹

Eldeki veriler değerlendirildiğinde Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi, Kalkolitik Dönemde uygulanan ölü gömme adetlerinin genel özelliklerini yansıttığı söylenebilir. Mezarlıklar, mezar biçimleri, mezar sunuları ve kremasyon-inhumasyon tercihleri ile eldeki veriler dönemin genel tercihlerine uymakla birlikte bölgenin bu adetlerde büyük bir çeşitlilik göstermediği de söylenebilir. Tez konusunu kapsayan, Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da ölümler genelde yerleşim dışına gömülmüşlerdir. Değirmentepe, Korucutepe ve Kurban Höyük bunun en güzel örneğidir. Çavi Tarlasında ise; gene yerleşim dışında rastlanan mezarlar sayesinde burada da ‘yerleşim dışı gömü’ olabileceği düşünülmüştür.

¹⁴⁹ Durgun, Pınar; “Hitit Ölü Gömme Geleneklerinin Yerel Anadolu Kökenleri”, Aktüel Arkeoloji Dergisi, sayı 63, 2018; s.44.

Kalkolitik Dönemde hemen hemen bütün yerleşimlerde basit toprak mezarlara rastlanırken; Değirmentepe, Korucutepe, Samsat ve Norşuntepe gibi merkezlerde küp mezarlar da bulunmuştur. Hemen hemen bütün merkezlerde görülen ‘basit toprak mezar’ Anadolu’daki en yaygın mezar türü kabul edilmekte ve Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu’da sıkça karşımıza çıkmaktadır. Farklı merkezlerde karşımıza çıkan bu yaygın mezar türü kültürel etkileşimin yaşandığının göstergesi sayılmaktadır. Genelde ‘hocker gömü’ şeklinde karşımıza çıkan iskeletler, bazen tamamen büzülmüş veya sırt üstü uzatılmış şekilde de bulunmuştur. Doğu ve Güneydoğu Bölgelerinde, Kalkolitik Dönemin önemli bir türü olan küp/çömlek mezarlar ise; genellikle yerleşim içinde bulunmuş ve içlerine, çocuk ya da bebekler bırakılmıştır. Bu durum çocukları koruma içgüdüsünün, öldükten sonra da devam ettiğini gösteren bir nitelik taşıyor olabilir.

Mezarlarda çeşitli ölü armağanları bulunmuştur. Çakmaktaşı, obsidyen aletler, kap parçaları, figürinler, baltalar, bilezikler, kolyeler ele geçmiştir. Mezarlarda Kalkolitik dönemde sıkça görülen madeni süs eşyaları ve silahların yanı sıra, Neolitik’te mezarlara bırakılan ölü hediyeleri de bulunmuştur. Kalkolitik Dönemde mezarlara bırakılan hediyeler, ölümden sonra yaşama inanıldığının göstergesidir ve dinsel açıdan da bilgiler sunmaktadır. Fakat ölü hediyelerinde, bilinçli şekilde bir ayrıma gidilip gidilmediği kesin olarak anlaşılamamıştır. Mezarlara bırakılan hediyelerden yola çıkarak; yerleşimdeki siyasi- sosyal yapı, yaşam tarzı, beslenme şekilleri, statüleri gibi birçok alanda bilgi sahibi olmamız mümkündür.¹⁵⁰

Anadolu’da Neolitik Dönemden Kalkolitik Döneme geçişte genel itibariyle kültürel bir boşluk yoktur. Son Neolitik ve Erken Kalkolitik arasında bir kültürel süreklilik gözlemlenmiştir. H. Tekin’in yaptığı çalışmalarla birlikte, Kalkolitik dönem kronolojisinde bazı değişiklikler olabileceği görüşü ortaya atılmıştır. Önceki çalışmalarda 3 dönemde incelenen Kalkolitik, artık iki dönemde incelenmektedir. İlk evresinin Halafla başladığı söylenen bu dönem, son araştırmalar ışığında Ubaid ve Urukla temsil edilecektir. Tekin’e göre bu kronoloji daha geçerlidir ve Halaf, Neolitik Döneme dahil edilmelidir. Bir Geç Neolitik Evre olarak değerlendirilmesi

¹⁵⁰ Civelek Aynur ‘Antik Grek ve Roma Dünyasında Ölüm ve Cenaze Törenleri’, Aktüel Arkeoloji Dergisi, sayı 63, 2018, s.84.

gerektiği düşünölen Halaf, artık Kalkolitik Dönemin ilk evresi sayılmamaktadır. Bu görüşün tüm yerleşimlerde geçerliliği olması durumunda, birçok Kalkolitik merkez kronolojisinde değışiklikler olacaktır. Tekin'in öne sürdüğü kronoloji ve tarihlendirme, önceki yayınlarda Erken Kalkolitik/Halaf olarak değeriendirilen bütün merkezlerde yeni tartışmalara sebep olacaktır. Şimdilik yeni kronoloji önerilerinin olduğunu belirterek, geçerli sayılan eski çalışmalar dahilinde belirlenen kronoloji bu tez kapsamında gözönüne alınmıştır. İlk dönem Kalkolitik yerleşimleri; Neolitik Dönem özelliği gösterse de kentsel düzende ve metal işleme konusunda köklü değışiklikler tespit edilmiştir. Kalkolitik Dönemle birlikte kentleşmenin artması ve bakırın işlenmeye başlanmasıyla sosyo-kültürel ve ekonomik açıdan birçok değışiklik gözlemlenmiştir. Mezar türleri ve ölü gömme gelenekleri, çeşitli alanlarda yapılan Arkeolojik kazılarla tespit edilmiş ve bu kazılar sayesinde; iskelet, mezar tipi ve ölü hediyelerinin birlikte değeriendirilmesiyle, daha net ve kapsayıcı bilgilere ulaşmamız sağlanmıştır. Bu tezde; Kalkolitik Dönem özellikleri esas alınarak geçmişten günümüze kadar gerek değışime uğramış, gerekse değışmeden kalabilmiş ölü gömme gelenekleri incelenmiştir. Tarih boyunca en az doğum kadar ilgi çeken "ölüm" kavramı insanlık tarihinin hemen hemen her döneminde önemini korumayı başarmıştır. Bu olgu, birçok toplumda bir "son" gibi algılansa da bunun aksini gösteren yerleşimlerle de karşılaşmaktadır.

Tezin Birinci Bölümünde; Ölüm Olgusu ve Ölü Kültü anlatılmıştır. Ölüm karşısında çaresiz kalan insanların, nasıl yöntemler geliştirerek yaşamlarına devam ettikleri, bu yöntemlerin zamanla geçirdiği değışimler ve ölü kültüne olan etkileri tespit edilmiştir.

Tezin İkinci Bölümünde; Tarih öncesi çağlarda karşımıza çıkan mezar tipleri, bu mezarların neden çeşitlilik gösterdiği, hangi malzemelerden ve nasıl yapıldığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte mezarlara bırakılan ölülerin, gömme biçimleri ve gömme tipleri de bu bölümde detaylı şekilde anlatılmıştır.

Tezin Üçüncü Bölümünde; Doğu Anadolu Bölgesi genel hatlarıyla anlatılmış coğrafi ve jeomorfolojik özellikleri araştırılmıştır. Doğu Anadolu'nun Kalkolitik Dönem yerleşimlerinin ele alındığı bu bölümde, Kalkolitik Döneme tarihlenen mezarlar tespit edilmiş ve bu mezarlar; ölü gömme, buluntular, tabakalanma, değeriendirme başlıkları altında incelenmiştir.

Tezin Dördüncü Bölümünde; Güneydoğu Anadolu Bölgesi, coğrafi, ekonomik, kültürel anlamda ele alınmış ve Kalkolitik Döneme tarihlenen yerleşimler tespit edilmiştir. Bu yerleşimlerdeki mezarlar, mezarlık alanları, ölü-mezar armağanları araştırılmıştır.

Sonuç olarak; aradan çağlar geçse de ölüm kavramı yok olmak yerine varlığını devam ettirmiş ve geçmişten günümüze önemini korumuştur. Şu an yaşadığımız kültürün nereden, nasıl ve neden geldiğiyle ilgili sorulara cevap bulabilmek için geçmişin izlerini araştırmalı ve geleceğe nasıl katkılar sunduğunu bilmeliyiz. Çağlar boyunca devam eden kültürel etkileşimin mezar kültüründe de kendini gösterdiğini ve bir süreklilik taşıdığını söylemek mümkündür. Kısacası; geçmişin izlerinin, günümüze ışık tutan gizlerle dolu olduğunu ve bu gizemlerin geleceğe katkı sunduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

KAYNAKÇA

Aktüre, Sevgi. **Anadolu'da Bronz Çağı Kentleri**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1997.

Akyurt, Metin. **MÖ. 2. Binde Anadolu'da Ölü Gömme Adetleri**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1998.

Alpagut, Berna. **Skeletons from Kurban Höyük – Urfa, Turkey**, Anatolica XIII, Publication of Nederland Archaeo, İnstitute, Nederland, 1986.

Arıhan, K. Seda. **Karia Ölü Gömme Adetleri**, Ankara Üniversitesi sosyal Bilimler Enstitüsü Antropoloji (Paleoantropoloji) Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007.

Arsebük, Güven. **Altınova'da (Elazığ) Başlangıcından İlk Tunç Çağına Kadar, Kültür Silsilesi ve Sosyal Tabakalanma Sorunu**, IX. Türk Tarih Kongresi Bildirileri, (Ankara, 21-25 Eylül 1981) Ankara, 1986.

Arsebük, Güven. **Uzak Geçmişimize Dair Okumalar**, Ege Yayınları, (1. Baskı), İstanbul, 2012.

Atak, Kemal. **Anadolu'da Kalkolitik Çağ Kabartma Bezemeli Seramik Geleneği**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı Protohistorya Ve Önasya Arkeolojisi Bilim Dalı, (Yüksek Lisans Tezi), Konya, 2012.

Atalay, İbrahim. **Genel Fiziki Coğrafya**, Ege Üniversitesi Yayınları, İnkılap Kitabevi, (2. Baskı) İstanbul, 2011.

Atalay, İbrahim. Kenan Mortan ve Honoris Causa. **Türkiye Bölgesel Coğrafyası**, İnkılap Kitabevi, (2. Baskı), İstanbul, 2017.

Bilgi, Önder. **1981 Dönemi İkiztepe Kazıları**, IV. Kazı Sonuçları Toplantısı, Ankara, 1982.

Civelek, Aynur. **Antik Grek ve Roma Dünyasında Ölüm ve Cenaze Törenleri**, Aktüel Arkeoloji Dergisi, Sayı 63, İstanbul, 2018.

Çevik, Nevzat. **Urartu Kaya Mezarları ve Ölü Gömme Gelenekleri**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000.

Dinçol, Belkıs. **Eski Doğu'da İnsanın Yaradılışı, Yaşam ve Ölüm**, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü, Sayı 24, İstanbul, 2007.

Durgun, Pınar. **Hitit Ölü Gömme Geleneklerinin Yerel Anadolu Kökenleri, Ölü Gömme Geleneklerinde Devamlılık**, Aktüel Arkeoloji Dergisi, Sayı 63, İstanbul, 2018.

Efe, Turan. **Batı Anadolu Son Kalkolitik ve İlk Tunç Çağı**, Arkeo Atlas Dergisi, 2. Sayı, İstanbul, 2003.

Ensert, H. Kübra. **Erken Tunç Çağı Güneydoğu Anadolu ve Kuzey Suriye Bölgesi Ölü Gömme Gelenekleri Işığında Oylum Höyük Mezarları**, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1995.

Erinç, Sırrı. **Genel Coğrafya**, MEB Yayınevi, İstanbul, 1976.

Erol, A. Sevim. **Eski Anadolu Toplumlarında Büyüme, I. Topaklı Popülasyonunda Kalça Kemigi**, VII. Arkeometri Sonuçları Toplantısı, (27-31 Mayıs 1991) Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1992.

Esin, Ufuk. **1979 Değirmentepe Kazıları**, II. Kazı Sonuçları toplantısı, TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, 1980.

Esin, Ufuk. **1980 Yılı Değirmentepe (Malatya) Kazı Sonuçları**, III. Kazı Sonuçları Toplantısı, DSİ. Basım ve Foto- Film İşletme Müdürlüğü Matbaası, Ankara, 1981.

Esin, Ufuk. **Değirmentepe (Malatya) Kazısı 1981 Yılı Sonuçları**, IV. Kazı Sonuçları Toplantısı, Hacettepe Sosyal ve İdari Bilimler Döner Sermaye İşletmesi Matbaası, Ankara, 1983.

Esin, Ufuk ve Güven Arsebük. **1982 Yılı Değirmentepe (Malatya) Kurtarma Kazısı**, V. Kazı Sonuçları Toplantısı, İstanbul, 1983.

Esin, Ufuk. **Değirmentepe (Malatya) Kurtarma Kazısı 1983 Yılı Raporu**, VI. Kazı Sonuçları Toplantısı, İzmir, 1984.

Esin, Ufuk ve Savaş Harmankaya. **1984 Değirmentepe (Malatya) Kurtarma Kazısı**, Ankara, 1985.

Esin, Ufuk. **Tepecik Kazısı “Keban Projesi 1972 Yılı Çalışmaları,”** ODTÜ Yayınları, Ankara, 1972.

Esin, Ufuk ve Güven Arsebük. **Tülintepe Kazısı “Keban Projesi 1974- 75 Yılı Çalışmaları”** ODTÜ Keban Projesi Yayınları, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1974.

Frangipane, Marcella. **Yakındoğu’da Devletin Doğuşu**, Kanaat Basımevi, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2002.

Harmankaya, Savaş ve Burçin Erdoğan. **Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri (TAY)**, Klasör 4a ve 4b (İlk Tunç Çağı), Ege Yayınları, İstanbul,2002.

Harmankaya, Savaş. Oğuz Tanındı ve Mihriban Özbaşaran. **Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri (TAY) Kalkolitik**, Ege Yayınları, İstanbul, 1998.

Hauptmann, Harald. **Norşuntepe**, Arkeoatlas 2, 2003.

Kalkan, Emrullah. **Uruk Kültürünün Yayılım Teorileri**, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2014.

Kalkan, Emrullah. **Kalkolitik Dönemde Yukarı Dicle Vadi'sinde Ölü Gömme Helenekleri**, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 2, Çorum, 2018.

Lichter, Clemens. **Neolitik Dönemde Anadolu'da Ölüm**, Aktüel Arkeoloji Dergisi, Sayı 63, İstanbul, 2018.

Loon M. N. Van. **Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri (TAY)**, Ege Yayınları, İstanbul, 1998.

İplikçioğlu, Bülent. **Eski Çağ Tarihinin Ana Hatları I**. Bilim Teknik Yayınevi, (2. Baskı) İstanbul, 1994.

Ökse, A. Tuba, **Eski Çağ'dan Günümüze Ölü Gömme ve Anma Gelenekleri**, Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2005.

Ökse, A. Tuba. **Gre Virike: Fırat Kenarında Bir MÖ. 3. Bin Kutsal Alanı**, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 19, Sayı 2, Ankara, 2002.

Ökse, A. Tuba. **Eski Ön Asya'da Ölüm Algısı ve Ölü Ritüelleri**, Aktüel Arkeoloji Dergisi, Sayı 63, İstanbul, 2018.

Ökse, A. Tuba. **Ilisu Barajı – Salattepe 2011 Kazısı**, 34. Kazı Sonuçları Toplantısı, 2013.

Ökse, A. Tuba- A. Oğuz Alp ve Nejdett İnal. **Ilisu Barajı –Salat Tepe 2000-2002 Yılı Kazıları**, 25. KST, Ankara, Cilt 1, 2003.

Özbek, Metin. **Tarih Öncesinin Şanssız Bebekleri**, Bilim ve Teknik Dergisi, Sayı 218, Tübitak Yayınevi, Ankara, 1986.

Özdoğan, Mehmet. **Köyden Kente Kalkolitik Çağ**, ArkeoAtlas Dergisi I, 2002.

Özgen, Engin. **Oylum Höyük 2002**, 25. KST, cilt 2, Ankara 2003.

Özgüç, Nimet. **“Samsat, Sümeysat, Samosata, Kumaha, Hahha, Hahhum”**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2009.

Özgüç, Tahsin. **Ön Tarihte Anadolu’da Ölü Gömme Adetleri**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1948.

Özterzi, Sevil. **Anadolu’da Neolitik Ve Kalkolitik Dönemdeki Mezar Tiplerinin Ve Ölü Gömme Geleneklerinin Sosyokültürel Açidan Değerlendirilmesi**, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2011.

Sağlamtimur, Haluk ve Ali Ozan. **Siirt- Başur Höyük 2011 Yılı Çalışmaları**. 34. KST. Çorum, 2011.

Sağlamtimur, Haluk. **Siirt-Türbe Höyük**. Ege Üniversitesi Arkeoloji Kazıları, İzmir, 2012.

Sevin, Veli. **Van Kalesi: Urartu Kaya Mezarları ve Altıntepe Halk Mezarlığı**, Ege Yayınları, İstanbul, 2012.

Sevin, Veli. **Anadolu Arkeolojisi**, DER Yayınevi, İstanbul, 2003.

Tekçam, Tamay. **Arkeoloji Sözlüğü**, Alfa Yayınları, 2007.

Tekin, Halil. **Yukarı Mezopotamya Geç Neolitiğinde (Hassuna, Samarra, Halaf) Terminoloji ve Kronoloji Sorunları**, Anadolu Prehistorya Araştırmaları Dergisi APAD, Ankara, 2015.

Uhri, Ahmet. **Batı Anadolu Erken Tunç Çağı Ölü Gömme Gelenekleri**, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İzmir, 2006.

Uhri, Ahmet. **Anadolu'da Ölümün Tarih Öncesi, Bir Geleneğin Oluşum Süreçleri**, Ege Yayınları, (2. Baskı), İstanbul, 2014.

Üngör, İbrahim. **Gaziantep İli Nurdağı İlçesinde Tarihi ve Arkeolojik Çalışmalar**, Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, Cilt IV, Sayı XIII, 2017.

Ünsal, Veli. **Doğu Anadolu'da (Malatya- Elazığ) Karaz Kültürü Yerleşmeler**, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 2, Elazığ, 2012.

Yıldırım Tayfun ve İsmet Ediz. **2007/ 2006 Resuloğlu Mezarlık Kazıları**, XXVIII. Kazı Sonuçları Toplantısı.

Yılmaz, Derya. **MÖ. III. Binde Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Ölü Gömme Adetleri**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2003.

Wattenmaker, Patricia. ve Adnan Mısırlı. **Kazane Höyük**, XV. Kazı Sonuçları Toplantısı, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1994.

EKLER

EK 1: Haritalar

Harita 1: Doğu Anadolu Bölgesi Sınırları.

Kaynak: <http://www.larendem.com/wp-content/uploads/2018/01/Do%C4%9Fu-Anadolu-B%C3%B6lgesi.jpg>
(09.05.2018)

Harita 2: Doğu Anadolu Bölgesinde Bulunan Şehirler.

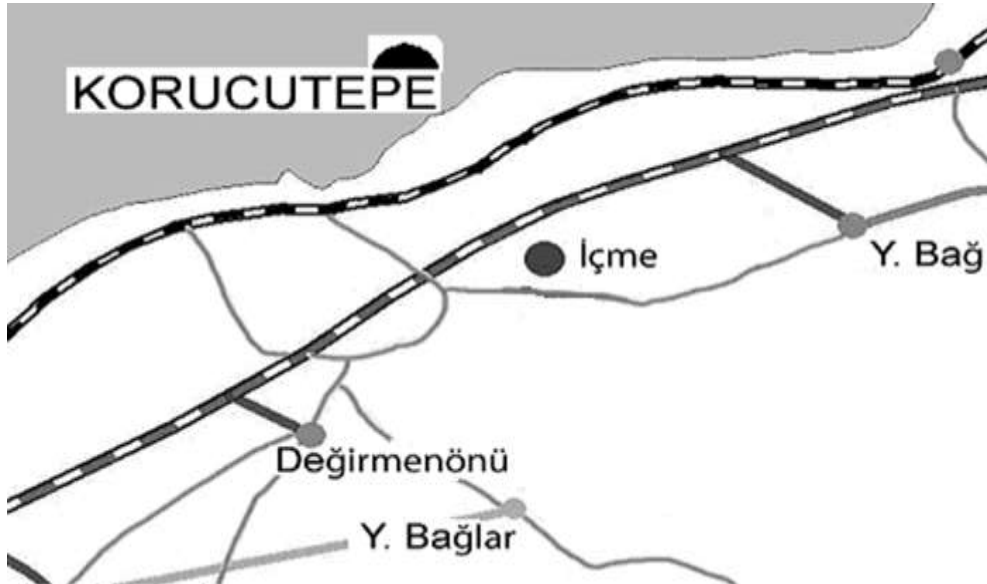
Kaynak: <http://irisosgb.com.tr/wp-content/uploads/2015/03/dogu-anadolu-bolgesi-e1427209385485.jpg>
(09.05.2018)

Harita 3: Malatya Uydu Görüntüsü/ Değirmentepe Höyük

Kaynak: <http://sv102.piclect.com/47f914339/m/15/04/02/34.jpg> (21.05.2018)

Harita4: Korucutepe Höyük.

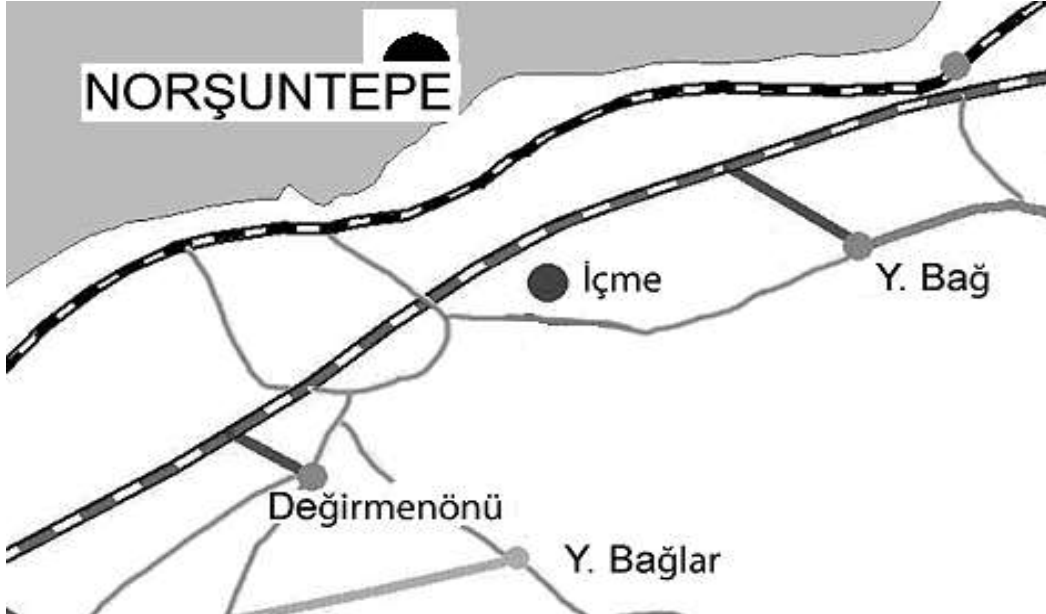
Kaynak: http://www.tayproject.org/tay_maps_drawings/1742/B.gif (22.05.2018)

Harita 5: Van Uydu Görüntüsü / Tilkitepe Höyük.

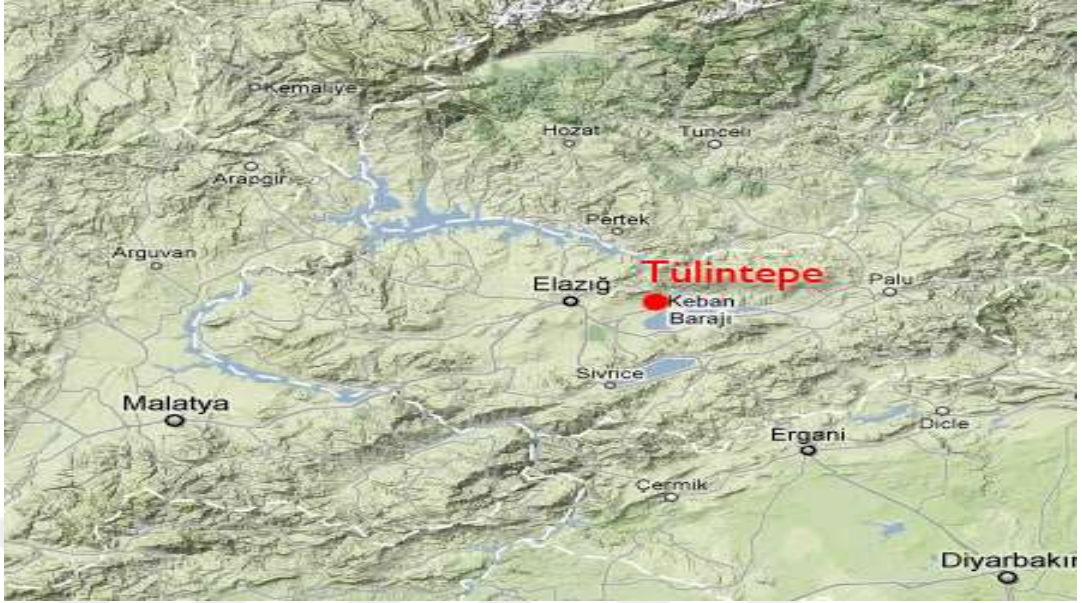
Kaynak : <http://sv102.piclect.com/f5b78b956/m/15/04/02/38.jpg> (23.05.2018)

Harita 6: Norşuntepe Höyük.

Kaynak: http://www.tayproject.org/tay_maps_drawings/2068/B.gif (23.05.2018)

Harita 7: Elazığ Uydu Görüntüsü/Tülintepe Höyük.

Kaynak: <http://sv102.piclect.com/48689a4a0/m/15/04/02/35.jpg> (15.06.2018)

Harita 8: Tülintepe Höyük.

Kaynak: http://www.tayproject.org/tay_maps_drawings/2709/B.gif (15.06.2018)

Harita 9: Arslantepe Höyük

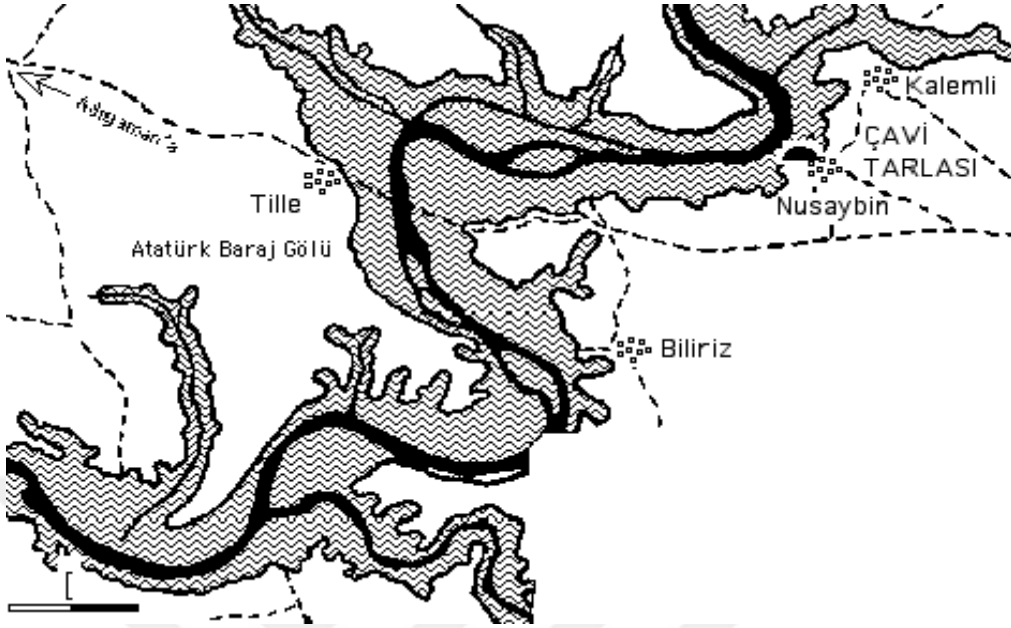
Kaynak: http://www.tayproject.org/tay_maps_drawings/198/B.gif (20.05.2019)

Harita10: Güneydoğu Anadolu Bölgesi Haritası.

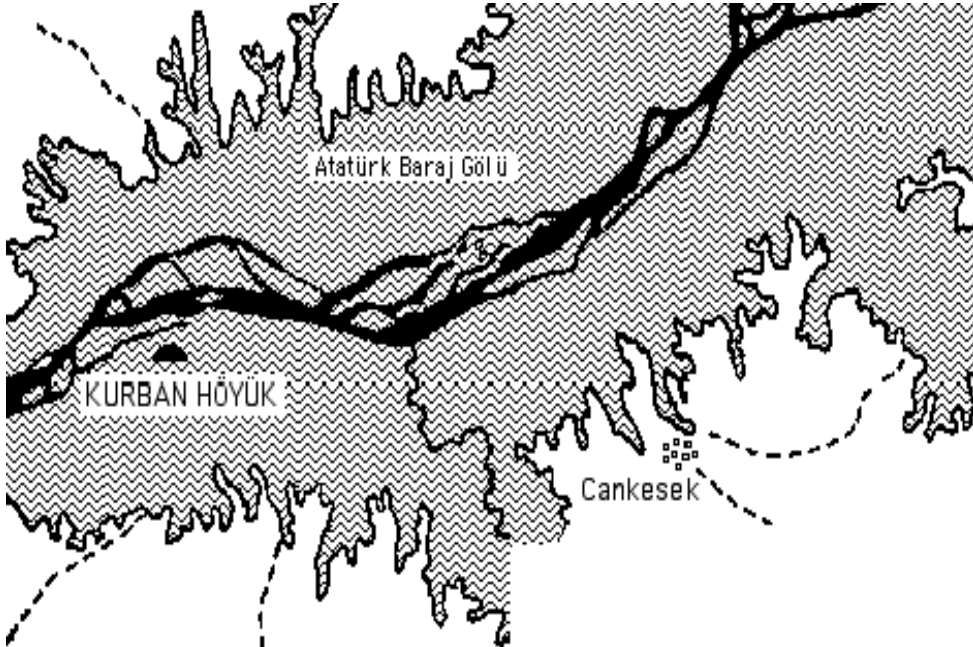
Kaynak: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/f/f4/Turkey_SEanatolia_region.png (13.06.2018)

Harita 11: Çavi Tarlası.

Kaynak : http://tayproject.org/tay_maps_drawings/570/B.gif (14.06.2018)

Harita 12: Kurban Höyük.

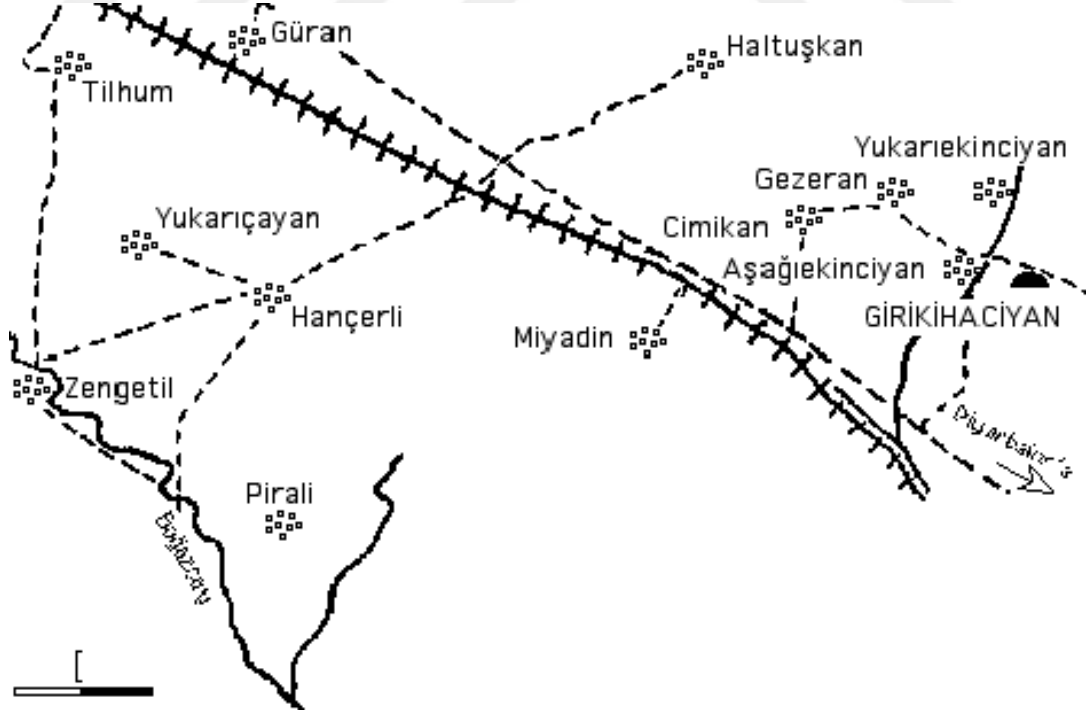
Kaynak : http://www.tayproject.org/tay_maps_drawings/1803/B.gif (20.06.2018)

Harita 13: Samsat Höyük.

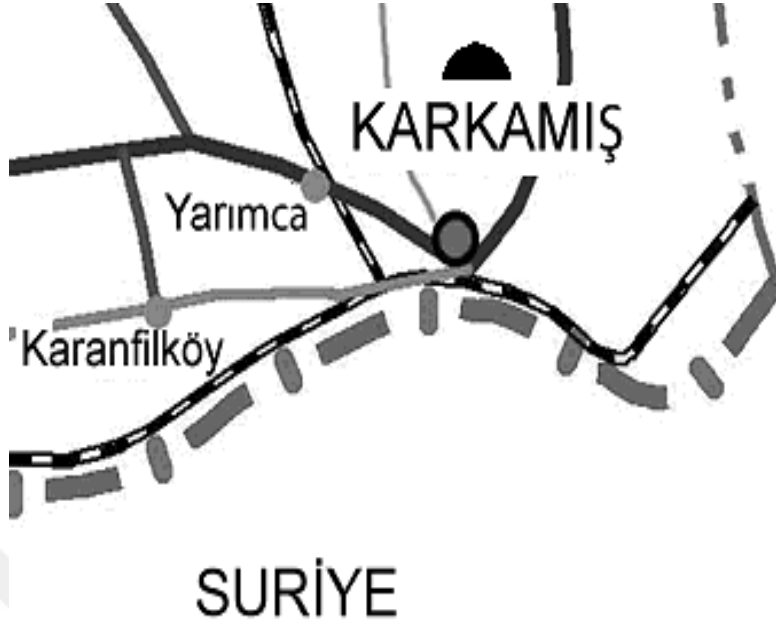
Kaynak : http://www.tayproject.org/tay_maps_drawings/2281/B.gif (21.06.2018)

Harita 14: Girikhacıyan Höyük.

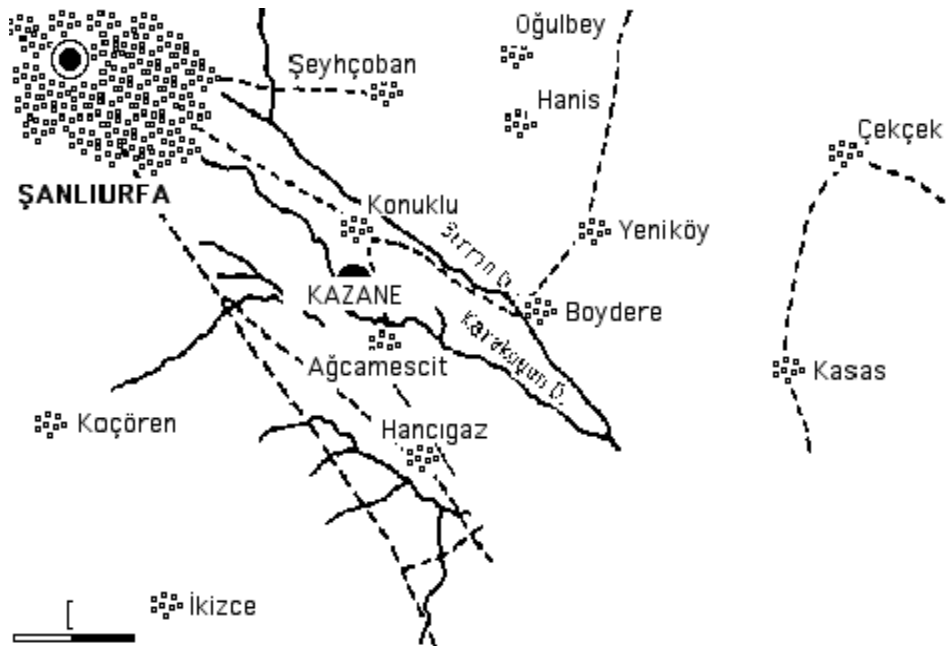
Kaynak : http://www.tayproject.org/tay_maps_drawings/965/B.gif (16.10.2018)

Harita 15: Karkamış Höyük.

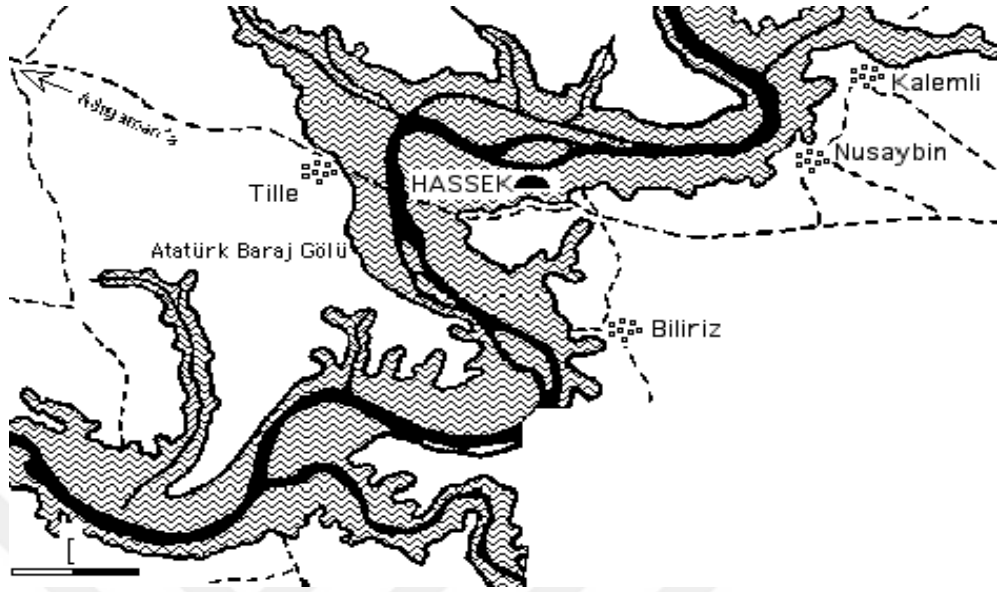
Kaynak : http://www.tayproject.org/tay_maps_drawings/1520/B.gif (03.11.2018)

Harita 16: Kazane Höyük.

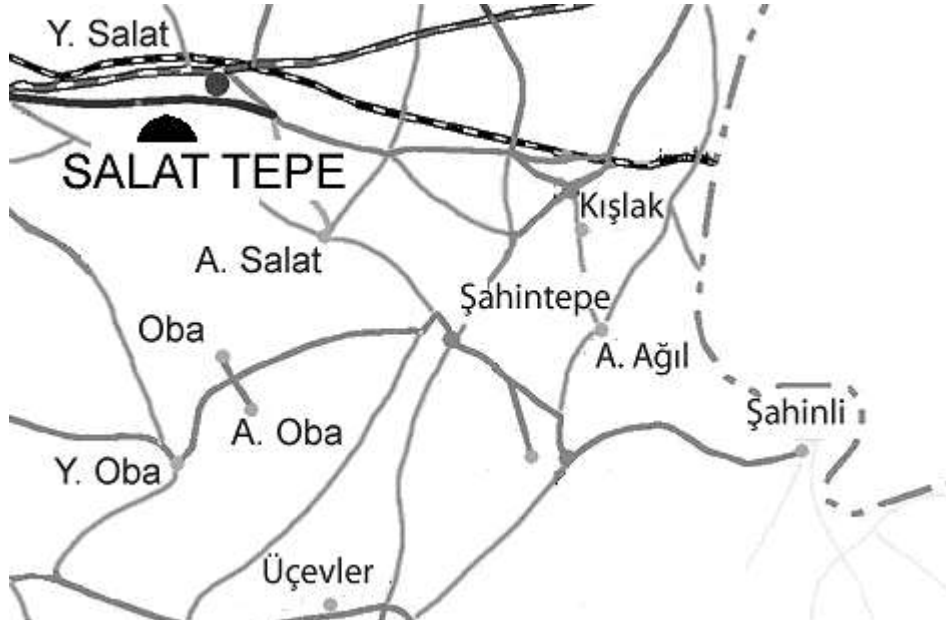
Kaynak : http://www.tayproject.org/tay_maps_drawings/1579/B.gif (04.07.2018)

Harita 17: Hassek Höyük.

Kaynak : http://www.tayproject.org/tay_maps_drawings/1159/B.gif (20.04.2019)

Harita18: Salat Tepe Höyük

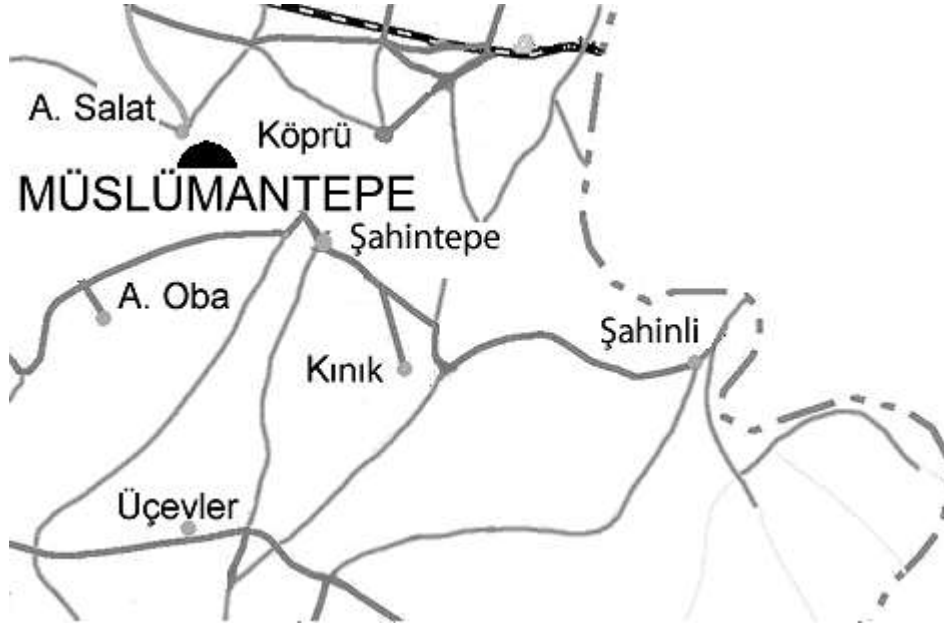
Kaynak: http://www.tayproject.org/tay_maps_drawings/3390/B.gif (20.04.2019)

Harita 19: Kenan Tepe Höyük

Kaynak: http://tayproject.org/tay_maps_drawings/3300/B.gif (16.09.2018)

Harita20: Müslümantepe Höyük

Kaynak: http://www.tayproject.org/tay_maps_drawings/3302/B.gif (15.04.2019)

Harita21: Oylum Höyük

Kaynak: http://www.tayproject.org/tay_maps_drawings/2110/B.gif (18.05.2019)

Ek 2: Tablolar.

Tablo1: Değirmen-tepe’de Açığa Çıkarılan Kalkolitik Dönem Mezarları

Mekan/ Plankare	Yıl	Mezar Türü	Cinsiyet/Yaş	Gömme Biçimi	Buluntular
AD Plankaresi	1980	Çömlek	Bebek	Hocker	Kase
İ Plankaresi	1980	Basit Toprak Mezar	Belirsiz		
AD Plankaresi	1981	Çömlek	Belirsiz		
16J Plankaresi	1983	Çömlek	Bebek		
17H Plankaresi	1983	Çömlek	Bebek		
16-18F/ 17-18G Mekanı/ BD Plankaresi	1984	Çömlek	Bebek	Hocker	
17İ-17J Mekanı/CM Plankaresi	1984	Çömlek	Bebek		
15J-15K Mekanı/DO Plankaresi	1984	Çömlek	Bebek		Canak-çömlek Figürin Parçaları Tezgah Ağırlıkları Kemik Mekik.
DY Plankaresi	1985	Çömlek	Bebek		Kolye
EN Plankaresi	1985	Çömlek	Belirsiz		

Tablo2: Değirmen-tepe Höyüğü İnsanlarının Çeşitli Kültür Devirlerine Göre Dağılımı.

Kültür Devirleri	İnsan Sayısı
Kalkolitik Çağ	24
Demir Çağı	14
Orta Çağ	49

Toplam: 87

(Kazı Sonuçları Toplantısı/ Değirmen-tepe Höyük)

Tablo3: Değirmentepe’de Çeşitli Kültür Devirlerine Göre Cins Dağılımı.

Kültür Devirleri	Erkek	Kadın	Cins belirsiz	Toplam
Kalkolitik Çağ	-----	-----	1	1
Demir Çağı	7	2		9
Ortaçağ	14	9	4	27

(Kazı Sonuçları Toplantısı/ Değirmentepe Höyük)

Tablo4: Değirmentepe İnsanlarının Ölüm Yaşlarına Göre Dağılımı.

Kültür Devirleri	düşük	0-6 ay	6-12 ay	1-2.5 yıl	2.5-7 yıl	7-14 yıl	yeni yetme	erişkin	toplam
Kalkolitik	3	9	2	3	2	4	-----	1	24
Demir Çağı	-----	-----	1	1	2	-----	1	9	19
Ortaçağ	1	10	-----	-----	5	3	2	27	48

(Kazı Sonuçları Toplantısı/ Değirmentepe Höyük)

Tablo5: Değirmentepe Höyük Tabakalanması.

Tabaka	Dönem
1. Tabaka	Ortaçağ
2. Tabaka	Son Roma Dönemi
3. Tabaka	Demir Çağı
4. Tabaka	Orta/ Son Tunç Çağı (Tabakasız)
5. Tabaka	İlk Tunç Çağı
6. Tabaka	Kalkolitik Çağ
7. Tabaka	Ana toprak

Tab. Meltem Karatekin/ (Kazı Sonuçları Toplantısı/ Değirmentepe Höyük)

Tablo6: Korucutepe’de Açığa Çıkarılan Kalkolitik Dönem Mezarları

Mezarlar	Yaş	Cinsiyet	Buluntular
1. Mezar	Yetişkin	Erkek	Topuz başı, hançer, bileklik.
2. Mezar	Yetişkin	-----	
3. Mezar	Yetişkin	Kadın	Kemer, ayak-kol bilezikleri, saç tokaları, gerdanlık.
4. Mezar	Çocuk	-----	

Tab. Meltem Karatekin/ (TAY Kalkolitik/ Korucutepe Höyük)

Tablo7: Korucutepe Höyük Tabakalanması

	EVRE/TABAKA	DÖNEM/ ÇAĞ
1	A EVRESİ	İlk Kalkolitik Çağ
2	B EVRESİ	Son Kalkolitik Çağ
3	C EVRESİ	İlk Tunç Çağı I-IIa
4	D EVRESİ	İlk Tunç Çağı IIb
5	E EVRESİ	İlk Tunç Çağı IIIa
6	F EVRESİ	İlk Tunç Çağı IIIb
7	G EVRESİ	Orta Tunç Çağı I
8	H EVRESİ	Orta Tunç Çağı II
9	I EVRESİ	Son Tunç Çağı I
10	J EVRESİ	Son Tunç Çağı II
11	K EVRESİ	Demir Çağı
12	L EVRESİ	Ortaçağ

Tab. Meltem Karatekin/ (TAY/ Korucutepe Höyük)

Tablo8: Tilkitepe’de Açığa Çıkarılan Kalkolitik Dönem Mezarları

Mezar Türü	Dönem	Cinsiyet	Gömme Biçimi	Buluntu Durumu	Mezar Sayısı
Basit Toprak Mezar	Kalkolitik Dönem	Kadın- Erkek	Hocker	Bilinçli bir armağan bırakılma durumu kesinlik kazanmamıştır.	17
Küp/Çömlek Mezar	Kalkolitik Dönem	Çocuk(?)	Hocker	-----	2

Tab. Meltem Karatekin / (TAY/Kalkolitik/ Tilkitepe Höyük)

Tablo9: Tilkitepe Höyük Tabakalanması I.

TABAKA	ÇAĞ/DÖNEM	DERİNLİK
I. Tabaka	İLK TUNÇ ÇAĞI	0 - 1.5 metre
II. Tabaka	KALKOLİTİK ÇAĞ	1.5- 6 metre
III. Tabaka	KALKOLİTİK ÇAĞ	6 – 8 metre
Anatoprak		

Tab. Meltem Karatekin /(TAY/Tilkitepe Höyük)

Tablo10: Tilkitepe Höyük Tabakalanması II.

TABAKA	ÇAĞ/DÖNEM	DERİNLİK
I. Tabaka	İLK TUNÇ ÇAĞI	0 – 2 metre
II. Tabaka	BAKIRÇAĞ (?)	2 – 4 metre
III. Tabaka	KALKOLİTİK ÇAĞ	4 – 6 metre
IV. Tabaka	KALKOLİTİK ÇAĞ	6 – 7.5 metre

Tab. Meltem Karatekin /(TAY/Tilkitepe Höyük)

Tablo11: Tilkitepe Höyük Tabakalanması III.

TABAKA	ÇAĞ/DÖNEM
0 Tabakası	M.Ö. 2.bin ve 1.bin
I. Tabaka	M.Ö. 4.binyıl sonu-3.binyıl başı
II. Tabaka	Son Ubaid Dönemi
III. Tabaka	Halaf Dönemi

Tab. Meltem Karatekin / (Korfmann 1982/ TAY)

Tablo12: Norşuntepe’de Açığa Çıkarılan Geç Kalkolitik Dönem Mezarları

Açma/ Plankar e	Yıl	Mezar Türü	Yaş/Cinsiyet	Gömme Biçimi	İskelet Sayısı	Buluntu Durumu
-----	1972	Basit Toprak Mezar	Yetişkin	Hocker	3	-----
J18b	1973	Basit Toprak Mezar	Yetişkin	Hocker	4	-----
J18	1978	Çömlek Mezar	Çocuk	Hocker	-----	-----

Düz. Meltem Karatekin /(TAY/Kalkolitik/ Norşuntepe Höyük)

Tablo13: Norşuntepe Höyük Tabakalanması.

Yapı katı	Dönem/Çağ
1. Yapı katı	Orta Demir Çağı/Urartu Dönemi- M.Ö. 8. Yy
2. Yapı katı	Erken Demir Çağı
3. 5. Yapı katı	M.Ö. 2. Binyıl
4. 8. Yapı katı	İlk Tunç Çağı IIIC Evresi
9. 10. Yapı katı	İlk Tunç Çağı IIIB Evresi
11. 12. Yapı katı	İlk Tunç Çağı IIIA Evresi
13. 20. Yapı katı	İlk Tunç Çağı IIB Evresi
21. 24. Yapı katı	İlk Tunç Çağı IIA Evresi
25. 30. Yapı katı	İlk Tunç Çağı IB/IA Evresi
31. 40. Yapı katı	Son Kalkolitik Çağ/Anatoprak

Tab. Meltem Karatekin / (TAY/ Norşuntepe Höyük)

Tablo14: Tülintepe Höyük Tabakalanması.

Tabakalanma	Dönem
1. Tabaka	Osmanlı Dönemi
2. Tabaka	MS. 1. Binyıl
3. Tabaka	Demirçağ
4. Tabaka	Son Tunç Çağı
5. Tabaka	Orta Tunç Çağı
6. Tabaka	İlk Tunç Çağı
7. Tabaka	Kalkolitik Çağ

Tab. Meltem Karatekin / (TAY/ Tülintepe Höyük)

Tablo 15: Arslantepe Höyük Tabakalanması.

Dönem	Tarih
Roma ve Bizans (Arslantepe I) DÇ (Arslantepe II-III) Geç Hitit	MÖ 1100-712
STÇ II (Arslantepe IV) Hitit İmparatorluk Dönemi	MÖ 1600-1200
STÇ I (Arslantepe VB) Erken Hitit Dönemi	MÖ 1750-1600
OTÇ (Arslantepe VA) Paleo/Assur Kolonileri	MÖ 2000-1750
İTÇ III (Arslantepe VI DI-3) Erken Hanedanlık IIIB,Akkad,UrIII	MÖ 2500-2000
İTÇII (Arslantepe VIC) Erken Hanedanlık II-III A	MÖ 2750-2500
İTÇI (Arslantepe VI BI ve B2) Cemdet Nasr, Erken Hanedanlık I	MÖ 3000-2800
Son Kalkolitik 5 (Arslantepe VIA) Geç Uruk/Mezopotamya	MÖ 3350-3000
Son Kalkolitik 3-4 (Arslantepe VII) Erken /Orta Uruk	MÖ 3800-3350
Son kalkolitik 1-2 (Arslantepe VIII) Geç Ubaid	MÖ 4250-3900

Tab. Meltam Karatekin / TAY Arslantepe Höyük.

Tablo17: Kurban Höyükte Açığa Çıkarılan Kalkolitik Dönem Mezarları

Dönem	Mezar Türü	Cinsiyet	Yaş	Gömme Biçimi
Kalkolitik/Halaf	Çömlek	Kadın	40	Hocker
Son Kalkolitik	Çömlek	Kadın	25-30	Hocker
Son Kalkolitik	Çömlek	Erkek	20-22	Hocker

Tab. Meltem Karatekin / (TAY Kalkolitik Dönem/Kurban Höyük)

Tablo18: Kurban Höyük Tabakalanması.

I.Tabaka	Orta Çağ (M.S. 12-13 yy. /Mezarlık Alanı)
II. Tabaka	Erken Abbasi (M.S. 9-10 yy.)
III.Tabaka	İlk Tunç Çağından, Orta Tunç Çağına Geçiş
IV.Tabaka	İlk Tunç Çağı Orta ve Ara Evreleri/İTÇ II-III
V.Tabaka	İlk Tunç Çağı Erken Evresi/İTÇ I
VI.Tabaka	Son Kalkolitik Çağ
VII.Tabaka	Orta Kalkolitik Çağ
VIII.Tabaka	İlk Kalkolitik Çağ (Orta ve Son Halaf Dönemi)

Tab. Meltem Karatekin / (TAY/ Kurban Höyük)

Tablo19: Samsat Höyükte Açığa Çıkarılan Kalkolitik Dönem Mezarları

Yapı Katı	Mezar Türü	Gömme Biçimi	Mezar Sayısı	Yaş/ Cinsiyet	Buluntu Durumu
XVIII	Basit Toprak Mezar	Hocker	1	Yetişkin	
XVIII	Basit Toprak Mezar	Hocker	1	Çocuk	
XIX	Basit Toprak Mezar	Hocker	7	_____	
XXVII	Basit Toprak Mezar	Hocker	_____	Çocuk	
XXV	Çömlek Mezar	_____	3	Çocuk	Açılan 10 nolu mezarda, kolye, 4adet delinmiş hayvan dişi vardır.
XXVI	Çömlek Mezar	_____	9	Çocuk	11nolu mezardaki çocuk iskeletinin bileklerinde bilezikler bulunmuştur.
XXVII	Basit Toprak Mezar	Hocker	5	Çocuk	

Tab. Meltem Karatekin/ TAY/Kalkolitik/Samsat Höyük

Tablo20: Samsat Höyük Tabakalanması.

TABAKALANMA	DÖNEM
I-III. TABAKA	Ortaçağ
I. TABAKA	Roma Dönemi
V-VI. TABAKA	İlk-son Helenistik (M.Ö. 4.yy)
VII. TABAKA	Yeni Babil Dönemi (M.Ö. 6. yy)
VIII-XI. TABAKA	Demir Çağı
XII-XIII. TABAKA	Son – Orta Tunç Çağı
XIV. TABAKA	Asur Koloni Çağı (M.Ö. 18.yy)
XV. TABAKA	M.Ö. 19. Yy
XVI-XIX. TABAKA	İlk Tunç Çağı
XX. TABAKA	Son Kalkolitik Çağ/İlk Tunç Çağı Geçiş
XXI-XXVII. TABAKA	Kalkolitik Çağ

Düz. Meltem Karatekin/ (TAY/Samsat Höyük)

Tablo21: Girikhaciyan Höyükte Açığa Çıkarılan Kalkolitik Dönem Mezarları

Mezarlar	Yaş	Cinsiyet	Sayı	Buluntu Durumu
1. ezar	M 25-40	Erkek	1	
2. ezar	M 6-7	Çocuk	1	
3. ezar	M	-----	1	

Tab. Meltem Karatekin/(TAY/Kalkolitik/Girikhaciyan Höyük)

Tablo22: Karkamış Höyük Tabakalanması.

Tabaka	Dönem / Çağ
1. Tabaka	Geç Roma- Erken Bizans
2. Tabaka	Hellenistik- Erken Roma
3. Tabaka	Demirçağ
4. Tabaka	Son Tunç Çağı
5. Tabaka	Geç- İlk Tunç Çağı
6. Tabaka	İlk Tunç Çağı
7. Tabaka	Orta- Son Uruk
8. Tabaka	Son Kalkolitik
9. Tabaka	Geç Ubaid
10. Tabaka	Orta- Geç Halaf (?)
11. Tabaka	Neolitik (?)

Tab. Meltem Karatekin /(TAY/ Karkamış Höyük)

Tablo23: Kazane Höyük Tabakalanması.

Tabaka	Çağ/ Dönem
1. Evre	Orta Tunç Çağı
2. Evre	İlk Tunç Çağı
3. Evre	Son Kalkolitik Çağ
4. Evre	Halaf Dönemi

Tab. Meltem Karatekin/(TAY/ Kazane Höyük)

Tablo24: Hassek Höyükte Açığa Çıkarılan Kalkolitik Dönem Mezarları

Dönem	Yaş	Cinsiyet	Mezar Türü	Gömme Biçimi
Son Uruk	2-3 yaş	Çocuk(?)	Çömlek	Hocker
Son Uruk	6 aylık	Bebek	Çömlek	Hocker
Son Uruk	40-50	Erkek	Çömlek	Hocker
Son Uruk	40-50	Erkek	-----	Hocker

Düz. Meltem Karatekin /(TAY/Kalkolitik/Hassek Höyük)

Tablo25: Hassek Höyük Tabakalanması

Yapı Katı	Çağ / Dönem
Roma (tahrip)	(?)
4-1. Yapı Katları	İlk Tunç Çağı
5.Yapı Katı – 5A/C	Son Kalkolitik Çağ

Tab. Meltem Karatekin/ (TAY/ Hassek Höyük)

Tablo26 : Salat Tepe 2012 yılı tabakalanması.

Dönem I (Kalkolitik Yerleşim)	MÖ 6000-3000
Dönem IA	Halaf / Ubaid Geçiş Dönemi
Dönem IB	Geç Ubaid
Dönem IC	Geç Kalkolitik/Uruk
Dönem ID	Geç Kalkolitik/İTÇ Geçiş Dönemi
Dönem II (Tunç Çağı Yerleşimi)	MÖ 2400-1400
Dönem IIA	Akkad Dönemi ve Sonrası
Dönem IIB	Eski Assur Dönemi
Dönem IIC	Eski Babil-Erken Mitanni Dönemi
Dönem III (Demir Çağı Yerleşimi)	MÖ 1050-330
Dönem IIIA	Erken Demir Çağı
Dönem IIIB	Yeni Assur İmparatorluk Dönemi
Dönem IIIC	Assur Sonrası/ Pers Dönemi
DönemIV(Hellenistik-Roma-Ortaçağ Yerleşimi)	MÖ 330- MS 1500
Dönem V(Yeni Yakınçağ Mezarlığı)	

Tab. Meltem Karatekin/(TAY/Salattepe)

Tablo27: Oylum Höyük Doğu Çukuru Tabakalanması.

Yapılaşma Seviyesi	Oyulan Tabakası	Tanımlama
0	1	Yüzey Akıntısı
0	1a	Z9a1, Y9b1, Y9b2 ve Y8a1 Plankarelerinde bilinmeyen seviyelerden açılan gömmeler.
1	1b	Y9b1'de Duvar 1: Sadece temeller korunmuş, Y9a2'de Duvar 2 ve olan ilişkin parça halinde Yüzey 1.
	1c	Yüzey akıntısının altından Y9a2 Çukur 31 ve Seviye I Temelleri tarafından açma.
II	2a	Y9b2'de Tabaka 1c altında yapılaşma seviyesi içinde dolgu.
II	2b	Seviye II'deki Yapılaşma seviyesi I temelleri altında kılıflı dolgu (parke taş döşeme üzerinde: Y9a2 Özgün Kısım 6).
II	3a	Parke taş döşeme, Yapılaşma seviyesi II'yi oluşturan kıl tabanlar ve kılıflı dolgu.
II	3b	Yapılaşma seviyesi III'teki yarıdan konulan toprak ve tanımlanmış dolgu seviye II yapılaşma temellerini karıştırmış.
II	3c	Seviye III içine açılmış Seviye II duvarına ait büyük taş temeller.
III	4a	Z9a1, Y9b2, Y9a2 içinde Seviye II yapılaşma temelleri ve/veya aşınma tarafından karıştırılmış yapılaşma seviyesi III'te kılıflı dolgu.
III	4b	Yapılaşma Seviyesi III içinde aşırı derecede yamış başlangıç dolgu.
III	4c	Yapılaşma Seviyesi III yüzeylerinde piddetli derecede yamış dolgu.
III	4d	Y9a2, Y9a1 içinde yapılaşma Seviye III'ün yüzeyleri ve duvarları.
?III	5	IVA'nın üzerinden ve herhangi görülebilir mimari kalıntılarla ilişkin olmayan ve gömme kaplarıyla ağır şekilde karıştırılmış Seviye III'ün altından açılmış Y9b1 Y9a2 ve Y9b2'deki alan.
IVA	6a	Seviye IVA içinde kerpiçli dolgu.
IVA	6b	Yapılaşma Seviyesi IVA'nın tabanları.
IVA	6c	Y9a2 içinde yamış kerpiç platform ve Duvar 24.
IVB	7a	Yapılaşma seviyesi IVB içinde dolgu.
IVB	7b	Yapılaşma seviyesi IVB'ye ait tabanlar üzerinde dolgu.
IVB	7c	Yapılaşma seviyesi IVB'nin tabanları ve duvarları.
IVC	8a	Yapılaşma seviyesi IVC içinde kılıflı döktürlü.
IVC	8b	Yapılaşma seviyesi IVC içinde kerpiçli döktürlü.
IVC	8c	Y9b2, Y8a1, Z9a1 içinde yapılaşma seviyesi IVC'nin tabanları üzerinde dolgu.
IVC	8d	Seviye IVC'nin tabanları ve duvarları.
V	9a	Z9a1 içinde yapılaşma seviyesi IVC'nin altından kazınmış firm ve ilişkin Çukur 4.
V	9b	Yapılaşma seviyesi V içinde dolgu.
V	9c	Yapılaşma seviyesi V'in tabanları üzerinde dolgu.
V	9d	Yapılaşma seviyesi V'in tabanları ve duvarları.
VI	10a	Yapılaşma seviyesi VI içinde dolgu.
VI	10b	Z9a1 içinde Taban 10, Y8a1 içinde taş temeller (7) ve parçalar halinde Ocak (19) ve parçalar halinde Döşeme (5) Y8b1.

Kaynak: Erken Tunç Çağı Güneydoğu Anadolu ve Kuzey Suriye Bölgesi l Gmmе Gelenekleri
Işığında Oylum Höyük Mezarları/ H. Kübra Ensert (Doktora Tezi)

Ek 3: Resimler

Resim1: Norşuntepe Höyük.

Kaynak: <http://www.tayproject.org/tayimage/2068/r1.jpg> (06.09.2018)

Resim2: Arslantepe Höyük.

Kaynak: <http://www.tayproject.org/tayimage/198/r1.jpg> (08.11.2018)

Resim3: Girikhaciyan Höyük.

Kaynak: <http://www.tayprojesi.org/tayimage/965/r1.jpg> (16.05.2018)

Resim4: Kazane Höyük.

Kaynak: <http://www.tayproject.org/tayimage/1579/r1.jpg> (16.05.2018)

Resim5: Salat Tepe Höyük.

Kaynak: <http://www.tayproject.org/tayimage/3390/r1.jpg> (20.04.2019)

Resim6: Kenan Tepe Höyük.

Kaynak: <http://tayproject.org/tayimage/3300/r1.jpg> (20.04.019)

Resim7: Türbe Höyük.

Kaynak:

<http://www.aktuelarkeoloji.com.tr/thumb.php?p=CF/CP/40d1075be60b9feb074947fb019cc6b4.jpg&w=1000> (15.04.2019)

Resim8: Başur Höyük.

Kaynak:

http://i2.haber7.net/haber/haber7/photos/2018/26/8Lckn_1530299545_4988.jpg

(15.04.2019)

Resim9: Çattepe Höyük.

Kaynak: <http://www.kesfetmekicinbak.com/wp-content/uploads/2015/01/223.jpg>

(21.05.2019)

Resim10: Müslümantepe Höyük.

Kaynak: <http://www.tayproject.org/tayimage/3302/r3.jpg> (21.05.2019)

Resim11: Oylum Höyük.

Kaynak: <http://www.tayproject.org/tayimage/2110/r4.jpg> (22.05.2019)